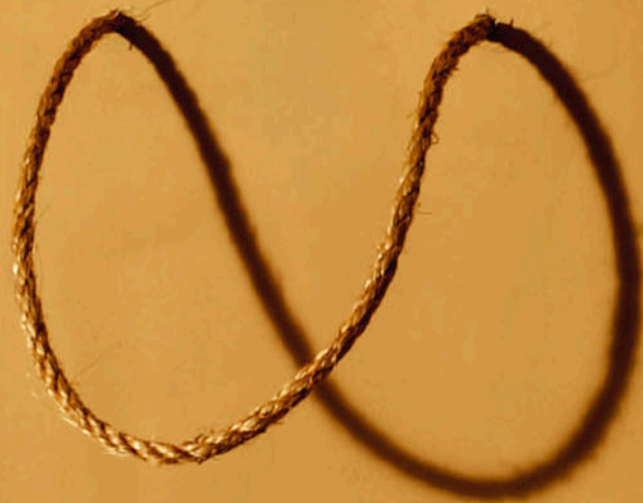

Várás

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

12

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2015

XIV. ÉVFOLYAM 12. (129.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszai Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon ONUCSÁN MIKLÓS munkái láthatók
A fotókat KISPÁL ATTILA készítette

Egy gömb mintája, 2012, a folyamat partitúrája és objekték

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

3

SZÚCS LÁSZLÓ

Egy siker, egy kudarc

4

Irodalom

BAROK MÁRK

Inflexió; Meghívón; Páva sztrít; Hbr (vers)

6

VASS TIBOR

Bibinke és a konferenciaművész; Bibinke és a káscirkusz (vers)

9

JUHÁSZ KRISTÓF

Boldog halottak napját (próza)

18

FLOAREA ȚUȚUIANU

Visszaszolgáltatott férfiak; Léda hattyúval (vers)

20

DEBRECZENY GYÖRGY

a gőzfürdőben suhant meztelen; emelkedik örvendetesen; Szerartásosan lefelé; őszintén (vers)

24

VARGA GÁBOR

Summa cum laude. Színpadi szomorújáték tizenkét képben

43

Művészet

KÁNYÁDI IRÉNE

Mo(nu)ments – moments. Reflexiók Onucsán Miklós kiállításához

Társadalom

55

SZABÓ ATTILA

A Semmi oltárán áldozva – Lehetetlenség gyakorlatok. Szabó Károly debreceni tárlatának megnyitóbeszéde

58

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (5.) Részlet egy készülő szubjektív váradai korrajzból

65

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (4.) Részlet a *Fújnak a fák, Ides című* önéletírásból

72

TÓTH HAJNAL

Addig jó, míg nem felejtjük el a gyermekségünket. Interjú Oláh Anikó Katalin bábszínésszel

78

BAKÓ ENDRE

Tabéry Géza debreceni küldetése (tanulmány)

85

KUPÁN ÁRPÁD

Tragikus és fájó események 70. évfordulója két egyházi vezető korabeli feljegyzéseinek tükrében

A tudományok kertje

A CÍMLAPON És mi van akkor, ha nincs rajta túl semmi?, 2015, színhelyspecifikus installáció (pannó, zsinór, irányított fény), változó méret

A HÁTSÓ BORÍTÓN Axióma, 2005. „A fehér kopás által sötétebbé válik, míg a fekete kopás által világosabbá válik. Következésképpen, a fehér egy véglegesen elkopott fekete és a fekete egy véglegesen elkopott fehér”

A Várad folyóirat működését a Bihar Megyei Tanács biztosítja

Támogatónk a Communitas Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Egy siker, egy kudarc

Úgy hozta a véletlen, hogy szinte ugyanazon a napon avatták fel a kupolájával a nagyváradi városképet meghatározó Kossuth utcai neológ zsinagógát, kétévi felújítási munka után, és rombolták le az évek óta elhagyatottan álló egykori nagyváradi szerszámgyár (Înfrățirea, az államosítás előtt Phoebos) legnagyobb üzemcsarnokát.

Az egyik, a város múltját tekintve szimbolikus épületet megmentette az európai pénzekkel erősített román–magyar összefogás, közös projekt, a másikat pusztulni hagyta a... nem is tudom: közömbösség, fölöslegessé válás?

A nagy Cion templom újranýtásakor elhangzott: kevés idő kellett volna ahhoz, hogy már ne legyen mit restaurálni a Rimanóczy Kálmán építette istenházán, beomlással fenyegett a vésszesen meggyöngült kupola. Hogy az üzemcsarnokot – sok ezer váradi egykori munkahelyét – milyen állapotában érte a végső bontás, azt nem tudom, csak sejtem, hogy szükség volt a bizonyára értékes területre, tudomásom szerint eddigi állapotában fel sem merült bármiféle hasznosítása. Pedig az egykori gyár tekintélyes méretű csarnoka éppúgy szolgálhatott volna kulturális célokat, mint a felújított zsinagóga. Ugyanis a városvezetés jelezte: az izraelita hitközséggel egyetértésben művészeti programokat terveznek benne amellet, hogy később újraszentelve liturgikus célokat is szol-

gál majd a megfogyatkozott közösségnek a közel másfél száz éves épület.

Kár, hogy mifelénk annyira mostohán bánnak az ipari műemléknek is nyilvánítható épületekkel. Az utóbbi hónapokban – a tervezett bontásról nem tudva – gyakran gondoltam arra, milyen grandiózus kortárs művészeti kiállítótérre, valóságos kultúrplázává lehetne alakítani (nyilván nem kevés pénzért) az egykor szebb napokat látott ipari fellegvárat, mely akkor is része a múltunknak, ha akaratlanul is a rossz emlékű szocialista iparosítással kötjük össze ezt az emléket. Tehát lehetne kulturális jelen ez az ipari múlt, feltéve, hogy bárkit is érdekelne egy ilyen idea abban a városban, ahol igazán reprezentatív, állandó művészeti galéria jó ideje nem található. Vigasztaljon, hogy legalább a gyönyörű falfestésű zsinagógában remek koncerteket hallgathatunk.

BAROK MÁRK

Inflexió

*Magaslaton ma megpihent a tél.
Amint tavasz leheletét megérezzi,
A lendület tovább alig viszi:
Megáll. Megáll. A pillanat metastabil.*

*Eső itatja tó vizét,
Ruhát magára ránt az ág.
Melinda zöld szemébe néz a Nap,
Melóba áll a pókfonál.*

*Remélhetem, hogy itt maradsz ma este?
– Melinda súgja tétován.
Mesék fedik be mind a hajlatát,
Lebeg haján a napsugár s a félhomály.*

BAROK MÁRK (1976, Debrecen) a Debreceni Egyetemen lett orvos, majd szerzett PhD fokozatot. Jelenleg kutatóorvos a Helsinkai Egyetemen. Több lapban jelentek meg novellái, versei, másfél kötete van.

Meghívón

*(Nem hiába jöttem késve,
Így lett e vers Wördbe vésvé.)*

*Arról van szó, hogy mióta
Veled lettem szimbióta,
Szép szemedben a zöld opál
Mindent elűz, ami kopár.*

*Rólad van szó, kis Meli,
Ki pulzusom emeli,
Pontosabban pulzusszámom,
Csókod ízét érzem számon.*

*(Most a polcot szerelem,
Jaj, de szép a szerelem!)*

Páva sztrít

*A Páva sztríten, itt
E lombos szegleten,
Ma, tegnap, holnap,
Mondhatnám rendesen,
Melinda surran csendesen.*

Hbr

*Vádoltalak, hogy stréberül
Tanulsz, miattam, héberül,
Szemedbe ez sem
faragott
haragot.*

VASS TIBOR

Bibinke és a konferenciaművész

Készecske A Nagy Bibin és a műlovarnóból

*Nyolcvankilenc éves avantgárd konferenciaművész vagyok,
mondja az elborzasztóan vékony,
narancssárga nájloninges ember zöld dzsörzénadrágban,
a műlovarnő hálószerkószínére és hálószerkóanyagára hajaz,
belehuppan a fotelomba és hozzáteszi,
nyugodjak meg, neki itt van keresnivalója.*

*Már megbocsásson, szerintem nincs, zártkörű a rendezvény,
tudtommal nem hívtam egyetlen elborzasztóan vékony,
nyolcvankilenc éves avantgárd konferenciaművészt sem
narancssárga nájloningben, zöld dzsörzénadrágban,*

*hát honnan tudom én, hogy zártkörű,
onnan, hogy ez az én lakásom,
és mindjárt meggyújtom, olyan ideges vagyok, elevenen elégetem,
tessékelem kifelé, útba esnek szintén ismeretlen emberek,
valami narancssárga nájlön vagy zöld dzsörzé majd' mindegyiken van,
többen mondják ugyanazt, miközben őket is kitessékelem,
hogyan tudom-e én, kivel beszélek,*

*hát épp az a lényeg, hogy nem tudom,
tehát mi a francot huppanfoteleznek nálam, nem hívtam őket,
a rendezvény zártkörű, belépés csak az én előzetes meghívással
vagy az ő bejelentkezése után megbeszéltek útján,*

*és különben is, miért dohányoznak a lakásom szinte
minden helyiségében többen azok közül, akiket előzetesen meghívtam
vagy bejelentkezésük után fogadtam,
én sose gyújtanék rá az ő lakásaik egyetlen helyiségében sem,
hát persze, hogy nem, mondják többen, te nem is dohányzol,
hát nem ezért, te égetni való,
magadon valahol narancssárgát és zöldet hordó nemkonferenciaművész,
hanem mert az illem nem engedi, hogy visszaéljek a vendégjoggal,
aminek körébe egyébként sem tartozik bele az akárhol rágyújtás,*

VASS TIBOR (1968, Miskolc) költő, képzőművész. A Spanyolnátha művészeti folyóirat főszerkesztője. Kassák-díjas (1995), Szabó Lőrinc-díjas (2003), József Attila-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *A Nagy Bibin (verssek, elektrográfiák, 2014)*.

szememre vetik, hogy amikor dohányoztam,
zöld dobozból narancssárgát vagy narancssárgából zöldet vettem elő,
mondom, ezt nem most kell megbeszélünk,
oltsd el a cigidet, és fáradj te is hazafelé, te nem konferenciaművész,
eleven égésed lesz máskülönben a műsor,
aminek megtekintése csak zárt körben lehetséges,
a pálinkám és a pogácsám is csak abban a körben lett volna lehetséges,
de most már mindegy, teleitted magad a pálinkámból
és teleitted magad a pogácsámból, miközben volt pofád,
nemkonferenciaművész, majdhogynem üres kézzel jönni,
miközben meghívómban külön hangsúlyoztam,
hogy hozzád magaddal a vendégségbe valamit,
és ha előző este jössz,
mert dolgom van veled vagy mert messze laksz,
és most a közelben tartózkodsz és örömmel látlak minden helyiségemben,
estére hozz valamit, de ne gondold azt,
hogy amit az előző esti zártkörűre hozol,
az a másnapi zártkörűre is vonatkozik,
ne mentegetőzz, hogy tudod az illetet,
de a pénztárcád elborzasztóan vékony,
légy kedves hozzád normálisan mindkét alkalomra
valami emlékezetesen zöldet vagy narancssárgát,
és huppanfotelezhetsz akkor kicsivel tovább,
de füstölnöd akkor sem lesz jogod,
ahhoz nekem is rá kéne ugyanott gyűjtanom.

Bibinke és a káscirkusz

Készecske A Nagy Bibin és a műlovarnóból

A k.istraktor (alábbi alakban: kiskátraktor) reggelente elhúzza a k.is pótkocsijával,
(alábbi alakban: kiskaspótjával) és elhúzza délelőtti és délelőtti.

Delete nincs, elhúzza délután és elhúzza este.

Nettebben szólva délelőtti önként, aztán delenként deleteként nem.

Kizárt, hogy saját szakállára hurcolja a szemetet egyik helyről a másikra,
pedig mintha nem egy helyre gyűjtené, de inkább harcolját kellett volna írnom,
és egy helyre a gyűjtít, mert ennyi égetni való nincs
és nem létezik ennyi napszak,

*ekkorá strapát nem bír a kiskástraktor, és nem bír a kiskaspótja. Rossz az út,
ekkorát nem bírok én, a zajszenny kimagasló, az élet itt sem szeméttarányos.
Ám a múlovarnó itt is nett. Alibi alakban túl van itten*

*szerinte dimenzionálva ez a kiskástraktoros, kiskaspótos szeméttakarítás,
ennyi szeméttet képtelenség gyűjteni annyi helyről egy helyre,
képtelenség gyűjteni. Incidens nem történik, fel tudjuk venni
mindketten a küzdelmet ezzel a problémával, incidens nélkül alkalmazkodni*

*a kiskástraktoros, kiskaspótos sorshoz: több helyre hordom szét
az egy nap alatt keletkező szeméttet,
arányosan osztom el közeli és távoli kukákba,
adom a betakarításmunkát a kiskástraktornak és a kiskaspótjának is,
adom a valaha zavartalan délelőttnek és a délnek,
adom a deletének, a hur- és a harcoljának,
a békés délutánnak és az elhúzódo estének,*

*két kiskás borospalack (annyira kicsi, hogy k.), dugóik,
dugóikat záró műanyagok,
négy joghurtos, két kefires és egy tejes doboz, kupakjaik, zárófóliáik,
napi strandbelépésre jogosító, vízálló karszalag,
de inkább szívállót kellett volna írnom, és egy helyre a hirtelen szívleállást,
körmödarabkák majd' mindegyik végtagról,
köntöszebből kihulló szemcsék, többsége otthonról,
leütött legyek, darazsak, nem laposra taposott pókok, hatnál több nincs egy nap,
a svédasztalos reggeliből tízórára felhozott maradék morzsája, maradéka,
ilyen-olyan netfoszlányok,
melyek jól állnának a kirakatban is, ha hirtelen szívvel, lélekkel állítanám ki őket.*

*Kitesz magáért Bereken az ősz. Kak kiskás, ősztelen ősszel is,
jó ideje nem itt veszem észre a szeptember közepét,
saját szakállamra,
alábbi alakban nem hurcol kástraktor, napszakok kaspótja.*

JUHÁSZ KRISTÓF

Boldog halottak napját

Avagy: a költők halhatatlanok

– Ezek mindenhol ott vannak – sóhajtott fájdalmas lemondással Kurdi Júlia a Házsongárdi temetőben. Hatalmas, fekete hollók hulltak lassan föl a fákról, mint valami megbabonázott gyümölcsök.

– Repülés, fizika, aerodinamika, persze! – suttogta megvetően Júlia. – A hülye is látja, hogy ezek levitálnak. A holló okkult állat, mit röpködjön, mint a verebek?

A kolozsvári hajnal jeges ujjával gyengéden megcirógatta Júlia szőke fürtjeit. Mikor a nő nem reagált, két tölgyfalevéllal díszítette föl a fejét, majd a nyomaték kedvéért vállon dobta egy gesztenyével. Az ősz tört köveken és porladó keresztteken ült és röhögött a parttalan időben.

Ez volt a második halottak napja, mióta Júlia családfakutatással foglalkozott. Pontosabban családtörténet-írással. Pontosabban állami ösztöndíjat nyert egy fikciós történelmi regény megírására, és ehhez genealógiával is kellett foglalkoznia. Baráti köre remek heccnek tartotta, hogy a nő egy halom pénzt bezsebelt, amiből két évig csavaroghat a Kárpát-medencében. Az amúgy többé-kevésbé szabadúszó Júlia nemigen tudta megértetni baráti körével, hogy a családfakutatás és a csavargás mennyire összefügg. Plébániák, anyakönyvi hivatalok, temetők között nemigen lehet egyenes vonalban közlekedni.

Másfél évnyi temetőkben bolyongás után Júlia szerette volna a halottak napját egy olyan temetőben tölteni, ahol nincsen senkije. Másfél évnyi temetőkben bolyongás után biztos volt benne, hogy a Házsongárd tökéletes helyszín. Másfél évnyi temetőkben bolyongás után hatalmasat tévedett.

– Szevasztok, Szepessyek. Szevasztok, Szerédyek – köszöntötte Júlia melankolikusan széppapai mellékági felmenőit.

– És boldog halottak napját – tette hozzá. – Ha már itt vagyunk. De találkozásunktól függetlenül ma nem akarok dolgozni. Nem is hoztam el a cuccot.

Bizonyításképpen lábujjhegyre állt és megpördült. Bélelt fekete bőrkabátja gallérjáról vidáman ugrottak föl a hajtincsek. Ebből minden halott láthatja, hogy csakugyan nincs nála a harminckilós kvantumnekromanta felszerelés, meg a digitális-ceremoniális amulett.

Júlia gyakran beszélt magában. Nem számít. A halottak halottak, hallják a gondolatot is.

Júlia vére meglassult a szent őszi hervadásban, tekintete az omladozó kriptákra hullott, hajszájai visszaestek gallérjára.

JUHÁSZ KRISTÓF (1982, Budapest) szentendrei származású író, előadóművész. Az Eszterházy Károly Főiskola kommunikáció szakán és a Török Sándor Waldorf Tanítóképző Főiskolán végzett. Kötetei: Pestis 41. (dráma, 2011), Aki szabadon röpkül – Beszélgetések Zorkóczy Zenóbiával (ArtPrinter, Sepsiszentgyörgy, 2014). A Magyar Idők napilap Kultúra rovatának munkatársa.

– Ez az előző mondat egy nyálas, képzavaros hülyeség – gondolta a nő, de Szepessy félbeszakította. Nem a nagybirtokos Szepessy báró, hanem a kisbirtokos Szepessy nem-báró, aki elkártyázta, elitta, elkurvázta... vagy mindhárom, vagy egyik sem.

– Leányom, nem is kell ide az masina. Az élők napján fölösleges.

– Maguk így hívják, bátyám? – kérdezte fesztelenül, mégis tisztelettel, egy szóval rutinosan Júlia.

– Az Kolozsváriak az Budapestre tartó vonatot Budapestinek mondják, az Budapestiek ugyanazt a vonatot, ha visszafelé indul, Kolozsvárinak. Attól függ, hová mégy – dörmögte a kismemes, aki hol egy óriási kardbojtra emlékeztető ektoplazmaként, hol teljesen átlagos, Bocskai-mentés kismemesként materializálódott. Ez utóbbi alakjában olykor két szó között váratlanul felsikoltott, majd ugyanolyan hirtelenséggel levette a fejét és szemgödreből pálinkát öntött torkába. Kicsit idegesítő volt, de meg lehetett szokni.

– Ha szólni akar velem valamiről, szóljon, bátyám – sürgette Júlia Szepessyt. Nem ismerte a halottak (vagy élők) napjának törvényét, de sejtette, hogy e jeles napon sem képes egy lélek pár percnél tovább materializálódni.

– Nagyon fontos dologban szólok veled, leányom! Életek múlnak ezen! Gerezdömlí batyuvilla mákdelej hasamóka puma! – sikoltott Szepessy. Kicsit nehezen lehetett érteni szavát, mert éppen fordítva tette vissza a fejét. Szerencsére újból a helyére tudta forgatni és érthetőbben folytatta: – Egy vírus van terjedőben, leányom. Egy rettenetes vírus. Arra jutottunk, hogy te az masináid segítségével meg tudnád akadályozni az pusztulást!

– Űgy érti, hogy egyre tévesebb eszmék vannak terjedőben? – kérdezte Júlia. Megszokta már, hogy a lelkek allegóriákban beszélnek.

– Ó nem, leányom. Eme interneten terjedő pánvirtuális vírus a!

– Honnan tud bátyám az internetről? – kérdezte Júlia megütődve.

– Mi sok mindent tudunk itt, az Házsongárdi temetőben. Ennek van már virtuális felülete, ahogy minden temetőnek az világban. Ama étheri erők, mik nem tudják áttörni az kripták kőfalát s az Titkos Féreg világából nem képesek felszínre jutni, ama interneten keresztül bizony megteszik.

– Nem egészen értem a dolgot, bátyám.

– Elmagyarázom neked, leányom. Nincs sok időnk. Rövid leszek – jelentette ki a jelenés és nyomatékképpen hosszan meghúzta a szemgödrebe rejtett pálinkát. Átható cefreszag terjengett a vénséges fák alatt. Júlia baracknak vélte. – Ama elholt testek az bomlás állapotában sokféle láthatatlan lénynek szolgálnak táplálékul, mik megtámadják az még elevenek testét is, ha óvatlanul bánnak az holtakkal. Eme lények az Titkos Féreg gyermekei. Az Titkos Féreg az halál aratója. Az Titkos Féreg légiói életet csinálnak halálból s halált életből.

Júlia elnyomott egy ásítást. Nem tudta eldönteni: a jelenés fölcsapott bakteriológusnak, vagy csak a szokásos túlvilági metafizikát próbálja meg érdekesebbé tenni egy élő számára, hogy szórakoztassa magát. A különböző létsí-

kokon élő különböző lelkek különböző szórakozásokat találtak ki maguknak. Ezek egy jó része az élőknek kevésbé volt szórakoztató.

– Az virtuális sírkertek virtuális sírjait föltörték! De nem ám kívülről... – bugyborogta Szepessy. – Az Titkos Féreg láthatatlan kazamatái ama interneten át okádják világra förtelmüket! Ady Endre virtuális sírját kell megkeresned! De csak megfelelő vértzetben! Onnan támad az kór! S ez mai napon, mikor az Kapuk nyitva állanak, eme élők napján fognak az Féreg seregei támadást indítani elevenek ellen! Ama olasz betegség, az bujakór lényei jönnek! Vissza kell őket verned, leányom...

A jelenés elenyészett. Ideje letelt.

– Habókos vénember – gondolta volna Júlia, ha nem lett volna a lélek monológja annyira habókos, hogy már-már komolyan veendő. Kurdi Júlia végül a legjobbnak látta, ha elképesztő sebességgel rohanni kezd szállása felé, ahol felszerelését hagyta.

Júlia nem született nekromantának. Egyszerűen meg akart írni egy fiktív történelmi családregejt. És miközben írja, nem szeretett volna pultosként dolgozni valami sznob pesti romkocsmában a betevőért. Ezért nyert meg egy pályázatot. Azt már nem akarta, hogy közben halottlátónak is kiképezzék, az már csak így sikerült. Egy felvidéki remetétől kapott beavatást, mikor Szent Zoárd barlangjában töltött pár hetet. Az eszközök készítésére egy kásonfeltízi székel boszorkány tanította ki. Nem lett nagymester, kismesternek is csak jóindulattal volt nevezhető. De úgy gondolta, a családkutatáshoz ez éppen elég. Szólni a lelkekkel: ez már nagyobb dolog volt, mint amit bármelyik generalógus remélhet. Soha nem akart belekontárkodni a holtak dolgaiba. Soha nem akarta irányítani őket. Viszont ismerte a törvényt: a túlvilági adatgyűjtés nem riport meg popfesztivál. Aki jelenéseket hív, azt jelenések is hívhatják. Először fordult vele elő efféle. Igyekezett rutinosan cselekedni és megfélemleni mesterei elvárásainak.

És volt egy másik motivációja: halálosan szerelmes volt Ady Endrébe.

– Olyan izgalmas vagy, Endre, még halálod után is – suttogta rohanás közben Júlia. – És lám, halálod után is képes vagy bajt kavarni, ha hihetek a jelenésnek...

Kurdi Júlia, mihelyst a szállására ért, magára csatolta a mentális pajzsot, megvonta a lisztből, mézből és tengeri sóból álló kört, aztán rácsatlakoztatta laptopjára a kvantumnekromanta-ládát. A digitális amulett már eleve föl volt töltve, így csak a kábeleken futtatott végig egy gyors kontaktellenőrzést az alapvető ceremoniális mágia szintjén. Fölvette az amulettet, előtte gondosan kisimítva a bőrszija alá tévedő, kóbor hajszálakat. Nem érzett sem kívánságot, sem vágyat, sem semmit. Ezt el is mondta, hiszen kötelessége volt:

– Nem érzek sem vágyat, sem kívánságot, sem semmit. Elfogadom a szakadatlan létező tudást, és addig merítkezem belőle, míg engednek a titkos vizek.

És már fönt is volt a virtuális temető honlapján, ahová virtuális virágot helyezhet bárki. A halott költők virtuális mosolya megreszkettette Júlia szívét.

– Mennyivel olcsóbbak ennél az élők – gondolta, és már kattintott is Ady Endre sírjára, csak úgy, próbaképpen. És meglátta a vírust.

Illetve nem a vírust látta meg, csak a vonatkozó cikkgyűjteményt, amit az általa fejlesztett, speciális nekromanta-keresőprogram automatikusan kidobott. A virtuális sírokhoz a program által csatolt cikkek tele voltak a legkülönbözőbb, titokzatos megbetegedésekkel: internetezés közben szifiliszben elhunyt, internetezés közben májzsugorban elhunyt, internetezés közben spanyolnáthában meghalt...

– Akkor itt az ideje, hogy higgyek a Féreg materiális kivetüléseiben – gondolta Júlia, és egyáltalán nem szívesen gondolta ezt. De nem kellett szívesség ahhoz, hogy lássa: a vírus valóban létezik. És valóban interneten keresztül, a virtuális temetőkbe való belépés által fertőz, bármilyen hihetetlen legyen is. De ugyan mi volna hihetetlen egy holtakkal beszélgető nekromantának?

– Ady Endre bomló-porló martaléka, nyílj meg – kántálta a szokásos idézést Júlia, és közben gépelte is. Éppen annyira értett a szoftverekhez, amennyire a mágiatoleráns programozás megkívánta.

– Ida, bor, ila, áva, alkehej – fejezte be az idézést a változatosság kedvéért kelet-hubariul. Aztán várt.

A monitor akkorát villant, hogy Júlia jó ideig csak a fehér különböző árnyalatait látta. Iszonyatos erővel dübörögtek föl a külső hangszórók:

– Vulkánhegyek nőnek gyötrött beteg testemből hol nincsen virág csak a Titkos Féreg megszámálhatatlan Júdásai tenyésznek a hömpölyögve Ködlő salakos szenny roskadozva és károgva búsuló csúfondárosan bazaltos szármárfülesen őrjögő Vak trónusán minek fundámentoma egykor általverte lantos részeg nehéz boltos vértemet és most a semmiségbe vágódik kőszán árnyasan mint mikor meghalt a mese az illatos Mese mi csak korcs utódja volt a máglyagyújtó nagy áldozóknak a vörös szárnyú nagy vízi szekereken mohos avas Romokon vadul tusázó romfalaknak kóbor béna alján jajongó Tivornyának mi most nem válik le nem száll el szívemről jaj jaj jaj milyen Csonka milyen Cinkos a rémeknek Harsogása

ez valami Fátum

a vérben van a baj a Vérben

csupa Rózsákat nyílott a vérem

reggelre én már messze futok és bomlottan sírok valahol –

Júlia félig aléltan a gyönyörű soroktól s szinte vakon azon tűnődött, hogy halott szerelme most a problémát részletezte, vagy köszönt. Ady mindig így kommunikált, bár többnyire rendezettebb versalakban. De mielőtt rákérdezhetett volna, a szépséges, őrjögve forgó szemű halott – Júlia csak magában látta elkínzott arcát – egészen zavarba ejtően folytatta:

– Királyleányom, te Szűz Teljesedés, kifeslett vér-rózsáimban a Nagy Poklot látod-e mi a keserves és mégis magyarnak hiába harsogása örökös

barna cikkanása a Halál-villámoknak Te vagy tündöklő reményem irtózatot hajóm zászlós táborom Te vagy mosolygó rózsaszínű egem...

– Kedves Költőm, mit tehetek? Segíts, hogy segíthessek! A virtuális testedből... izé, lobogó álomlelkéből kelő kór hogyan fertőzhet meg elevent?

– Álomlelkem legmélyén csapodár rabszolga-szívem sebeiben féregrágt a fejfa tövében már nem bódít a hit éjszája a sivár...

A külső hangszóróból sípolás hallatszott, majd csönd. Néma, nagy, halotti csönd. A költők lelkének sincs több idejük egy beszélgetésre, mint másnak. Júlia csöndben várta hát, hogy visszatérjen a látása. Közben eszébe jutott egyik első beszélgetése Ervinnel, a felvidéki remetével. Arról kérdezte mestere, hogy ha egyszer képes halottakkal beszélgetni, miért nem kutat föl elásott kincseket, olajmezőket, nagy történelmi titkokat, bármit, ami hatalmasra tehetné. A remete kuncogva világosította föl arról, amit Júlia később meg is tapasztalt: a túlvilágon a konkrét információközlés fogalma teljesen ismeretlen. Ahhoz képest még Szepessyvel egész jó dolga volt. Mire ezt Júlia elgondolta, vissza is tért a látása.

Ott volt előtte Ady virtuális sírhelye. Vajon honnan fogja megtámadni a szifilisz? Kibújnak a baktériumok az USB-csatlakozóból? Vagy a hangfalból? És beleugranak valahogy a vérébe? Kicsit megrettent ez eszmére és átkozta magát meggondolatlanságáért, amiért nem vett a patikában Salvarsant. Aztán gyorsan hatástalanította az átkot. Itt spirituális fegyverekkel kell harcolni, és kész. Próbálta összerakni magában a költő mondatainak értelmét: álomlelke legmélyében, rabszolga szíve sebeiben, féregrágt a fejfa tövében... tehát Ady virtuális szívébe kellene behatolnia és ott találja... mit is? A Titkos Féreg? Átgondolta, amit erről a sok néven ismert éteri lényről, erőről, entitásról tudott. A Titkos Féreg. A Féreg, Aki Rág. A Féreg Fejedelme. A Bomlás Hercege. A Dögbogarak Kapitánya. A Legyek Ura. Minden kultúrkörben kialakult a halott testek lebomlása körüli tabuk rendszere. Ezeket a tabukat személyesítette meg a Féreg, akinek működése más szempontból földelten áldott volt, hiszen Földanya korpuszába dolgozta vissza az egykor önálló szervezeteket, tehát újra élletté alakította a halált. Mégis riasztó volt a vaksága. És időnként – mint most is – elszabadult. Júlia számára itt kezdődtek az elsősorban fenomenológiai természetű problémák. Hiszen ha a Féreg alapvető működését tekintve a halálból csinál életet, akkor miért csinál hirtelen életből halált? Az éteri elementálok és hasonló lények működése ugyanis nem tud sec-perc alatt megváltozni. Egy víz-elementál nem lesz tűz-elementál csak úgy magától. Valaki tehát megváltoztatja... De ki? És miért? Júlia már a vírusok létének mozgatórugóit sem értette. Fölfoghatatlan volt számára egy olyan létforma, ami kizárólag eleven szervezetek elpusztításával tartja fenn magát, s ha gazdateste fölbomlott, fölbomlik maga is... ez teljesen értelmetlennek tűnt. Kinek a kezében van a szifilisz? A pestis? A lepra? A kérdések megválaszolása a feladat végrehajtása szempontjából nem tűnt annyira sürgetőnek. Ami lényegében egyszerűnek tűnt: valamilyen igével, fogsági átok-

kal vagy amulettel lezárni az átjárót, amin át a vírusok a virtuális sírhelyek mélyéből a felhasználók szervezetébe jutnak.

Ekkor meg is érezte a vírust. Vörös volt és fekete. És éhes. Agyatlan és vak és az ő húsára éhes. Júlia nyugalmat erőltetett magára, és kapkodás nélkül nyomkodni kezdte a digitális-ceremoniális amuletten a védelemre vonatkozó rúnákat és rovásokat a széléről a közepe felé, majd a centrum körül haladva. Láta, ahogy Őrzői tátott szájukból fényt okádva tépik szét a vírustelepeket. El sem tudta képzelni, hogyan hatolhattak át a vírusok a liszt, méz és só körén, de itt voltak, tehát harcolnia kellett ellenük. És harcolt is, ahogyan második mesterétől, a kászonzeltízi boszorkánytól, Zelegor nénétől tanulta. Felidézte négy hónappal ezelőtti beszélgetésüket:

– Most pedig átadom néked a fogsági átkok s defenzív átkok ígeit, rovásait s rúnáit, leányom.

– De mi szükség van erre, Zelegor néne? Én csak a családfámat...

– Leányom, olyan nincsen, hogy csak. Ha valóban szólni akarsz a holtaknak, ők es szólnak veled. S ha ők szólnak veled, magadra hívsz ezt-azt... erősen csemer dolgokat es. Azoktól pedig védened kell magadat, máskülönben oda térsz, ahun a lófasz sem nem akar lenni... Így hát tanuld csak meg szépen az Őrzők hívását, a védelem köreit s a Fényfonatú Lombozat fortélyos metszését.

Júlia most végtelen hálát érzett Zelegor néne iránt. És mire háláját végig-érezte, meg is futamította a támadó vírust. Úgy döntött, üldözni fogja ellenfelét, aztán meglátja, csakugyan Ady szívéig, a bujakór centrumáig futnak-e a menekülők.

Júlia maximális erősségűre tekerte a kvantumnekromanta-ládán a virtuális csapásjáró-fokozatot és a szifiliszvírusok után eredt Ady Endre érrend-szerében.

Gótikusan apokaliptikus járatok oszlopos csarnokai között száguldott a vér beláthatatlan sebességével. A haladás tempója olyan lélegzetelállító volt, hogy bele sem gondolhatott: a szeretett férfi legbensőjében jár, még ha virtuálisan is. Húzott egyet a láda érzékelésminősítési potméterén, s kissé lassult a vágatás.

Éppen annyira, hogy Júliát ne érje olyan váratlanul, hogy egy ismeretlen ektoplazma kellős közepébe zuhan:

– Szia! Én vagyok a Puncirágó Bogár! – mutatkozott be kedvesen az ektoplazma, de a nőnek eszébe volt a Tibeti Halottaskönyv vonatkozó paszszusa, miszerint saját elménk kivetülésein tőlük meg nem rettenve vágunk át. Így egyszerűen keresztülgrott a csalódottan szörtyögő rémségen.

A pulzáló digitális érfalban iszonyú hasadások nyíltak észleleteken túli mélységekbe. Júlia igyekezett inkább előre nézni. Még éppen látta a hányingert keltő kanyarokban az utolsó, társaitól lelemaradozó, az Őrzőktől sebzett vírus hátsó nyúlványát. Az érfal lassan világosodni kezdett, kékesfehérben lüktetett és fokozatosan áttetszővé vált. Júlia fölfelé pillantott, amitől rövid

időre elvesztette az egyensúlyát és a falnak ütődött. Az lágyan a szemközi falnak dobta, amitől egy rövid ideig a puha membránok között verődött ide-oda, mintha teste visszhanggá változott volna, de azért tovább tudott haladni a csatornában. Lassan annyira magabiztossá vált, hogy jobban is körülnézhetett.

Júlia, mint a mesterfok alatti nekromanták általában, jól tudott alkalmazni rendszereket anélkül, hogy működésüket pontosan értette volna. Most sem volt világos számára, hogy a lappal összekapcsolt kvantumnekromanta-láda mit csinál a látóidegeivel, hogyan generálja az optikai impulzusokat. Materiális értelemben Júlia most mindent a monitoron látott. Érzékei szerint viszont sejtmagnyi méretűre zsugorodva száguldzott az egyik legnagyobb halott magyar költő fő verőérében. Csak most fogta föl teljesen: a gép nem Ady jelenlegi porhüvelyét láttatja, hisz akkor csupán csontokban futkározhatna. Ez a költő még élő szervezetének mátrixa.

Kaotikusan gomolygó pályákat, huzalokat, a szivárvány minden színében játszó csőrendszereket látott tekeregni az áttetsző membránon keresztül. Látta a szifilisz pusztítását is: az érfalakon tenyésző iszonyatos telepeket, a szétroncsolt sejtrendszereket, elgyengült fehérvérsejtek harcát a vírusokkal. Most nem segíthetett a fehéreknek, a baj gyökerét kellett megtalálnia. Érezte az áramlatot. Tudta, hogy a szív felé halad, ha nem is egyenesen.

Gigászi izomrostok, kaotikusan strukturált sejtrendszerek között vágattott az egyre táguló csatornában. Bosch festményeire illő alakok húztak el mellette, végtagcsonkokat hol itt, hol ott növesztő torzók, szegletes fejű csillósok, állábaikkal hadonászó, éppen osztódóban lévő lények.

Pillanatról pillanatra erősödő rezgést érzett, ami hamarosan épphogy elviselhető dübörgéssé vált. Júlia fölött óriási, formátlanná puffadt izomhegy függött a csatornák és csövek kanyargó viharában: a költő szíve. Már majdnem elérte a bejáratot.

Tébolyultan csapkodó és tekergő, sikolyvörös *Treponema pallidum* magasodott fölé. Kötegelt drótkábelekre emlékeztető testéből csontpengék vágódtak ki, majd húzódtak vissza. Júlia az utolsó pillanatban ugrott félre a szifiliszvírus egyik pengéje elől egy sejtfalban nyíló üregbe.

– Ez a sejtüreg nem volt itt az előbb – gondolta Júlia. – Lehetséges, hogy...? Mindenesetre kösz, Ady.

Sokat azonban nem gondolhatott. A *Treponema* pengéi hasogatni kezdték körülötte az érzékeny, gumyszerű membránt.

– Ez a szerelmem artériája, te rohadék! – sikoltott Júlia, és töprengés nélkül kántálta az első defenzív átkot, ami eszébe jutott:

– Virágot a sírokra ültess, tele virággal öntözd meg a puha földet csontig hatoló illattal, víz csorog a gödörbe gyökér kúszik a földbe ott is marad örökre halott létét őrizze bimbó bimbó vigyázza szírom szírom őrizze halott álmát őrizze...

Még hátravolt két sor, de nem mondhatta tovább: okádnia kellett. Virágokat kellett okádnia. A virágvédelem hatékonyságánál csak kiszámítha-

tatlansága volt közismertebb: a gyilkos növényzet a nekromanta testének bármely pontjából kizúdulhatott a megátkozottra. Júlia tudta, hogy nem járt annyira rosszul a szájával. Zelegor néne cifrább eseteket is mesélt már neki.

A bódító illatú szegfűvek és krizantémok vidám bukfenceket hányva robantak bele a vírus testébe.

Az néma, vergődő tusában csapódott a szemközti sejtfalba. Összes pengéje egyszerre lőtt ki inas testéből. Júliának szerencsére volt annyi lélekjelenléte, hogy a virágokadás után gyorsan magára vonjon az amulettel egy gyászfátyolt, amit széthasogattak ugyan a pengék, de a nőn nem ejtettek sebet. Az óriás Treponema, a kapu őrzője lassan kiszenvedett. Mámoros, üdvözült mosolyú virágillat harsogott mindenfelé. Júlia a laptop előtt görnyedt, ökle elfehéredett, olyan szorosan markolta az amulettet. A virtuális Júlia pedig belépett Ady Endre szívébe.

A vörösen izzó izomtemplom dongaboltozata komoran, súlyosan verte vissza óvatos lépteit. Ott volt, amiről Endre beszélt: fekete verejtéket izzadó, korhadó fejfa, vérvörös, lüktető húsdombon. És a fejfa tetején ott pihegett egy kisujjnyi, sápadt-fehér kukac.

– Mit kívánsz tőlem, ó, hatalmas varázslónő? – kérdezte reszkető hangon a férgecske. Júlia alig tudta visszafojtani nevetését:

– Te vagy a Titkos Féreg?

– Én vagyok... látod, már le is győztél. Tiéd minden kincsem. Azt viszel el, amit akarsz. Csak hagyd meg életem... nézd: megmutatom, milyen kincsek közül válogathatsz...

A féreg reszketeg hangja át- meg átjárta Júlia digitális testét. A nő megborzongott. Miféle kincsekről beszél ez az elnyomorodott lény? Kíváncsiságot és vágyat érzett. És hirtelen rájött, hogy hibázott. Fölzengett benne mesterei hangja:

– Soha ne érezz kíváncsiságot! Soha ne érezz vágyat! Egy nekromanta nem kíván, nem vágyik, egy nekromanta figyel és elfogad! Soha...

De már késő volt. Júlia tudta, hogy bedőlt a rosszindulatú elementálok egyik legősibb trükkjének: a gyámoltalanságnak. A farkasok már eónokkal ezelőtt is szerettek nagymamának öltözni. És akkor jöttek a képek.

Egy nekromantának általában nem lehet újat mondani a saját halálával kapcsolatban, az alapkiképzéshez hozzátartozik a saját test bomlásának imaginálása. Kurdi Júlia most tudta meg, hogy fantáziája mennyire szegényes volt. A Féreg küldötte képek azonnal térdre kényszerítették. Olyan iszonyú halálnemek elszenvedőjeként látta magát, amikről nem is tudta, hogy léteznek. Látta magát letépett végtagokkal, démonoktól megerőszakolva, elevenen megnyúzva, lassú tűzön elégetve, látta magát szögesdrótokkal körbetekerve egy idegen bolygón, idegen Hold alatt, egy savval teli tengerben, férgektől átjárt szemüreggel...

– Tudnom kell, hogy ezek csak képek, tudnom kell, hogy ezek csak képek...

– nyöszörögte, görcsösen kapaszkodva tudata utolsó éber morzsájába. De

érzékei nem hittek a tudatnak. Minden megtépzott idegszála sikoltott a fájdalomtól. És valahonnan, nagyon-nagyon messziről, ismerős hangot hallott:

– Oh, nagyon csúnyán éltem, milyen szép halott leszek...

És megértette. Emberen túli sikollyal utasította laptop előtt ülő valós testét, hogy mit írjon a keresőbe s milyen tartalmakat kezdjen letölteni a nekromanta-ládán keresztül egyenesen a virtuális Ady szívébe.

– A költők halhatatlanok, Féreg! Hallod? A költők halhatatlanok!

És már áradtak a képek a szívtemplomba. Júlia most áldotta az eszét, amiért lemondott egy új csizmáról meg egy új vadászkeszről, és inkább a legdrágább sticket vette meg a legdrágább előfizetéssel. A szív reszketett a másodpercenként rázúduló több száz megabájttól.

Ady Endre emlékére hirdetett szavalóversenyek, Ady Endre halotti maszkja, Ady Endre szobrai és emléktáblái, többbezres tömeg előtt előadott vagy szerelmes fülébe holdvilágos éjen félve elsuttogott Ady-versek adatai hömpölyögték a szívbé, és tépték le a korhadó fejfa tetején trónoló Féreg pofájáról a győztesek gúnyos mosolyát. A költő ifjú szívekben élő halhatatlan lelkének milliónyi bizonyítéka ömlött végig a digitális érrendszeren s mosta ki onnan a szifiliszvírust. A Féreg rettegve menekült láthatatlan birodalmának ember által sosem látott árkaiba...

Júlia még távolról hallotta az ismerős hang utolsó, megkönnyebbült sóhaját.

Mikor a laptop kijelzőjére nézett, konstátálta, hogy majdnem egy teljes napot átaludt győzelme után, az asztalra borulva. A nekromanta-láda és az amulett tapintatosan kikapcsolt magától. Júlia még félálomban átfutott pár cikket, amelyek titokzatos szifilisz-megbetegedésekről és még titokzatosabb gyógyulásokról tudósítottak. Még annyi ereje volt, hogy megkönnyebbülten elvánszorogjon az ágyig.

– Ez nem volt egyszerű, bátyám – suttozta Kurdi Júlia vasárnap délben a Házsongárdi temetőben. – Azért azt jó volna tudni, ki irányította a férget...

Szepessy nem felelt, Júlia pedig túl kimerült volt ahhoz, hogy irányított idézést alkalmazzon. Ennyi virtuális utazás, defenzió, letöltés és átok után még egy nagymester is napokig pihen, mielőtt újra előveszi a ceremoniális mágiát. Ő pedig még kismester sem volt... Cigaretára gyújtott és elindult a kapu felé.

– Messze gurul az hordó az pincétől, leányom... – suttozta a szél a vén gesztenyefák ágai között. Júlia megtorpant. Aztán Szepessy hangja elenyészett, mint a gyertyaláng füstje.

Vasárnap dél volt, csöndes, opálos, kolozsvári vasárnap dél. Júlia fáradt volt, de úgy döntött, megiszik egy sört az Insomniában halott szerelme egészségére. Remélte, hogy nyitva van. Mielőtt kilépett a Házsongárdi temető kapuján, még egyszer visszafordult és halkán intett a síroknak:

– Boldog halottak napját, bátyám...

FLOAREA ȚUȚUIANU

Visszaszolgáltatót férfiak

*Enyhén lejárt szavatossági idővel
szálkás hússal kifordult vérmérséklettel
cserzésre gondosan félretett bőrrel
ki nyelne el*

Testem idéetlenkedik

*Sminkelt arcom nem bujtat
inkább elárulja visszafogott érzéseimet
kibérelt órákban kölcsönzött
lepecsételt majd visszaszolgáltatót férfiak iránt*

*(kar nélküli józan nők az ajtó előtt
várják őket – minduntalan)*

Kariatidák – homlokukon tíz emelet

*Karcsú bokával lépek be a vers harmatába
leereszkedett melleimmel átsuhanok
a próza rövid delén majd regényben alkonyodom
fejemmel a párnán lefejezetten*

*A szűz költőleánytól a regény-nőig
alig egy lépés*

FLOAREA ȚUȚUIANU (1953, Slobozia Moară) a '90-es évek román költőnemzedékének jeles képviselői közé tartozik. A bukaresti Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Intézetben végzett. Kötetei: Femeia Pește (Halnő, 1996), Libresse oblige (1998), Leul Marcu (Márk, az oroszlan, 2000), Arta seducției (A hódítás művészete, 2002) Mărinimia Ta (Nagylelkűség, 2010), Sappho (2012). Verseit angol, francia, olasz, német, lengyel, cseh, magyar, török és bolgár nyelvre fordították.

MIHÓK TAMÁS (1991, Nagyvárad) költő és műfordító. A Nagyvárad Állami Egyetem román-angol szakán végzett (BA és MA). Az ELTE BTK-n két éves ösztöndíjban részesült. Rendszeresen publikál a Familia, Poesis International, Prăvălia Culturală és Itaca (Dublin) folyóiratokban. Román nyelven ír; kötetei: Șantier în rai (Tracus Arte, 2013), winrar de tot (Tracus Arte, 2015).

Léda hattyúval

*Kacagtam szórakoztam bukfenceztem
papír-férfiakat találtam fel
szavakkal telítve tetőtől talpig*

*Kacagtam a szavakat elszórtam
míg egyetlen szóval maradtam csont és bőr*

*A szót levegőbe repítettem
S egy aranyeső megpetélte a bennem rejlő költőnőt
(miközben nemiszervek árnyékát rajzoltam a falra)*

*Az őrült a szűzleány a férfi kihajolnak
S pontos időben lángol a szájuk*

*Uram, hagyj meg csakis nőnek
Legyek mindig is Léda hattyúval a lábaim közt*

Fordította: **MIHÓK TAMÁS**

DEBRECZENY GYÖRGY

a gőzfürdőben suhant meztelen

kollázs a Nyugat Plusz III. évf. 3. számából

*málnapuding és tíz felülés
látom a fürdőskurvát a jelenben
és a jövőben
ő az
igen
pedig ma még nem is fürödtem
valami álmot tapasztalok
térdig a téltemető névmásaiban*

*a világvevő tévét ketrecbe zárták
az antikváriumban
egerek kaparásznak
mert szép ez az ősz
már százezer éve
lebegünk két párhuzamos párnahuzatban
ő az a lírai te
és te vagy az a lírai ő*

*látom a jelenben és a jövőben
az almát
Párizsban nem láttam a múltban
almapuding és száz felülés
Párizsba tegnap beszökött
a fürdőskurva és nem volt nála párizsi
a gőzfürdőben suhant meztelen
a lírai én a lírai te a lírai ő*

a lírai mi a lírai ti a lírai ők

DEBRECZENY GYÖRGY (1958, Budapest) könyvtáros. Legutóbbi kötetei: területtel őrzött kutya (Syllabux, 2014), Csavarjuk le a tetejét! (Bistey András Hollókövy Vajk Csaba igaz története c. prózájával közös kötetben, Nagy Lajos Kiadó, 2015), tértivevényes csillagok (Syllabux, 2015).

emelkedik örvendetesen

*örvendetesen emelkedik
az átlagéletkor
s e hosszú-hosszú
és szép emberélet folyamán
ó mennyi-mennyi
szögesdrótot és kerítésoszlopot
lehet majd készíteni*

Szertartásosan lefelé

James Joyce-nak

*Szertartásosan jött lefelé a lépcsőkilépőről
a dagadt Buck Mulligan,
kezében szappanhabos tál,
rajta keresztben tükör és borotva.¹*

*Szertartásosan jött lefelé a lépcsőkilépőről
a dagadt szappanhabos tál,
rajta keresztben Buck Mulligan,
kezében tükör és borotva.*

*Szertartásosan jött lefelé a lépcsőkilépőről
a tükör, kezében
a dagadt Buck Mulligan,
rajta keresztben szappanhabos tál és borotva.*

*Szertartásosan jött lefelé
a lépcsőkilépőről a borotva,
kezében a dagadt Buck Mulligan,
rajta szappanhabos tál és keresztben tükör.*

1. James Joyce: Ulysses, fordította Szentkuthy Miklós.

*A dagadt Buck Mulligan jött
szertartásosan lefelé a szappanhabos tálról,
rajta keresztben a lépcsőkilépő,
a tükör és a borotva.*

*A dagadt Buck Mulligan jött
lefelé a tükörről, kezében a lépcsőkilépő,
rajta keresztben a szertartásos
szappanhabos tál és a borotva.*

*A dagadt Buck Mulligan jött
szertartásosan lefelé a borotváról,
kezében szappanhabos tál,
rajta keresztben a lépcsőkilépő és a tükör.*

*A szappanhabos tál szertartásosan
jött lefelé a lépcsőkilépőről,
kezében a dagadt Buck Mulligan,
rajta keresztben tükör és borotva.*

*A tükör szertartásosan jött lefelé
a lépcsőkilépőről, kezében borotva
és szappanhabos tál,
rajta keresztben a dagadt Buck Mulligan.*

*A borotva szertartásosan jött lefelé
a lépcsőkilépőről, keresztben,
rajta a dagadt Buck Mulligan,
kezében szappanhabos tál, rajta tükör.*

*A kereszt szertartásosan jött lefelé
a lépcsőkilépőről,
rajta a dagadt Buck Mulligan,
kezében szappanhabos tál, tükör és borotva.*

Őszintén

*anyám a gatyák nem hazudnak
a hazugságok nem gatyáznak
itt minden és mindenki mobil
akár egy telefon vagy egy vécé*

*szegeden ülnék vagy kőhidán
kőhidon cigarettámat sodranám
de nem jönnek ki a sodromból
s lenne a szívem mézeskalács*

*egy éltesnek látszó személy
ezeket nem mondta szegény
pedig már ott volt a nyelve hegyén
s őszintén letolta gatyáját*

VARGA GÁBOR

Summa cum laude

színpadi szomorújáték tizenkét képben

Szereplők:

NARRÁTOR

ZOLTÁN, dr. Novák Zoltán, fül-orr-gégész főorvos

IRMA, Zoltán felesége, fizikatanárnő

GITTA, Zoltán sógornője, gyógyszerésznő

BÉLA, középiskolás diák, Zoltán meghitt barátjának, Szász Kálmánnak a fia

BONDOR, dr. Bondor Anton, a városi kórház vezérigazgatója

ZADAR, Zadar Vasile/László, a tartományi Állambiztonsági Hatóság főnöke

VASUTAS

Titkárnők, páciensek, utasok

Történi:

A Nagy-Omlás alatti városban és annak környékén, valamikor a múlt század közepén.

NARRÁTOR: Történetünk főhőséről, Novák Zoltán doktról, a Nagy-Omlás alatti város fül-orr-gégész főorvosáról mindent el lehetett mondani, csak azt nem, hogy a hősök kiválasztott kasztjához tartozott. Alacsony, jócskán negyvenen túli emberke volt, derűs kedélyű, mosolygó tekintetű, olyan, aki a maga másfél dioptriás szemüvege mögül még a legválságosabb hírek hallatán is örökké bizakodó szemmel csodálkozott rá az élet furcsaságaira. Szerette a hasát: a libasültet, a rántott májat, a húsgombóclevest. Szerette az ebéd utáni lébecolást, az ágyba hozott feketekávé, a kora esti sétát a folyóparti gesztenyesoron; szeretett társaságba járni, beszélgetni, megosztani másokkal a gondolatait. Munkáját mindig becsülettel elvégezte, választott hivatásának országszerte számon tartott szaktekintélye volt. Családi élete – még az örökké mogorva káderese szerint is – csak egyetlen szóval volt jellemezhető: példamutató. Kórházi teendői végeztével mindig hazasietett, udvarias „tiszteletem”-jei és „kezitcsókolom”-jai szinte óraműpontossággal hangzottak el a Fő utcán lefelé menet. Feleségének gyakran vitt virágot: nárciszt, szegfűt, orgonát vagy bármi egyebet, ebéd után pedig, kényelmes bőrfoteljében elmerülve, rendszeresen kikérdezte az iskolában történtek felől mind a két gyermekét. Esténként, ha éppen nem mentek sétálni, ablakukból messzire

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *A cselekvés ideje avagy micsoda tíz esztendő* (Várad, 2014).

elhallatszottak a családi kamarazenekar egyedi hangulatú koncertjének előkészületei, a szomszédok pedig irigykedve hallgatták Chopin etűdjeit, Schubert dalait, Schumann darabjait, és reggelente úgy néztek a kórházba induló ballonkabátos orvosra, mint valami mesevilágban élő csodálényre, aki mit sem akar észrevenni a körülötte zajló világ zordságából.

Aztán eljött a nap, amikor ezt az egész mesevilágot egyetlen félóra alatt szétroncsolta a Történelem.

1. kép

Novákék lakása, éjfél után. Zoltán és Irma a családi ágyban alszanak. Hosszas csengetés.

IRMA: Uramisten, ki lehet ez? Hallod, Zoltán, ki lehet ez? Zoltán! Csengettek!

ZOLTÁN *(zavarodottan kikászálódik az ágyából, az ablakhoz megy és óvatosan széthúzza a függönyt)*: Nem látok senkit az utcán! Biztos, valami suhanc akart szórakozni velünk. *(már indulna vissza az ágyhoz, amikor a csengetés újra megismétlődik, ezúttal sokkal hangosabban, erőszakosabban, követelőzőbben)*

IRMA: Gondolod, hogy...? Zoltán! Gondolod?

ZOLTÁN: Nem tudom. A mai világban minden lehetséges. De hát én nem csináltam semmit! Az égvilágon semmit! Bárki megmondhatja, én igazán mindenütt mindenkiel...

(harmadjára is csengetnek, még hosszasabban és állhatatosabban)

ZOLTÁN *(felveszi a házikabátját és felteszi az éjjeliszekekrényen tartott szemüvegét)*: Megyek, megnézem! Különben is, nem áll semmiféle kocsi a ház előtt. Hátha csak beszélni akarnak velem. *(ajtót nyit)*

BÉLA *(még kintről)*: Csókolom, Zolti bácsi! Ne tessék rám haragudni, hogy ilyenkor! Már azt hittem, nem is akarnak beengedni engem Zolti bácsiék! *(összevert arccal, bedagadt szemmel belép a szobába, inge csupa vér, kezében véres zsebkendő)*

ZOLTÁN *(gyorsan becsukja Béla mögött az ajtót)*: Az Isten szerelmére, fiam, mit keresel itt? Hol jártál? Ki művelte ezt veled?

IRMA *(pongyolát vesz magára)*: Uram, ne hagyj el! Béluska! Mi történt magával, gyermekem? Ki bánt el magával ilyen istentelenül?

BÉLA *(zokogásba tör ki)*: Édesapám... a Sarok-házban... reggel óta engem is. *(a Sarok-ház nevének elhangzása után hosszás, dermedt csend támad)*

IRMA: De hát miért? Mit akartak magától? Hiszen maga még gyerek!

ZOLTÁN *(leülteti Bélát az egyik karosszékebe)*: Apád?

BÉLA: Nem tudom. Mindenki róla faggatott egész nap. Azt mondták róla, hogy összeesküvő. Meg hogy a nép ellensége. S hogy fel akarta robbantani a május elseji felvonuláskor a dísztribünt.

IRMA *(rémületében leül ő is)*: Atyaúristen!

ZOLTÁN: S te? Te erre mit feleltél nekik?

BÉLA: Hát azt, hogy nem hiszem. Hogy ez nem lehet igaz! S hogy én nem tudok semmiről! Hiszen az én apám mindenkinek csak segíteni akart! Nálunk odahaza mindenki csak hozzá sietett a bajaival meg a kérvényeivel.

ZOLTÁN *(Irmához)*: Én mindig mondtam Kálmánnak, hogy ne nagyon mártsa magát a politikába, mert csak megégeti vele a kezét, de nem hallgatott rám. Most tessék, megnézheti magát! *(Bélához fordul)* Vertek?

BÉLA *(arcához emelve a véres zsebkendőjét alig észrevehetően biccent)*

ZOLTÁN: Nagyon fáj? Na, gyere, vedd le szépen a kabátodat, mindjárt hozok fáslit és valami fertőtlenítőszeret. Így mégsem mehetsz ki az utcára éjnek idején. *(egy fiókból gézt, jódtinktúrát, vattát, ollót kerít elő)* Akárhogy is, csak ki kell mosnom ezt a csúnya sebet. Ha már itt nem marasztalhatom, így azért mégsem engedhetem el. Elvégre sürgős sebkezelésre szorul. *(szeszest vattával feláztatja Béla sebeit, majd gondosan beköti a fejét)*

NARRÁTOR: Amikor, jó háromnegyedóra múlva, az előszoba ajtaja halk kattanással bezárult a turbánkötéses éjszakai látogató mögött, Novák doktor kielégült hivatástudattal hajtotta álomra a fejét. Pedig tulajdonképpen éppen ekkor rontott el mindent maga körül.

2. kép

Bondor irodája. Zoltán feszengve áll a fontoskodva telefonáló igazgató íróasztala előtt.

ZOLTÁN: Hívatni tetszett.

BONDOR: Tetszett a fenének! Zadar elvtárs akar beszélni magával! Azt üzente, feltétlenül látni akarja még ma, a reggeli órákban. Azért is hívatam ilyen lóhalálában.

ZOLTÁN: De hát miért? Én nem ártottam soha senkinek!

BONDOR *(tehetetlenül megvonja a vállát, majd az egyik karosszék felé intve, fontoskodva kezdi lapozgatni az előtte heverő iratokat)* Ne tőlem kérdezze! Engem is utasítottak.

ZADAR *(kivágja az ajtót)*: Itt van? *(kucsmáját az íróasztalra, kabátját az üres székre dobja)* Tehát maga az, maga babusgatja a hátunk mögött szép alatomosan a nép ellenségeit!

ZOLTÁN *(zavartan feláll a székéből)*: De kérem, én...

ZADAR: Vagy tagadni akarja? Na, mondja csak el szépen, igen tisztelt doktor elvtárs, mit is csinált maga tulajdonképpen tegnap este tizenegy és hajnali három óra között?

ZOLTÁN: Otthon voltam.

ZADAR: Azt tudom! Azonkívül? Nem beszélt senkivel? Nem fogadott senkit?
Nem kereste fel magát senki sem? Úgy negyed egy és fél egy között...
(Zoltán hallgatásán megdühödve ordítani kezd) Na, beszéljen már, a kutya
úristenit! Fogadott valakit vagy nem fogadott?

ZOLTÁN: Fogadtam. Fél egy előtt öt perccel becsengetett hozzám egy vidéki
jó barátom alig tizenhat éves fia.

ZADAR: Na ugye!

ZOLTÁN: Véresre verve. Azt dadogta, hogy éppen önöktől jött. Hogy maguk
faggatták benn egész nap egyfolytában, megszakítás nélkül.

ZADAR: Ezt is elmondta tehát.

ZOLTÁN: Igen, elmondta. Csupán a homlokán három nagy, tíz napon túl
gyógyuló seb éktelenkedett.

ZADAR: A homlokán.

ZOLTÁN: Igen, a homlokán. A testét nem volt hajlandó megmutatni. Az orra is
be volt törve, és a bal szeme körül is voltak némi ütéstől eredő kontúziók.

ZADAR (leül): Figyeljen csak ide, tisztelt doktor elvtárs! Szeretném, hogy azt,
amit most tőlem fog hallani, megpróbálja jól megjegyezni magának! Egy
életre szólóan legalább! Legalább! Tehát, igen tisztelt Novák elvtárs,
legyen olyan jó és tanulja meg egyszer s mindenkorra, hogy nálunk nem
verik az embereket. Mi, Novák elvtárs, bizonyítunk, nem verünk. Aki
hozzánk bekerül, az a bizonyítékok terhe alatt ismeri be a bűnösségét,
nem a verés következtében. Világos? Mi soha hazug beismerésre, tanú-
vallomásra embert erőszakkal nem kényszerítettünk. Senkit, soha, sem-
milyen körülmények között! Ezt jó lesz, ha nem felejtí el!

ZOLTÁN (kényszeredetten bólint): Megértettem.

ZADAR: Ami pedig a tegnap éjjel történeteket illeti, azt a taknyos kölyköt biz-
tos valamelyik utcasarkon kapták el, miután tőlünk kijött. Vagy, mond-
juk, valamelyik zárórára készülő kocsmá előtt. Ebben szeretném, ha
minden kommentár nélkül megegyeznénk. Mindannyiunk érdekében.

ZOLTÁN (hosszas hallgatás után szótlanul bólint)

ZADAR: Azonkívül pedig, tisztelt doktor elvtárs, igen hasznos lenne, ha
máskor jobban meggondolná, hogy kinek nyit ajtót éjfél után. Kinek a
csengetését hallja meg ezután, és kiét nem. S főként, hogy kinek köti be
a fejét szép fehér fászlival oly készségesen éjnek idején.

ZOLTÁN: De kérem. Csupán egy jó ismerősöm gyerekéről volt szó.

ZADAR: Egy árulónak a kölykéről!

ZOLTÁN: Egy alig tizenhat éves kamaszgyerekről, kérem, aki igenis elsőse-
gélynyújtásra szorult. S akinek a sebeit én, orvosi eskümhöz híven,
miszerint minden szenvedőn segíteni fogok, aki hozzám fordul, tisztes-
ségesen bekötöttem. Mivelhogy reám szorult!

ZAKAR (hosszasan rámered Zoltánra, majd vállat vonva feláll, megigazítja a
derékövét és a kucsmája után nyúl): Ahogy gondolja, doktorkám! Ahogy
gondolja! (lassú léptekkel kimegy az irodából)

BONDOR: Magának, Novák, elment az esze! Tisztára elment! Fel tudja mérni egyáltalán, hogy mit csinált?

ZOLTÁN: Én? Semmit. Az égvilágon semmit. Semmi olyat, ami miatt fel kelene háborodnia reám valakinek is.

BONDOR: Mondja, maga tisztában van azzal, hogy hol él? Tudja maga, mi folyik ebben az országban egyáltalán? Figyelemmel követi maga valamennyire is a világ változásait?

ZOLTÁN: Igazgató úr, én csak egy sebesült arcú kamaszgyermeket láttam el. Egy tizenhat éves, vérző homlokú iskolásnak nyújtottam elsősegélyt. Úgy, ahogy azt tőlem a hivatásom megköveteli. Tehát nem politizáltam, nem konspiráltam, nem lázítottam! Nem csináltam semmi rosszat. Egyszerűen csak orvos voltam. Orvos, és semmi egyéb.

BONDOR *(nagyot sóhajtván legyint és szótlanul hátradől a karosszékeben)* Maga tudja, igen tisztelt kollégám, maga tudja. *(hosszas hallgatás után feláll)* Én mindenesetre figyelmeztettem magát. Szóltam magának idejében. Az osztályellenség aknamunkája, tudja, az mindenhova beférkőzik. Érti, ugye? Úgyhogy vigyázzon, baj ne legyen! *(zavarodottan búcsúra nyújtja a kezét)*

NARRÁTOR: Novák támolyogva ment haza. Szentül meg volt győződve, hogy vége a világnak, hogy minden elveszett, legkésőbb aznap éjjel biztos, eljönnek őérte is.

3. kép

Novákék otthona. Zoltán egy hátizsákba csomagol.

NARRÁTOR: Hazaérve sorra megcsókolta a feleségét és a gyermekeit, gyorsan rendet csinált a könyvtárában és az íróasztalán, megírt vagy fél tucat búcsúlevelet, majd pedig, miután tőmondatokban beszámolt az asszonynak sorsa várható alakulásáról, nekifogott csomagolni, összeszedni magának a legszükségesebb, Deltába való holmikat: néhány inget, három váltás fehérneműt, három vastag kötött pulóvert, öt pár zoknit, egy viharkabátot és három jégeralsót. Nem is beszélve a fogkeféről, a borotvaszappanról és a születési bizonyítványról. Félóra múlva már kész is volt.

ZOLTÁN *útra készen helyet foglal a bejárattal szemközti karosszékeben, majd idegesen cigarettára gyújt*

NARRÁTOR: Várt. Indulásra kész lélekkel, ajtóra szegzett tekintettel, türelmetlenül. A csikkek csakhamar megtöltötték a hamutartót, a füsttől alig

lehetett látni a lakásban. A fotelben ülve végiggondolta egész addigi életét: gyermekkorát, diákkori szerelmeit, az egyetemi éveket, a vasárnapi Biblia-köröket, a nyári cserkészturnákat, a gyakornoki éjszakák kihívásait; számba vette házassága apró örömeit, gyermekei önfeledt esti kacagását, a családi otthon meghitt hangulatát. Így múlt el az éjfél és így érte a következő nap reggele. Hajnaltájt, úgy négy óra körül, rövid bóbiskolás után, hitetlenkedve figyelte az ütemesen ketyegő családi ingaóra mánusát. Valahogy elképzelhetetlennek tűnt számára, hogy még most is itt ülhet szabadon, senkitől sem háborítva a családi bőrfotelben, senki sem jött érte, senki sem verte meg az ablakát, senki sem kérte tőle számon külföldön élő ismerőseit. Aztán, remegő kézzel, mégiscsak nekifogott borotválkozni: akárhogy lesz is, mégsem jelenhet meg borostásan szolgálatos beosztottai előtt. Még ha a letartóztatását várja, akkor sem.

4. kép

Zoltán hátizsákosan bevonul a munkahelyére. Takarítónők, nővérek.

NARRÁTOR: Bent a kórházban azonban a megszokott rend és fegyelem fogadta: a takarítónő a földszinten éppen fényesre sikálta a bejárati folyosó linóleumszőnyegét, a soros gyakornokok javában szedték össze az éjszaka megtelt kübliket. Minden a megszokott módon, a megszokott helyen és időben.

A rend láttán lassan enyhült Novák doktor gyomorszorítása, s egy nagy sóhajjal leakasztotta frissen kikeményített fehér köpenyét a fogasról.

Az elkövetkező négy hétben sem történt körülötte semmi különös. Míg aztán december közepén az igazgató megint hívatta.

5. kép

Bondor irodájában.

BONDOR (*mesterkélt szívéllyességgel kínálja helytel Zoltánt*): Örülök, főorvos úr, hogy felfáradt hozzám, igazán nem gondoltam, hogy ilyen hamar ideér.

ZOLTÁN (*gyanakvóan*): Pedig nem siettem egyáltalán.

BONDOR (*hosszas csend után, fontoskodva*): Nos hát, kedves kollégám, azért hívtam fel az irodámba, hogy ünnepélyesen közöljem: érdemeire való tekintettel egy rendkívül fontos feladat teljesítését bízuk önre. Holnaptól fogva egy egész ármádia nővér, asszisztens, egészségügyi káder tartozik majd közvetlenül az irányítása alá. Holnaptól ugyanis

maga lesz tartományunk legújabb egészségügyi intézményének legfrissebben kinevezett osztályvezetője: Diósvölgyön.

ZOLTÁN (*hüledezve*): Én!?

BONDOR: Igen, maga! Ottléte számunkra nemcsak tartományunk ezen nagyon fontos vidéke orvosi ellátottságának garanciáját jelenti majd, de egyértelműen megnyugtat bennünket afelől is, hogy szakmai ambíciói méltó kielégülésre találnak, mindannyiunk örömére, szeretett hazánk ezen legújabb egészségügyi intézményének fellendítésében.

ZOLTÁN: De Tóni!

BONDOR: Maradjunk a hivatalos titulusoknál! Végére is munkahelyen vagyunk.

ZOLTÁN: De igazgató elvtárs kérem, én úgy érzem, itthon is nagyon jól ki tudom élni szakmai ambícióimat. Idehaza is van munkám bőven. Igazán nem mondhatja rólam senki, hogy nem dolgozom eleget: a társadalom nekem itthon is komoly hasznomat veszi. Nem lehetne oda mégis másvalakit kiküldeni? Mondjuk egy nálamnál valamivel fiatalabb, ambíció-sabb kollégát? Diósvölgy, akárhogy is, innen több mint száz kilométerre van. Egy hegyek közzé eldugott, Isten háta mögötti, néhány tucat barakkból álló kis bányásztelepülés, amelynek még saját vasútállomása sincs. Mit csináljak én ott? Én, akárhogy vesszük, túlságosan öreg vagyok már az ilyen vállalkozásra.

BONDOR (*csodálkozva*): De kedves kollégám, nem maga prédikálta a minap, hogy mindenhol és mindenkor hivatásának érzi a gyógyítást, a magára szorulóknak fájdalmának enyhítését, hogy magának, mindenütt és mindenkoron, legeslegesősorban orvosnak kell lennie, orvosnak mindenekfelett?

ZOLTÁN: De kérem, igazgató úr, én ezt nem úgy általánosságban mondtam, hanem egy bizonyos adott helyzetre értelmeztem. Egy igen kínos helyzet félremagyarázását akartam eloszlatni.

BONDOR: Ezek szerint, tisztelt kollégám, ön mégiscsak különbséget tesz beteg és beteg között.

ZOLTÁN (*zavarodottan*): Dehogyan tesztek! Isten őrizzen meg az ilyesmitől! Csupán arról van szó, igazgató úr kérem, hogy nekem akárhogy is, itt van az otthonom. Nekem családom van, iskoláskorú gyermekeim vannak. Velük mi lesz? Reájuk is gondolnom kell.

BONDOR (*ridegen feláll a karosszékéből*): Főorvos elvtárs, ha véletlenül nem tájékoztatták volna róla, Diósvölgyön is van iskola. Ott is tanulnak a gyerekek. Van ott hely a maga két csemetéje számára is, legalább jól elsajátítják majd az állam nyelvét. Ami pedig a lakást illeti, azt természetesen, akár az intézmény területén, szűkösebben, akár odakinn a telepen, ott már valamivel kellemesebb körülmények között, de mindenféleképpen biztosítjuk. A kiköltözésnél, tehercipelésnél, bútorszállításnál, kicsomagolásnál pedig szintén számíthat reánk. Az intézmény munkaközösségét

nyilvánvalóan már értesítettük mihamarabbi érkezéséről. Úgyhogy sok sikert az új munkahelyén, tisztelt kollégám! *(kezet nyújt)*

NARRÁTOR: Így lett Novák Zoltán doktorból, a fül-orr-gégészet országszerte számon tartott szaktekintélyből teleplakó orvos a Zengő-hegy lábánál.

6. kép

Szolgálati szoba a diósvölgyi kórházban. Zoltán rendezkedik.

NARRÁTOR: Szállását az új kórház egyik fertőtlenítoszobájában rendezte be: ágyát az egyetlen szabad fal mellé, könyveit az ágy alá, ruháit pedig a falra függesztett egyik pótalkatrészes dobozban helyezte el. Mosdója csapjából valódi forrásvíz csordogált, a tiszteletére beállított dobkályhában pedig alig kiszáradt bükk- és cserfagally kötegek pattogtak.

ZOLTÁN *(az ablaknál állva telefonál)*: Ha tudnátok, milyen csodálatos kilátás nyílik innen az ablakomból a környező hősípkás hegyekre! Egy svájci üdülés sem lehet ennél különb! Egy-két hónap ittlét még jót is tesz majd nekem. Azalatt pedig biztos megoldódik minden odahaza.

NARRÁTOR: Ugyanezt mondogatta délutánonként, kórházi magányában, miközben az ablakából csodálta a fenyvesek alkonyi színeváltozását; ugyanezt ismételte esteként, lefekvés után, amikor a leltári pokróccal próbálta legyőzni valahogy a mindenhová besurranó téli hideget.

ZOLTÁN: Egy-két hónap. Maximum három. Több nem lehet! Ennyi idő alatt biztosan rájönnek majd odahaza, hogy pótolhatatlan vagyok. Hogy ott sokkal nagyobb szükségük van reám, mint itt, az Isten háta mögött.

NARRÁTOR: S a reménytől, hogy mihamarabb végleg viszontláthatja az övéit, Novák doktor mindennap derűsen ébredt, mosolygó tekintettel köszöntött előre mindenkit, akivel összetalálkozott.

ZOLTÁN: Még egy nap, uraim! Még egy nap az Úristentől!

NARRÁTOR: S ha a régebben idekerült orvos kollégái nem iparkodtak a köszönés viszonzásában, annál hálásabban méltányolta azt az a néhány tucat járóbeteg, aki abban az órában már ott téblábolt valamelyik rendelőajtó előtt. Szimpatikus ember a „domnu doctor” – terjedt el gyorsan a hír a telepen. „Igazán nem látszik rajta, hogy nem a fajtánkból való!” S mivel – kollégáival ellentétben – a rendeléseit is mindig pontosan megtartotta, s az alkalmi hozzáfutókkal is örökké udvarias és figyelmes volt, rövid idő alatt Novák doktor lett Diósvölgy egyik legnépszerűbb embere. A legegyszerűbb torokfájással, a legkisebb fülzúgással is futottak hozzá a környékbeli páciensek. Rendelési időben mindig zsúfolásig telt az ajtaja előtti váróterem. Polip és torokgyulladás, nátha és fülzsír-dugulás, krónikus hörghurut és akut hallójárat-meszesedés: ezek voltak

a leggyakrabban elhangzó diagnózisai, s ha csodát többnyire nem is tudott művelni, magabiztos mozgásával, figyelő tekintetével, csendes beszédével azért mindig megnyugtatta a hozzá fordulókat.

ZOLTÁN (*telefonál*): Tudod, mi a legmegdöbbentőbb az egészben, kedvesem? Az, hogy ezek a szerencsétlen emberek engem befogadtak. Hogy ha sok hasznomat nem veszik is, de legalább van a környezetükben egy fehérköpenyes valaki, akinek kipanaszolhatják tisztességesen magukat. Ez a hozadéka legalább ennek az én ideiglenes ittlétemnek.

NARRÁTOR: De amennyire következetes és türelmes volt a betegeivel a kórházi rendelések idején, annyira határozatlan és gyámoltalan lett délutáni magányában. Hacsak nem folytatott, ablaküvegnek támasztott homlokkal, néma társalgást a Zengő-heggyel, napestig többnyire az ágyán fekve a mennyezetet bámulta, számolta a repedéseket a vakolaton, figyelte a pókokat a sarkokban, esetleg előhalászta valamelyik kedvenc könyvét az ágya alól és megpróbálta valahogyan lekötni a figyelmét, többnyire azonban sikertelenül. Legfontosabb tevékenysége az ajtóra kiragasztott falinaptár tanulmányozása maradt: számontartandó, mikor telik már le a négy hét és mikor utazhat ismét haza, ha csak negyvennyolc órára is, az övéi közé.

7. kép

Novákék lakása. Zoltán elképedve hallgatja a feleségét.

ZOLTÁN: De hát erről nekem egy szót sem szóltál, pedig minden héten felhívtalak legalább kétszer!

IRMA: Minek szóltam volna? Tudtál volna valamit segíteni? Így legalább hagytam, hogy zavartalanul élj a hivatásodnak.

ZOLTÁN: Itt mégiscsak a mi lakásunkról van szó!

IRMA: A mi államilag kiutalt lakásunkról! Amely állami lakás nappalijából éppen három hete költöztetett ki bennünket egyik napról a másikra a nagyérdemű városi lakáshivatal.

ZOLTÁN: De hát miért?

IRMA: A munkahelyed már hónapok óta nincs ebben a városban, ergo a magad számára már nem tarthatsz igényt lakásra. A te lakrészedre immáron más számít jogosultnak. Ilyen egyszerű az egész!

ZOLTÁN: Elképesztő! És ki az illető „jogosult”?

IRMA: Valami vámos az ország másik végéből. Őt is fegyelmi úton helyezték ide. Tény, hogy mindennap részegen jön haza.

ZOLTÁN: Részegen?!

IRMA: Igen, részegen. És rendszeresen összeveszünk a fürdőszoba használata miatt. A minap is épp akkor törte reám részegen az ajtót, hiába volt

belülről beakasztva, amikor ott álltam a fürdőkádban anyaszült meztelenül.

ZOLTÁN: Agyonverem!

IRMA: Te csak ülj szépen a fenekeden! Ne halmozd tovább a bajt! S főként, ne félt engem! Meg tudom én védeni magamat, ha kell! Úgy ráöntöttem a hajmosó vizet, hogy csak hápogott bele. Egyből kijózanodott! Legalábbis pillanatnyilag.

ZOLTÁN: Gyönyörű látvány lehetett.

IRMA: A baj inkább az, hogy kora reggel mindig betelepszik a fürdőszobába, és hiába kopogok neki, hogy fejezze már be, az Istennek sem akar kijönni. Így aztán a gyerekeket már többször is mosdatlanul kellett elküldenem az iskolába. Még jó, hogy rá tudtam őket szoktatni újból a bilizésre.

NARRÁTOR: Ekkor kerekedett fel legelőször Novák főorvos úr, hogy mindenfajta előzetes hívás vagy bejelentkezés nélkül beállítson volt főnökéhez.

8. kép

Bondor irodája.

BONDOR (*megjátszott kedélyességgel*): Na, mi újság, kolléga úr, mi újság? Elnézést, de csak most tudtam meg a titkárnőmtől, hogy maga itt van kint. Tehát mi szél hozta errefelé a hét közepén? Hogy megy a munka a hegyek között?

ZOLTÁN: Beszélni akartam önnel, igazgató úr, mindenféleképp. Azért is vettem ki magamnak három fizetés nélküli szabadnapot. Tudtam, hogy ma fogadóórája van.

BONDOR (*formálisan helyel kínálja*): Hallgatom!

ZOLTÁN (*tüntetően állva marad*): Szeretném megtudni, igen tisztelt igazgató úr, meddig akarnak még kinn tartani engemet? Mennyi ideig tart még számomra ez a száműzetés?

BONDOR: Hogy érti ezt, igen tisztelt kolléga úr? S egyáltalán mi okból teszi fel ezt a kérdést nekem?

ZOLTÁN: Mert öt hónappal ezelőtt ön küldött el engem ettől az intézménytől azzal, hogy azon a bizonyos új munkahelyemen nagyobb szükség van reám, mint itt. Ön ígért nekem szakmai kielégülést: munkahelyet, ahol felkészültségemhez mértén tehetem majd hasznossá magamat. Állást, ahol gyümölcsözően kamatoztathatom csaknem két évtizedes szakmai tapasztalatomat.

BONDOR: Én csak a hivatali főnökeim utasítását közöltem önnel...

ZOLTÁN: Hogy ideiglenesen áthelyezhetnek a diósvölgyi kórházba, káderhiány miatt. Így van legalábbis leírva a felsőbb fórumok által nekem kül-

dött válaszlevelekben. De arra, már megbocsásson, nem hiszem, hogy a főnökei utasították volna, hogy a kihelyezésem harmadnapján munkahelyemet gyorsan be is töltsé az éppen csak gyakornoki éveit töltő édes unokaöccsével...

BONDOR: Hogy merészel!?! Kinek képzeli egyáltalán magát, Novák? Ahelyett, hogy megköszönné, hogy kiálltam maga mellett annak idején! Hogy nem engedtem meg az illetékeseknek, hogy csak úgy, minden további nélkül magát is elvigyék a Deltába! Ahelyett, hogy hálás lenne nekem ezért a jócselekedetemért, hogy igyekezne valahogy megszolgálni a jóhiszeműségemet, a bizalmamat, még sárral mer dobálni? Még rágalmazni merészel itt ország-világ előtt?

ZOLTÁN (*békülékenyen*): Nem rágalmazok én senkit sem, igazgató úr! Távol áll tőlem, hogy valakitől is számon kérjem az egykori cselekedeteit. Én egyszerűen csak szeretnék újra idehaza lenni a családom körében. Szeretném, ha a gyermekeim nem felejténe el. Ha az otthonom ismét otthon lenne, ahol a feleségem a hitvesi ágyban minden este újra altató nélkül hunyhatná le a szemét. S ahol a nyakunkra költöztetett albérlő nem törné reá ismét részegen a fürdőszoba ajtaját.

BONDOR: S kinek köszönheti, hogy jelenleg ilyen lett a családi élete? Kinek? Nekem talán? Ki kötözgetett be az ősszel mindenféle gyanús elemeket a lakásán éjnek idején? Kihez fordultak tanácsot kérni bárminek-mű szorultságukban is a nép ellenségei? Ki bujtatott fel éretlen gyermekeket államellenes tevékenységre, rendszerellenes magatartásra? Talán bizony én? Örüljön, Novák, hogy békében maradt, s ha négyhetenként is, de mégiscsak láthatja a gyermekeit. Sokkal kisebb bűnökért is nádaratás közepén találták már magukat az emberek. A szentimentalizmus ideje a mi korunkban, Novák, lejárt! Úgyhogy ajánlom, doktorkám, húzza meg magát és nyughasson csendben a bőrében! Az illetékesek így is számon tartják minden mondatát, minden mozdulatát! Örüljön inkább, hogy megmaradhatott mégiscsak a szakmájában, hogy egyáltalán még emberek között lehet!

NARRÁTOR: Ettől a látogatástól kezdve Novák doktor agyában mind jobban és jobban sűrűsödni kezdtek a gondok. Mind nehezebbé és nehezebbé vált a lelke, valahányszor, a négyhetenkénti hazaruccanása után visszaindult Zengő-hegy alatti magányába, a havasok lábaihoz. Hol amiatt bámulta nekikeseredetten szolgálati szobája mennyezetét, mert felesége megint összekülönbözött egyre követelőzőbbé váló társbérlőjével a minden reggeli fürdőszoba-használat jogán, hol azért kószált tehetetlenül, hegynek föl, völgynek le, a kórház környékén, mert az azelőtt való héten a negyedikes fia ellenőrzőjébe a tanítónő egy „ápolatlan, gondozatlan” minősítéssel a nagyreményű Novák csemete elbitangolódásának a kezdetéről küldött vészharang-kongató értesítést.

9. kép

A diósvölgyi szolgálati szoba. Zoltán az ágyon ülve telefonál.

ZOLTÁN: Hogyhogy megint festetni kell? Beázott a szoba? A cserepek elmozdultak odafent. És nem volt senki a környéken, aki azokat a szerencsétlen cserepeket megigazíthatta volna... Hogyhogy hol élek? Fényes nappal az összes orgonát az ablakunk előtt? Elképesztő! Akkor valóban megértem, hogy nincs merszed senki idegent a lakásunkba beereszteni! Igazán sajnálom!

NARRÁTOR: Így aztán bárhol is maradt magára, gondolatai azonnal a Nagy-Omlás alatti otthon falai közt jártak, tudatában egyre inkább a család soros sors-problémái követeltek maguknak prioritást. Lassan már az embereknek sem köszönt olyan szívélyesen, s a gyermekekre sem mosolygott úgy, mint amikor ideérkezett. Lehajtott fejével, fokozódó zárkózottságával mind jobban kezdett hasonlítani a diósvölgyi telepre száműzött értelmiségiek prototípusához.

ZOLTÁN (*fel-alá sétálva telefonál*): Tudd meg, kedvesem, minden éjjel veletek álmodom! Minden éjszaka ott vagyok otthon köztetek, megcsókolom a kezedet, megsimogatom a gyermekek izzadt kis homlokát, hallgatom a motyogásukat, a forgolódásukat, a szuszogásukat, a percegést az öreg bútorok fiókjai felől, hogy aztán annál döbbenetesebb legyen az ébredés lucskos pizsamában, egyedül az éjszaka kellős közepén! Hogy annál kérlelhetetlenebbül tegyem fel magamnak és az Úristennek a kérdést: egyáltalán mit keresek én itt?

NARRÁTOR: Csak a rendelések és a vizitek idejére próbálta még úgy-ahogy magára erőltetni a mindent tudó gyógyító, a mindenkin segíteni akaró csodadoktor szerepét. Csak a fehér köpeny védelmében tudott ideig-óráig megnyugodni és figyelni arra, aki éppen előtte ült. Mélázó tekintete ilyenkor mindig acélossá változott, meghajló háta kiegyenesedett. Határozott mozdulataival, lényegre tapintó kérdéseivel, rutinos körfelismeréseivel ilyenkor ismét a mindenkori orvostól elvárt biztonságérzetet sugározta szét maga körül. A diagnózisait tömören, pattogó szavakkal, precíz bizonyossággal diktálta az asztalnál ülő asszisztensnőnek, a receptjei továbbra is jobbra egyszerűek voltak, olcsók és könnyen hozzáférhetőek.

ZOLTÁN (*fehér köpenyesen*): Ezt kérem mindennap háromszor étkezés előtt bevenni! Amíg elfogy a gyógyszerkészlet. Nem kell megijedni! Biztos használni fog! Két hét múlva várom újra önöket ellenőrzésre!

NARRÁTOR: Ám ez az egész már csak színjáték volt: a fehér köpeny jelmezében, az orvosi rendelő kellékei közt mindennap lefolytatott rutinceremónia, amely révén azonban mind jobban és jobban kezdett eltávolodni igazi énjétől. Magára maradván mindig csendes apátiába süllyedt, s ha a kopog-

tatásra vagy a kilincs nyikorgására még úgy-ahogy magára tudta erőltetni a kizárólag a gyógyításra koncentráló szaktekintély álarcát, lelke mélyén azonban szinte állandóan a családja körül jártak a gondolatai.

ZOLTÁN *(újra az ágyáról telefonál)*: Hidd el, szívem, minden este imádkozom. Minden este hangosan kérem a Mindenhatót, hogy hallgassa már meg végre az én könyörgésemet is. Hogy ne forduljon el olyan sokáig tőlem! Hogy jusson el hozzá egyszer már az én keserves kiáltásom is! Hogy könyörüljön rajtam és fordítsa az ő orcáját énreám is! Hogy adja vissza végre-valahára a lelkem békességét!

NARRÁTOR: A legkeserűbb próbatétel azonban akkor következett, amikor egy nyár végi hazalátogatás alkalmával, az augusztusi kétnapos hivatalos ünnep előestéjén, a máskor mindig oly eleven otthona fülbántó némasággal fogadta. A gesztenyefák árnyékolta családi ház kapuját tárva-nyitva találta, a befüggönyözött ablakokban lélek se rezzent, az előszobában, konyhában, udvari szobában pedig hideg szenvtelenséggel bámultak rá a falakra szegzett fényképek, festmények, a garmadába gyűjtött könyvek, az összezsúfolt bútorok.

10. kép

Novákék lakása. Irma és Gitta görnyedten ülnek a hátsó ágyon.

ZOLTÁN *(belép)*: Hahó-hahó, megjöttem! Hahó, van itthon valaki? *(A hátsó ágyon felegyenesedő sógornőjét meglátva.)* Gitta! Micsoda meglepetés! Időtlen idők óta nem láttam magát! Isten hozta minálunk! *(Irmához)* Szervusz, szívem! Mint láthatod, megérkeztem.

GITTA *(hosszas csend után)*: Megérkezett a drága főorvos úr, a családfenntartó, a hős mintaférj, a gyerekei által követendő példakép...

ZOLTÁN: De Gitta kedves!

GITTA: Arra persze, hogy nagyravágyó terveket dédelgessen abban az agyonpihentetett agyában, hogy fontosabbnak és előbbre valónak akarjon tűnni mindennél és mindenkinél, hogy kizárólag a saját kivagyiságáról, a maga szépen csengő hírnevéről ábrándozzon, mindenkor volt esze. Arra futotta mindig a szerteágazó fantáziájából. De az, hogy ezzel a gátlástalan nagyravágyásával mennyire tönkretelheti a tulajdon felesége, az én drága egyetlen nővérem eljövendő életét, mennyire elronthatja a saját gyermekei holnapját, az már nyilván eszébe sem jutott az igen tisztelt doktor úrnak. Az már kívül állt a pillanatnyi érdeklődési körén. Neki csak a tulajdon kényszerképzetei a fontosak. A saját lázálmai. De hogy az övéivel mi lesz?

ZOLTÁN: De hát mi történt? Egyáltalán mi ütött belétek? Az ég szerelmére, beszéljetek értelmesebben egy kicsit!

GITTA: Mi történt? Vajon bizony mi történhetett? Na, testvérkém, mondd el, légy szíves, neki! Mondd el ennek a két lábon andalgó családi istenverésnek! Ennek a hírnévhajhászó országos szerencsétlenségnek! Ennek a soha semmivel számolni nem akaró világgraszoló balféknék! Mondd el neki szépen, Irmuskám kedves, mondd el neki, hogy milyen bölcs és megfontolt volt és mennyire ügyes! S főként, hogy ennek következtében milyen hálások vagytok ezért neki ti mindannyian! Az aggódó gondoskodásáért! A példátlan biztonságotokért! A fényes jövő-képeitekért!

ZOLTÁN *(a feleségéhez fordul)*: Irma! Irma! Irma, nagyon kérem, nézzen reám! Szóljon már meg végre, nagyon kérem! Magyarázza már el nekem, könyörgöm, mi történik itt!

IRMA *(lassan leereszti az arca elől a kezét)*: Kirúgtak. Tegnap déltől munkanélküli vagyok.

ZOLTÁN *(elképedve)*: Hogyhogy kirúgtak? Miért rúgtak ki? Ki kötött belétek már megint? S egyáltalán, mi rosszat csináltatok?

IRMA: Tegnap felhívtak az igazgatóságra, közölték velem, hogy a tanügy rendelkezése értelmében az iskolában négy katedrát leépítenek. Úgymond az osztálylétszámok növelése miatt. Köztük természetesen az enyémet is. Mivelhogy... mivelhogy... *(elsírja magát)*

GITTA: Mivelhogy, tisztelt főorvos úr, a feleségének nem jó a káderlapja! Nem jó az erkölcsi bizonyítványa a felsőbbtség előtt! Ugyanis rossz a politikai garancialevele. Gyanús a világnézete. Terhelt a környezete, amelyben él. Nap mint nap osztályidegen eszmékkel fertőződik! Elzárkózik az egészséges önbírálatától! Ellenséges káderekkel tart fenn szövetségi viszonyt. Mondjam tovább? Éppen elég a megbélyegzésre! Nincs az az iskolaigazgató, aki kockára merné tenni a karrierjét egy ilyen asszonyért.

ZOLTÁN: És mindez szerintetek kizárólag miattam történt így?

GITTA: Hát ugyan bizony ki miatt? Miattam? Vagy a sarki kenyérárus miatt? Ki borbélykodott itt éjnek idején oly serényen a Sarok-ház páciéntúrája körül? Ki ápolgatta, babusgatta, kötözgette be őket, ha kellett, ha nem? Ki játszotta el ország-világ előtt a jóságos, mindenkit meggyógyító doktor bácsi hős szerepét? Talán bizony én?

ZOLTÁN: De hát én csak a kötelességemet teljesítettem, Gitta kedves.

GITTA: Megnézheti vele magát! Sokat is ért el a kötelességteljesítésével! Tudja, hol vannak most a maga bálványozott jó barátai? A mártír összekülvők? Tudja egyáltalán? A Deltában csapolják javában a vizet. A Deltában vagy valahol a Duna árterületén.

ZOLTÁN: Nekem akkor is be kellett kötöznöm azt a gyermeket. *(a feleségéhez fordul)* Nem így van, Irma? Nekem kötelességem volt elsősegélyt nyújtani! Elvégre nem jogász, nem tanár, s még csak nem is lelkész, hanem orvos vagyok. Vagy nem? *(a sógornőjéhez fordul)* Orvos, érti kedves Gitta? Először és legelső sorban. És mindenekfelett!

GITTA: Gyönyörű orvos, mondhatom! Spirituszba való! A családja, a felesége, a gyermekei: az persze számára mind másodrendű kérdés. Mind jelentéktelen tétel. Mind bagatell probléma, semmi több. Apróság, amivel foglalkozni sem érdemes. Ha elgondolom, hogy más apa lejárja a családjáért a lábát, hogy nincs se éjjele, se nappala, amíg ki nem harcol számukra mindent, amit a mi körülményeink között az élettől kiharcolni lehet, csak felforr bennem a düh, csak elönti az agyamat az indulat, hogy micsoda egy pipogya fráterrel kötötte össze az én nővérem az életét! Hogy egy miféle élhetetlen alamuszi alak miatt kell az én szegény testvéremnek szenvednie! Más ember az ő bőrében szüntelenül csak azon törné a fejét, hogy miképpen tehetné biztonságosabbá a tulajdon gyermekei jövődjét, hogy mi módon egyengethetné jobban és jobban a saját véreinek az előrehaladását, ezt a szerencsétlenséget pedig még az sem érdekli, hogy a tulajdon leányának a felvételi beiratkozási iratait nem fogadta el egyetlenegy patinás belvárosi középiskola sem. Hogy egyes-egyedül egy külvárosi szakközépiskolában talált valamiféle megértésre.

ZOLTÁN: Irma, ez igaz? Erről miért nem szóltatok egy szót sem nekem?

IRMA *(lehajtott fejjel némán hallgat)*

GITTA: Hát férfiember maga, Zoltán, mondja meg őszintén? Férfi, vagy valami nadrágba bújtatott vérszopó puhány csúszómászó? Más elmegy, ha kell, fát vágni, napszámba kubikolni, virágot árulni a nagypiacon, csak hogy a családjának jobb sorsa legyen, maga meg, doktor úr, elmegy hízni, nagyokat aludni, jókat b..ni a hegyek közé, a jó havasi levegőre, ebek harmincadjára hagyva közben itthon az otthonát, a feleségét, a gyermekeit. Más ember hét bőrt lehúz magáról az övéiért, maga meg él, virul, pihen, mint Marci Hevesen! Hatvanhat állást kaphatott volna már réges-rég idehaza a maga ismeretségével, elhelyezkedhetett volna hónapokkal ezelőtt akár a tanügyben, akár valamelyik gyárban. Lehetne például adminisztrátor valamelyik munkásszálláson, bérelszámoló vagy öt szövetkezetnél, netán éppen főellenőr a köztisztasági vállalat mit-tudom-melyik kirendeltségén. Megkenhette volna már rég a fél várost a maga összeköttetéseivel; már réges-rég jóvátehetné volna azt a szerencsétlen november éjszakai őrültséget, a kutya sem gondolna már rá, de nem, maga csak ül a seggén, pózol napestig a szép fehér köpenyében, és várja, hogy mindent odahozzon maga elé tálcán az élet. Hogy a szájába repüljön a sült galamb. A sült galamb, Zoltán! A sült ga-lamb!

NARRÁTOR: Ennek a beszélgetésnek a hatására határozta el Novák Zoltán, hogy mégiscsak felkeresi ismét volt főnökét. Előzőleg persze megpróbált kilincselni máshol is, mindenfelé: sorban állt a városi nőtanácsnál, a tartományi egészségügyi főigazgatóságon; előszobázott a városházán, a tanfelügyelőségen, a munkaügyi főosztályon; ha kellett, kérvényt nyúj-

tott be, ha kellett tömören érvelt, gesztikulálva győzködött, beleérzően magyarázott mindenhol; egyetértően bólogatott mindenkinek, aki bár egy fél mondat erejéig hozzá szólt, és türelmesen meghallgatott mindenkit, akivel csak összetalálkozott. De konkrét választ nem kapott soha senkitől: mindenki csak hümmögött, sóhajtozott, csóválta a fejét, vakarta a fülét; volt, aki még a noteszébe is tüntetően feljegyezte a főorvos régi és új munkahelyének az összes adatait, az egyértelmű ígéretvállalástól azonban mindenki húzódozott. Az előzmények meghallgatása után valahogy mindenki hűvösebb lett, mindenki kerülni kezdte a bővebb véleménynyilvánítást.

11. kép

Bondor irodája. Novák beléptekor Bondor éppen fel-alá járva diktál valamit az írógépet verő titkárnőnek.

BONDOR (*hűvösen*): Szép jó napot, főorvos úr! Mi jó újságot hozott nekünk? Mi járatban errefelé? Szabadságon vagy csak úgy látogatóban? Remélem, nem az állása ügyében jött hozzám megint.

ZOLTÁN (*alázatosan*): Szóval az a helyzet, vezérigazgató elvtárs, hogy szeretném megkérni egy szívességre. Szeretném, ha megpróbálna valamennyire is megérteni, ha megpróbálna segíteni nekem.

BONDOR (*nagyot sóhajtvra rágyújt egy cigarettára*): Hallgatom. (*Novákra fújja a füstöt*) Miben lehetek tehát szolgálatára?

ZOLTÁN: Az a helyzet, igazgató úr kérem, hogy komoly problémák merültek fel odahaza. Nagyon komoly problémák! A gyermekeim ugyanis nem nagyon akarnak az utóbbi időben hallgatni reám. Sehogy sem tudom őket ráncba szedni, kordában tartani, fegyelemre szoktatni. Nincs semmi tekintélyem előttük ezzel a havonta egyszeri kétnapos hazajövelelemmel! A feleségem pedig... nos, a feleségemmel éppen a múlt hét közepén közölték a tanfelügyelőségen, hogy ősztől katedra nélkül marad. Mivelhogy rosszak a családi referenciái.

BONDOR: És mi volna itt az én feladatomban?

ZOLTÁN: Nagyon kérem, próbáljon meg közbenjárni az érdekeimben egy kicsit! Szeretnék visszakerülni a városba. A családomhoz, a gyermekeim közelébe. S bárhol is voltam ez idáig, a tanügytől kezdve a tartományi elvtársakig, mindenki azzal vált el tőlem, hogy ezt a problémát ebben a városban egyes-egyedül csak ön intézheti el.

BONDOR: Én!?

ZOLTÁN: Igen, ön. Mindenki csak önre hivatkozik. Hogy egyes-egyedül az ön túlbuzgósága miatt kerültem ki tavaly télen a hegyek közé. S hogy minden kizárólag a maga kezében van. Szóval hogy egyes-egyedül öntől

függ, mennyire lehet végérvényesen lezártnak tekinteni ezt a szerencsétlen novemberi ügyet.

BONDOR: Jóember, miről beszél már megint?

ZOLTÁN: Hát arról, hogy... Igazgató úr, nagyon szépen kérem, mint kolléga a kollégát! Igazán nem mondhatja, hogy én rossz beosztottja lettem volna. Hogy valaha is lett volna valami gondja velem. Hogy valakinek is valami kivetnivalója akadt volna személyemmel kapcsolatban. Miért nem akar akkor most megérteni? Miért nem lehet rajtam segíteni?

BONDOR (*leveri a hamut a cigarettájáról*): Tisztelt kollégám, ezt már elmondtam a tavasszal is: a maga diósvölgyi kihelyezése nem az én kitaláció volt. Én csak a felsőbbség utasításainak a szellemében jártam el annak idején. De erről végső soron egyedül maga tehet. Maga vívta ki a saját személye ellen – akarva, akaratlanul, ezt most ne vitassuk – a hatalmaságok rosszindulatát. Én csupán az ő képviselőjük vagyok. Velük alkuozzon, ha a helyzetén változtatni akar, nagyon kérem, és ne velem!

ZOLTÁN: De hát nekem mindenki azt mondta, hogy...

BONDOR: Hogy én vagyok a fekete bárány, igaz? Hogy én akartam magát innen szántszándékkal kitúrtni, hogy én akartam tönkretenni erőnek erejével a maga családi életét...

ZOLTÁN: Már megint félreért.

BONDOR: Nem értem én félre magát, Novák, dehogyis értem. Nagyon is el tudom képzelni a maga jelenlegi otthoni helyzetét. De hát ezért, kedves kollégám, már megbocsásson, igazán nem nekem kellene szemrehányást tennie! Én megmondtam magának még annak idején, hogy vigye ki magával a gyermekeit. Ott a telepen, lássa, még a felesége katedróját is biztosítani lehetne valahogy. Ott biztos nem lesz, sem most, sem pedig a közeljövőben semmiféle leépítés! De hát maga mindenáron ragaszkodott ehhez a városhoz, semmi áron nem akart innen elköltözni. Dicséretes a lokálpatriotizmusa! Csakhogy ez akkor áldozatokkal is jár! A maga részéről ez nyilvánvalóan plusz megterhelést jelent. De hát erről, már ne vegye rossz néven, igazán nem én tehetek.

ZOLTÁN: Értse már meg, igazgató úr, a gyermekeimnek apára volna szükségük. Valódi hús-vér édesapára. A feleségem pedig... A feleségem válasszal fenyegetőzik. Bejelentette, hogy ha nem költözöm vissza záros határidőn belül, nem köti tovább hozzám az életét.

BONDOR: Sajnálom, Novák, itt már én igazán nem segíthetek. Az én hatáskörömbe csak a város egészségügyi ellátása tartozik. Itt pedig, s ezt maga is nagyon jól tudja, nemcsak hogy nincs, de belátható időn belül nem is lesz üresedés. De ha maga az egészségügyön kívül akar szerencsét próbálni, az már a maga egyéni döntése, én erről lebeszélni magát nem akarom, és biztos nem is fogom. Állást biztosan talál, ha igyekszik egy kicsit. A maga népszerűségével és hírnevével... Csak szét kellene néznie jobban az ismerősei és a barátai között. Végső soron az orvosi rendelők világán

kívül is van élet ebben a városban. Nem kötelező magának egyáltalán a fehér köpenyek univerzumából nyugdíjba vonulnia! Csak hát ezért próbálkoznia kellene, Novák, sokkal, de sokkal kitartóbban próbálkozni!

NARRÁTOR: Aznap este a hegyek közé induló helyiérdekű vonaton különös látványnak lehettek szemtanúi a Nagy-Omlás alatti városból éppen hazafelé tartó környékeliek.

12. kép

Vonatfülke. Két fekete ruhás öregasszonnyal szemközt csapzott hajjal, kibontott nyakkendővel, behunyt szemmel Novák dülöngél, félig eszméletlen állapotban. Mellette az ülésen üres konyakosüveg. Kerékkattogás.

VASUTAS: Biletele la control!¹ (az öregasszonyok sűrű keresztvetések közepette odaadják a jegyüket) În ordine!² (Novákhoz fordul) Domnu? Domnu!³

ZOLTÁN (hosszan ránéz a vasutasra, majd lemondó mozdulattal legyintve újra behunyja a szemét)

VASUTAS (megemeli a hangját): Domnule! Domnu doctor!⁴ (a minduntalan keresztet vető öregasszonyokhoz) E doctorul Novak, cel mai vestit medic de nas și de ureche de la noi. Acum face și el naveta.⁵ (Novákhoz) Doktor úr! Van valami probléma? Doktor úr! Van valami baj!?! (ingénél fogva megrázza Novákot) Ember, mi van magával? Doktor úr!

ZOLTÁN (támolyogva feláll, lefejt ingéről a vasutas ujjait, szembenéz vele, és elcsukló, majd mind magabiztosabb hangon tagoltan mondani kezdi a hipokratészi eskü szövegét): Tehetségemet és tudásomat mindig az emberiség javára fordítom. Orvosi hivatásomhoz mindenkor méltó magatartást tanúsítok. Ismereteimet minden alkalommal a betegségek megelőzésére, a szenvedők testi és lelki javára, betegségük gyógyítására fordítom. A hozzám fordulók bizalmával, kiszolgáltatott helyzetével visszaélni nem fogok, titkaikat fel nem fedem soha senki előtt. Ahány házba csak belépek, mindig a betegek hasznára fogok belépni, távol tartva magamat minden egyéb szándékos és kárt okozó jogtalanságtól. Egyenlő figyelemmel és gondoskodással próbálok minden embert meggyógyítani. Enyhülésükért és gyógyulásukért minden tőlem telhetőt megteszek. S ha teljesítem és nem szegem meg ezt az eskümet, adassék meg nekem, hogy örömet lelhessem életemben és hivatásomban, méltó elismerésben részesülve minden ember részéről. Isten engem úgy segítjen!

(teljes sötétség, vonatkerék-kattogás)

(Nagyvárad, 1980. február – 2015. április)

1. (románul) A jegyeket kérem!

2. Rendben!

3. Uram? Uram?!

4. Uram! Doktor úr!

5. Ez Novak doktor, a híres fül-orr-gégészünk. Most ő is ingázik.

KÁNYÁDI IRÉNE

Mo(nu)ments – moments

Reflexiók Onucsán Miklós kiállításához

Művészet

„Nagyon sok idő telik el, s nemcsak neved és személyed feledi el tökéletesen és maradéktalanul a világ, nemcsak műved emlékét lepi be a feledés pora, hanem műved anyaga is elporlad, a könyv papírja és vászonkötése elillan a semmiségben, a képek, melyeket festettél, nem láthatók többé sehol a világon, s a márványszobrokat, alkotásaidat finom porrá morzsolta az idő. Mindez egészen biztosan bekövetkezik, s az idő óráján csak a másodpercek teltek el, míg te, s minden, amit jelentettél a világban, tökéletesen és maradéktalanul megsemmisül. Mitől félhatsz hát az életben? Mi olyan fontos vagy veszélyes, vagy sajnálnivaló, hogy meghőkölj az igazság elől?”

(MÁRAI SÁNDOR)

A sepsiszentgyörgyi Magma Kortárs Művészeti Kiállítótérben Onucsán Miklós *Mo(nu)ments* című tárlatát láthattuk 2015. november 13. – december 6. között, a kurátor Mădălina Braşoveanu volt. A bemutatott anyag egyszerűsége és hatássósága meghökkentő. Egyszerű, letisztult formák, kőtömbök, papírok fogadták a látogatót. Mondhatni, egy férfias világ. A tárlat címe, *Mo(nu)ments*, első rálátásra szociális konnotációt sugall a néző számára. Etimológiailag a monументum, emlékmű a latin *monumentum* szóból ered: emlék, figyelemfelkeltő. A történelem kiemelkedő személyeire, nagy hatású eseményeire emlékeztető, főleg építészeti és szobrászati munkákat jelenti. A történelem és kultúra idejének folyamatosságát és fontosságát kiemelni hivatott objektumok.

A címbe szereplő „nu” – *Mo(nu)ments* – arra enged következtetni, hogy a kiállított munkák nem monümentumok – hagyományos értelemben véve. Végighaladva a kiállítótereken, a látogató fejében akaratlanul is az a kérdés perpetuálódik, hogy mily módon, milyen formában kapcsolódnak a munkák az emlékművekhez vagy a nem-emlékművekhez. Mindezt megerősíti a kiállításmegnyitó kapcsán rendezett emléktábla-avató: a művész a sepsiszentgyörgyi

Szalvetta pecséttel: „Törölve.
A bányászok”, 1990, 18 × 18 cm

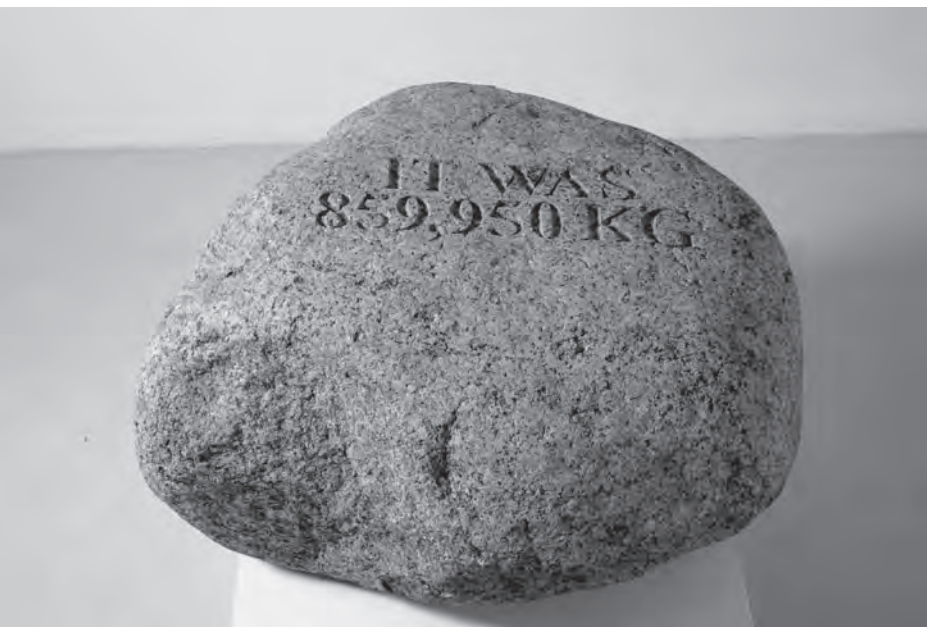
KÁNYÁDI IRÉNE (1977, Sepsiszentgyörgy) filozófus, művészettörténész. A BBTE filozófia szakán végzett és szerzett doktori fokozatot, 2013 októberétől a PKE adjunktusa. Tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot.

Tamási Áron Színház belső udvarán felavatta a mulandóság emlékére magalkotott márványtáblát, amelyen ez a szöveg áll: „VIGYÁZAT! HULL A VAKOLAT”¹

1. „Egy emléktábla felavatására gyűltünk itt össze, amely ezt a helyet fogja megjelölni a jelennek egy jelével az emlékezet és a jövő nemzedékek számára. Az emléktábla, amelyet most leleplezünk, arra hivatott, hogy emlékeztessen a mozgás állandóságára, hogy dicsőítse a múlt nyomainak állandó és visszavonhatatlan átalakulását, aminek hosszú ideje tanúi vagyunk. Ez a folyamat egy egyirányú út, amelyről nincs visszatérés, és az emléktábla, amelyet most felavatunk, azért van itt, hogy éppen ezt a várakozási állapotot jelölje, amely a jelenünket jellemzi. Itt fog maradni, mint a könyörtelen mulandóságnak egy maradandó mementója.”
(ONUCSÁN MIKÓS)

Ahhoz, hogy megérthessük azt az első „képet”, amely a tárlat látogatóját fogadja, a kiállítás címét, fontos figyelembe vennünk néhány szempontot: a kiállított tárgyak anyagszerűségét, időhöz való viszonyukat, konceptuális hátterüket.

A munkák anyagszerűségének tárháza nem túl gazdag, de a végletek között mozog. A művész a kőtömbtől a hamuig és a

porig tágítja az anyag lehetőségeit, sőt még azon is túl, ami arra enged következtetni, hogy az az erő, amely az anyagot mozgatja, és az az idő, amely azt felőrli, fontosabb a szemünkkel látható matériánál – vagy adott esetben annak az emlékénel! Mert igen, emlékekről is szólnak a kiállított munkák. Az alagsorban látható fotodokumentációk kapcsán visszakanyarodunk a múltba, ahol a már nem létező vagy nem olyan formában létező munkák emlékeit őrzik a fotók. Ilyen például a *Rovarok emlékműve* és *A hálás utókor*² sóból készült tömbje, amely vagy múzeumba került, vagy már rég felnyalták a birkák.

A megmunkált matéria nem kerüli el az idővel folytatott dialógust, éppen ezért folyamatosan változásban van. Rájövünk, hogy a masszív kőtömbök, amelyek a monumentumokban arra voltak hivatva, hogy az ábrázolt történelmi

Befejezetlen mérések II. (egy archívum felé), 2014, installáció (vésett kő, homokóra, kőpor), változó méret, részlet

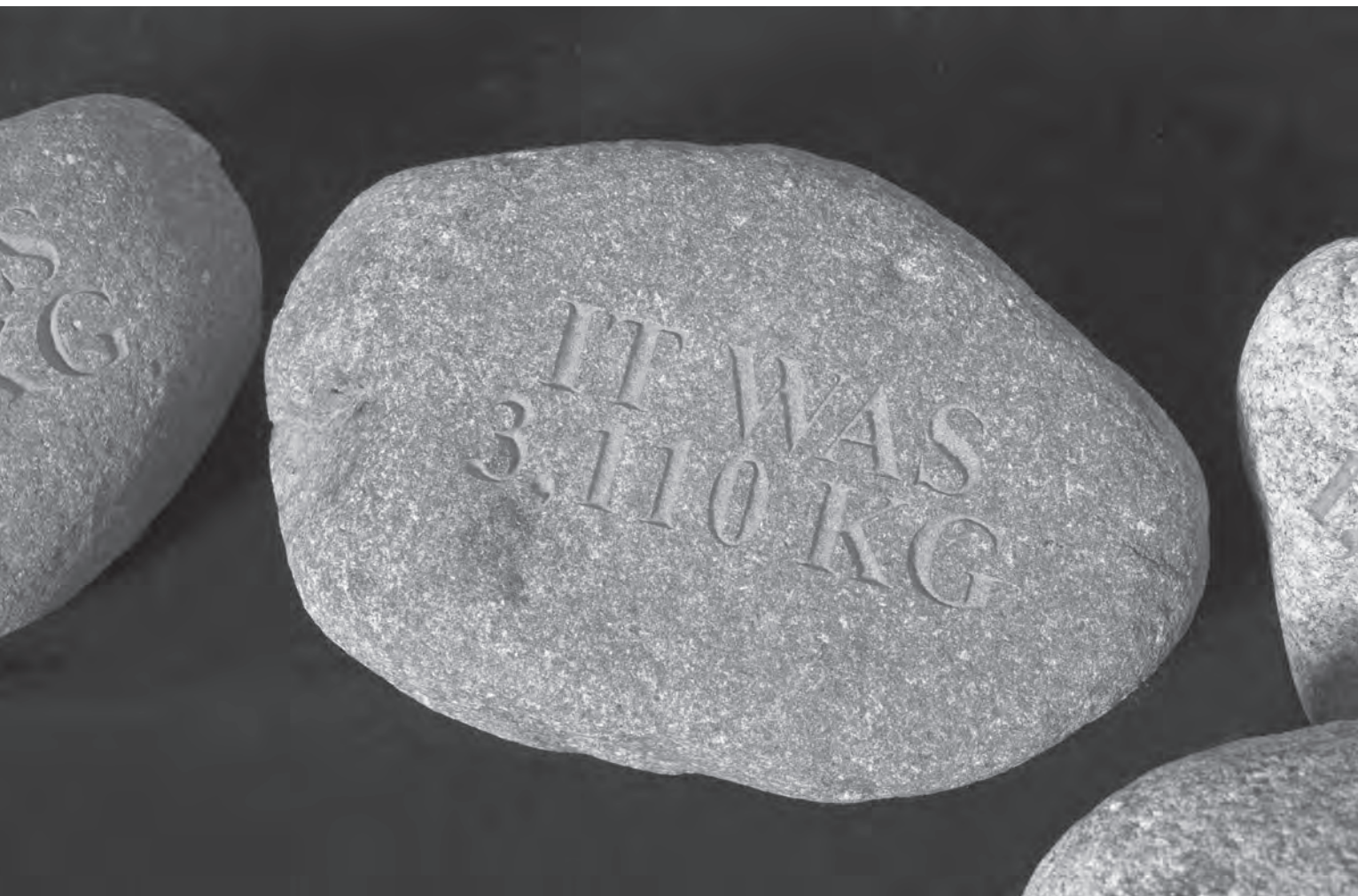

45

*Befejezetlen mérések II. (egy
archívum felé), 2014, installáció
(vésett kő, homokóra, kőpor),
változó méret*

személy vagy esemény *maradandóságát* tárják elénk, itt szerepet változtatnak fizikai adottságaikból kifolyólag. *Folyamatszoborrá, folyamatmunkává* válnak. Látszólag paradox helyzet, hiszen a kő az időtlenség, a maradandóság fogalmával kapcsolódik össze, míg a folyamatszobrok fenoménja az efemer anyagszerűséghez kapcsolódik. Éppen ezért a monumentumok kőből, márványból készülnek, két-

4.201 kg” stb. Azt viszont nem tudjuk, hogy a múltnak melyik pillanata utalnak ezek a kijelentések. Talán nem is számít. Mert azóta is – habár szemmel nem láthatóan – folyamatosan porlanak ezek a munkák, élük a kő idejét. Mint ahogyan

ségbeesetten kapaszkodva a múlt emlékezetéhez. Onucsán Miklós munkái lerántják a leplet erről a gondolati sémáról, és rámutatnak arra, hogy a kő sem időálló, hanem porladó dolog. Nagyon jól érzékeltetik ezt a kőbe vésett, múlt időben megfogalmazott kijelentések: *“It was 1.398 kg.”*, *“It was*

az *Olajórák* című munkában az olajfolt egyre csak nő, túllépve a művész által meghúzott kontúrokat. Milyen időt mérnek ezek az órák? Az objektív, a szubjektív időt? Vagy a történe-

Befejezetlen mérések I., 2014,
objekték (vésett folyami
kövek), változó méret

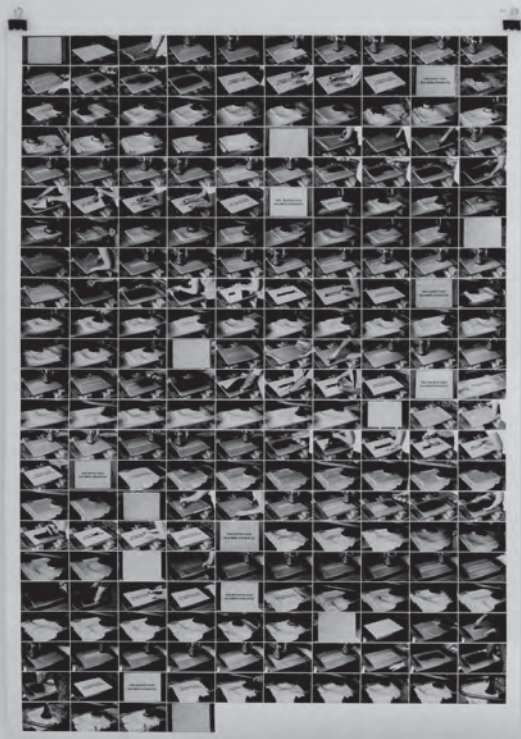
46

A véges oszlop, 2011,
fotó, 64 × 48 cm, részlet

lem és kultúra idejét? Az *anyag* idejét, a kő a sajátját, a papír meg ismét a sajátját. A *papír* mint médium roppant izgalmas tulajdonságokkal bír: kapcsolatba lépve az őt körülvevő hőmérsékleti, nedvességi tényezőkkel könnyen tönkreteszhető. Szemben a kővel hajlékony, össze lehet gyúrni, el lehet áztatni, a mikro- és a makrokozmosz világ egyúttal könnyen tönkreteszhető. Ugyanúgy az olaj.

Organikus anyag lévén romlandó, rövid időn belül megváltoztatja színét, állagát, szagát egyaránt – ezt a szagot talán érezhettük is volna, ha nincs berámázva. Az olajórák ugyanakkor a határművészet eszmeiségét is magukban hordják. Egy mikrokoz-

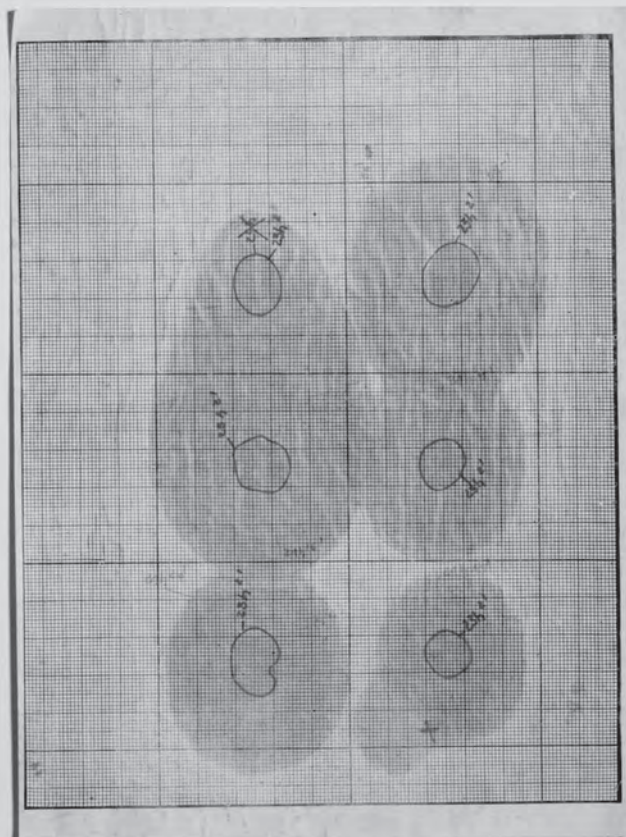
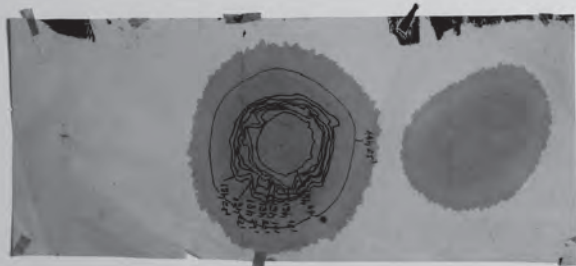
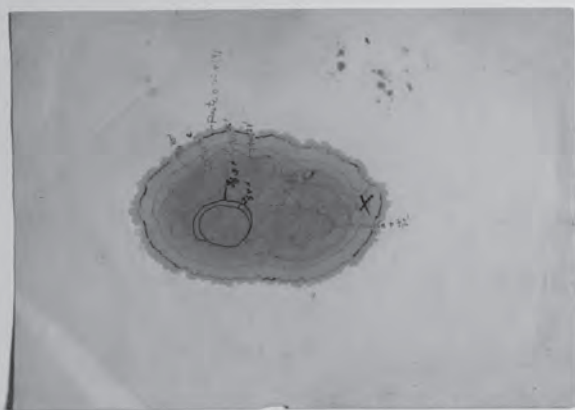
*Befejezetlen mérések III., 2014,
folyamat és installáció
(márványlap,
dokumentumfotók)*

mikus világ mozgó határait rajzolják körül, amelyek, akár a hullám vonalai a tenger partján, bizonytalanok és instabilak.

Az elmúlás vagy az átváltozás tényét tárja elénk a *“Post-fire Wood”* című alkotás is, ahol a hamuvá vált fából gyakorlatilag semmi nem látható.³

A maradandóság és mulandóság harcában mi kerekedik felül?

Onucsán Miklós azzal, hogy rámutat az anyagszerűségnek a mulandóságára, az átváltozás nyitottságára, sérülékenységére hívja fel a figyelmünket,

3. *“Post-fire Wood”* (2014) –
objektek (három pannó,
hamu, üveg, fadobozok)

Olajórák, 1977,
folyamat, rajzok, papír, olaj,
tus, ceruza, változó méret

ugyanakkor arra is, hogy a kiállított munkákon a gondolati tényezőknél van elsődleges szerepük. Így a bennünk megszülető jelentése által válik üzenethordozóvá a matéria.

Onucsán beleavatkozik az anyagba, látszólag grammra pontosan kivési, leméri, feljegyz, dokumentálja a munkafolyamatot, viszont a lehető legfinom megfogalmazási csúsztatások

dolati, megfoghatatlan tartalmuk, s ezekben a művekben ez a tartalom fontosabbá válik, mint a tárgyi valóságuk. A lét mulandóságának, porladásának, esetlegességének, változékonyságának a felmutatásával a régen-volt tárgyak vagy a régen-

újra meg újra eszünkbe juttatják: nem ez a fontos. Nem a grammra és a másodpercre lemért precizitás, hanem a folyamat, amely ezt továbbmunkálja, az anyag ideje.

Monumentumok ezek a munkák? Igen, a pillanatnak épített emlékművek, az elengedni tudás emlékművei. A természetes és művi határainak az összemosásával a szemmel nem látható változást ragadja meg, így művei a tér formáiról az idő formáira térnek át.

A látható és láthatatlan problémája jelenik meg a fekete dobozokban rejtőző misztérium kapcsán is⁴, amelyet a kíváncsiság tehet vagy tesz tönkre (akár szociális kritikaként is interpretálható). Ezek a dobozok újra meg újra azt ismétlik, hogy az alkotásoknak a fizikai dimenzióin túl ott van a gon-

másként-volt tárgyak képét, gondolatát idézik elő, de ugyanakkor előrevetítik a majdan nem lesz és a majdan másként lesz tárgyakét is. Nincsenek monumentumok, csak a jelen pillanata van, *mo(...)*ments. Misztikus felismerés, mondhatnánk. Ha nincsenek műemlékek, akkor az sincs, amit ők reprezentálnak: történelem és hatalom. Talán csak a múlt illúziójába oly szívesen kapaszkodó hálás utókor.

4. Lásd "Dark boxes"

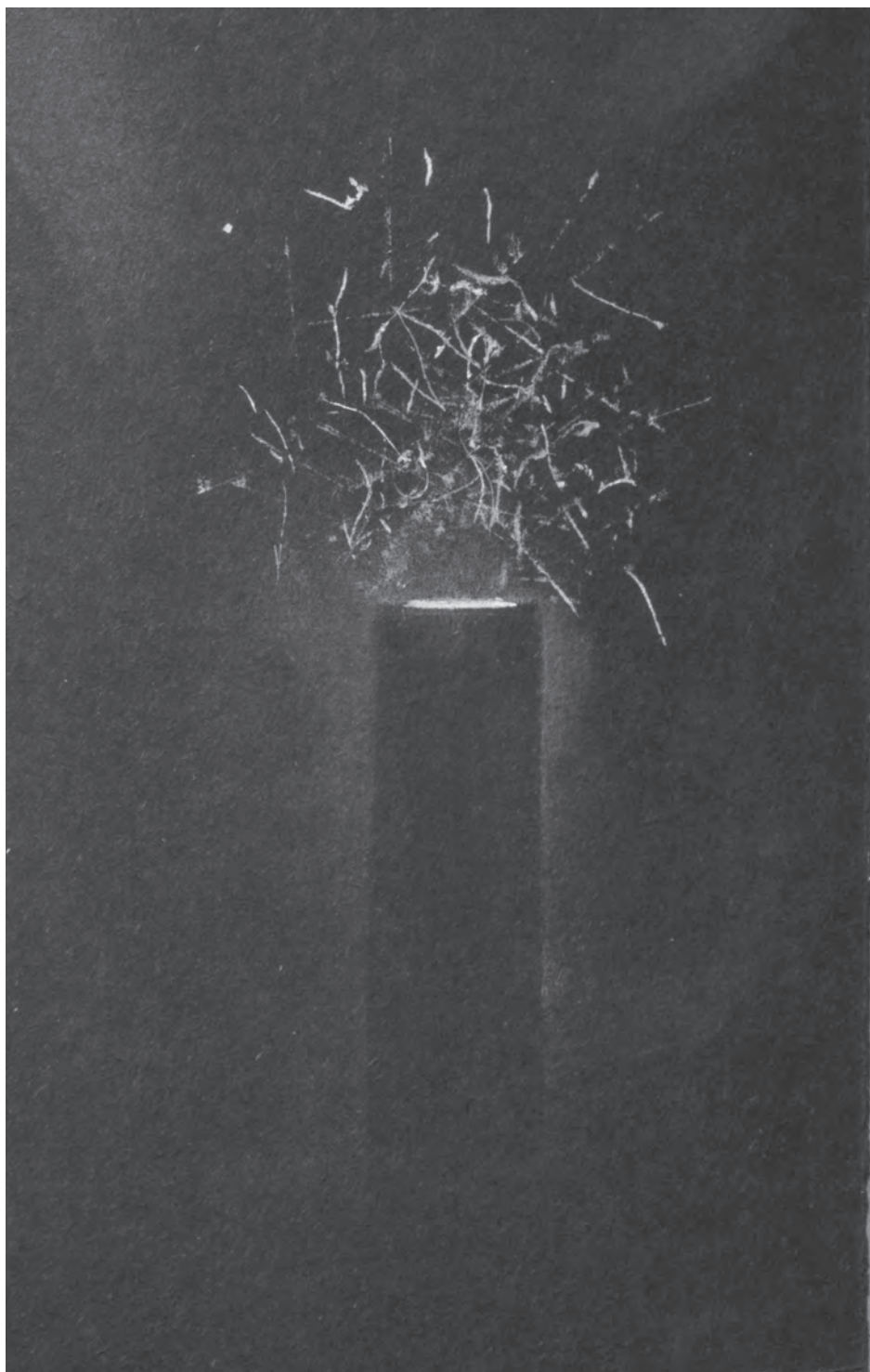
Dark Boxes (Poetry), 2015, folyamat és objektumok (fadobozok, papír), 36 × 16 × 5 cm. „Vigyázat, a dobozban található képek érzékenyek a fényre. A dobozoknak minden fényben történő kinyitása csökkenti a képek élettartamát, lassan elhomályosítja őket, potenciálisan a teljes eltűnésig.”

„Épül egy talapzat, benne egy fényforrással a felső részében úgy, hogy a fény felfele irányuljon. A talapzatra egy vésett tábla kerül elhelyezve »A rovarok emlékműve« felirattal. Megtekintési lehetőségek:

- Optimális megtekintése, mint aktív műemlék sötétedés után, meleg és száraz időben lehetséges.
- Mint inaktív műemlék a nap bármely órájában, minden évszakban és bármely időjárási körülmények között megtekinthető.
- Felvétel készül a műemlék éjszakai aktiválásáról, amely szükség esetében kivétítésre kerül a kiállítóterben megtekintés céljából.”

A rovarok emlékműve, 2015,
az installáció vázlata és
partitúrája, rajz (pasztell,
kartonon), 54 × 43,5 cm,
részlet

HERE RESTS
THE GRASS
03.2008-06.2008

בילא בת

ר' יוסף
ברענא

אסין

ד'תתק"ל

*Szabó Károly debreceni
kiállításának részlete*

SZABÓ ATTILA

A Semmi oltárán áldozva – Lehetetlenség gyakorlatok

*Szabó Károly debreceni tárlatának megnyitóbeszéde**

„...az értelmetlen dolgok szülik a legjobb értelmezéseket.”

(UMBERTO ECO)

Jóllehet, a látványé ma a főszerep, mégis most arra kérnék minden kedves jelenlévőt, hogy pár percre elcsendesedve csukja be a szemét. Zárjuk ki a külvilágot. Hallgassuk az apró neszeket, majd azt se, próbáljuk a csendben meghallani egymás lélegzetvételét. Ebbe az ihletett állapotba képzeljük bele azt, hogy egy kortárs művészeti galériában állunk és egy ehhez passzoló művész műalkotását szemléljük. Közben a szemünk még mindig csukva van. Idézzünk fel illatokat, elcsípett dialógus-foszlányokat, véletlen és tervezett találkozások emlékét, járjuk be gondolatunkban a teret. Képzeljük azt is ide, hogy körülöttünk néhány barátunk áll, közeli ismerősök és távolabbiak, s számos olyan ismeretlen figura, akikkel már korábban találkoztunk hasonló szituációkban, vélhetően ők is művészetkedvelők. Elképzelve magunkat egy *ilyen* galériában, egy *olyan* művész *olyan* kiállításán, higgyük azt, hogy a kiállított mű napnál világosabban érthető számunkra. Úgy vesszük az üzenetét, úgy szűrjük le a mondanót, mintha egy képletet helyettesítenénk be, ahol a tárgyak, szimbólumok és asszociációk szerepelnek mint absztrakt objektumok a számok és betűk helyén, és műveleti relációjelek mutatják a megoldást. Indexjelekként feltűnnek olyan művek, melyeket az itt látott megidéz. Segítek az egyik rész-eredmény kiszámításában, és ismertetem a megoldókulcsot: négyzetgyök lélegzetvétel mínusz zárójel rezgés plusz membrán szorozva gégefő szumma isteni könyörület zárójel bezár, osztva: felületi feszültség négyzeten, per gravitációs együtt-ható hatvány szobahőmérséklettel egyenlő. Eredményként itt mindenkinek kijön egy érzet – fogalom – hangulat hármasságából összeálló konkrétum. Ugye megvan?!

SZABÓ ATTILA DLA, képzőművész (Tiszalök, 1972). 2004-ben végzett a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán. 2010-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskola Doktori Iskolájában DLA fokozatot szerzett. Adjunktusként dolgozik a Nyíregyházi Főiskola Vizualis Kultúra Intézetében és óraadó a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán. Egyéni kiállításai voltak Pécsen, Tiszaújvárosban, Budapesten, Szentendrén, Miskolcon.

Kinyithatják a szemüket. De kérem, még ne kezdjenek el a büféasztal felé sandítani, mert most következik a nehezebb rész, ugyanis a felfedezés és megértés birtokában el kell döntenünk, mire megyünk ezzel a tapasztalással.

* Elhangzott 2015. november 13-án, a kedvesség világnapján, a debreceni b24 Galériában, Szabó Károly *A Semmi oltárán áldozva – Lehetetlenség gyakorlatok* című tárlatának megnyitóján.

talattal. Ha logikai képességeik és matematikai érzékük nem csalta meg önöket, akkor most a szép és a tetszik, illetve a nem szép és nem tetszik környékén kell a megfajtákkal járni. John Forbes Nash professzor egyensúlyelméletét alkalmazva pedig innen gyerekjáték a végeredmény kiszámítása. Most a beavatottak magabiztosságával nézhetnek körbe, és reméljük, mindenki arcán felfedezhető az elégedettség. Persze tudom, hogy a jelenlévők közül többen is jól ismerik a megfelelő képletet, és számukra az előbbi segédlet haszontalan időhúzás volt, mégis okkal feltételezhetem, hogy körünkben akadnak, akik az installatív művészet bonyolult konnotációs szövetében kevésbé ismerik ki magukat, mint mondjuk, racionális talajon.

Azért vagyunk itt, hogy a művészet segítségével megcsiklandozzuk kissé azokat a regisztereinket, amik éppen a megélhető élményekre szomjaznak. Szembesülhetünk egy műalkotás kapcsán valamivel, ami rendelkezik jól artikulálható tulajdonságokkal; színe van, anyaga, formája, kiterjedése, s ezáltal pozíciója is az adott térben, hangjának hullámhossza, időbelisége, van címe, alkotója, gyűjteménybe kerülése esetén még iktatási száma is lehet, és mindez konkrét jellemző. Minden jellemző, amit az előbb soroltam, azt bizonyítja, hogy az itt észlelhető műalkotás *valami*. Ezzel szöges ellentétben áll a mű teremtő gondolatisága, ami számomra elhelyezhető az állandóság hiányának horizontján a hatványozott hiány metaforájaként. Az Agnosztosz theosz, vagyis az ismeretlen isten számára az ókori görögök üres talapzatot helyeztek el az összes istenek templomába. Ezzel olyan fundamentumot állítva, amely egyfelől biztosíték az ismeretlen szemben, másrészt a tudatlanság vállalása is, s ha úgy tetszik, a semmi apoteózisa. A semmi vállalása pedig esztétikai minőségben keresendő, megélése esztétikailag is elképzelhető. Olyan képzeteket vált ki, amelyek az ürességgel, sötétséggel, némasággal rokoníthatók, vagy nagy, mindent elemésztő világosságot, formák és részletek nélküli szürkeséget, mozdulatlanságot fogalmazhatunk meg. A semmi megélése viszont esélyt teremt a megpihenésre, regenerációra, s egyben a valamiről lemondás vállalása is. Homogén semmi akkor jöhet létre, amikor a heterogén valami megszűnik. A szépérvék felől közelítve a semmi szerepe a szünet, a ritmus képzésének kihagyhatatlan állapota. A megelőzőhöz képest változást idéz elő, s mindez tudatossá teszi az átélést, fokozza

az intenzitást, hatást gyakorol a befogadóra, az alkotó reményei szerint jelen esetben itt ránk, mindannyiunkra. Érdekes summázata a fenti okfejtésnek, hogy mi itt a semmi miatt vagyunk, a semmi átélése iránti vágyból, a semmit ünnepeljük, sőt, a semmiről beszélek már egy ideje.

Hogy a továbbiakban se szakítsam meg ezt, a luftballon gyakorlati hasznosításának fontosságát szeretném hangsúlyozni. Ebben a fontosnak ítélt pillanatban szeretnék megkérni minden látogatót, hogy naponta fűjön fel egy lufit. Válgjon ez a rutinfolyamatok egyikévé, mondjuk, a fogmosást követően. Igazán nem vesz sok időt igénybe, és életviteli szempontból számos jótékony hatása bizonyítható. Többek között csökkenti az agyér-elmeszesedés kialakulásának valószínűségét, erősíti a tüdő érfalait, serkenti a vérkeringést, enyhíti az érszűkületet, gyógyítja a gyomorfekélyt, elősegíti a gyorsabb sebgyógyulást, mérsékli a neurotikus szorongást, javítja az éleslátást, éles hallást. Mindez egyetlen lufi rendszeres fűjásával elérhető, és csak a legfontosabbakat soroltam, lenne még. Kevesen tudják, hogy a Koreai Néphadsereg állományának előírás szerinti feladata a napi lufifűjás. Annak ismeretében, hogy ott a kötelező sorkatonai szolgálat haderőnemektől függően 5–10 év között mozog, és az alapállomány békeidőben is közel másfél millió katonát jelenthet, átlagosan négy milliárd-százöttszázöttszáz ezer lufit fűjnek egy átlagos szolgálati ciklus alatt. Hasonlóan megdöbbentő adat, hogy a legkorábbi lufi-marad-

vány korát 2755 évre becsülik a szénizotópos vizsgálatok alapján, vagyis i. e. 740 körülre saccolható a megjelenése, helyileg Babilóniában. Arra csak homályos források utalnak, hogy mi célra használhatták ezt az eszközt akkoriban, és a vulkanizált kaucsuk gyártási technológiájának ismerete hiányában anyaga sem a maihoz hasonlatos, hanem rétegzett növényi rostokból készült. Pedig a kaucsukot már a maják ősei, az olmékok is ismerték. Nevezik is őket gumi föld lakóinak, és azt is tudjuk róluk, hogy az őserdőben nőtt fák nedvéből rugalmas gyantagolyókat készítettek, s ezek használatával, játékszabályok állításával megalapozták a tömegsportot. Minden mai labdajáték őse a brazil őserdők-ből származik. Kolumbusz hajójának gazdag rakománya között masztixgyanta is található volt, ami pedig a rágógumi elődjeként ismeretes, és abból is fújható buborék. A rágózást az etikett szabályai elfogadóan kezelik, de rágózni beszéd közben, még telefonbeszélgetés közben is, illetlenségnek számít. Buborékot fújni pedig semmiképpen nem ajánlatos, gusztustalan tevékenységnek nyilvánított dolog. A lufi fújására vonatkozó viselkedési normák után kutatva annyi olvasható, mint a sminkelés, frizuraigazítás vagy szellentés kapcsán: vagyis magánügy. Társaságban nem illik lufit fújni, ebből következik, hogy az imént szorgalmazott napi lufifújási gyakorlatot, kérem, intim egyedülletben végezzék, és tegyék kellő elővigyázatossággal, ugyanis az eldurranó

Szabó Károly kiállításának részlete

lufi szinte biztosan leleplezi a tevékenységet. S ha már a leleplezésnél tartunk, illene elárulnom, hogy az itt elhangzott tények nagy részét magam találtam ki, s valóságtartalmuk is csak annyi, amennyi a lufi esetében. A tartalom puffasztott, a felszín vékony.

Képzőművészeti kiállítások verniszszázsára vonatkozó írásos, egyben szigorúan betartandó viselkedési szabályokról nem tudok, de a szokásokról Frank János *Tárlatok – szertartások* című könyvében a következő szóalkotató sorokat olvashatjuk: „...az »álló« fogadás formái nagyon hasonlítanak a kiállításmegnyitóéhoz. Ott is, itt is kevés a szék, ülőhely; ünnepélyes, de könnyed a hangulat, kiöltözött emberek csevegnek egymással mellékes – néha fontos – dolgokról... A nyolcvanas évek közepétől szokássá vált, hogy a megnyitón egy pohár bort kínálnak. Amilyen szívesen megiszom, annyira sajnálom a kiállítót, akinél nem fognak sorban állni a vásárlók később. De hát így van már, a lakodalom se olcsó.” Ugyanebben a fejezetben a megnyitóbeszédéről így ír: „Hagyomány nálunk a megnyitóbeszéd. Akkor szeretjük, ha minél rövidebb. A szöveg feszélyezi a közönséget, a szónokot, a művészt magát is. A szónoknak csak a neve fontos itt voltaképpen [megjegyzem, most még ez sem igaz]. Én szívesen kihagyom az ilyen előadást, kivéve a reprezentatív, nagy tárlatok indításakor. De ez a szokás úgy meggyökeresedett nálunk, hogy azt a puritánt tartják különcködőnek, aki senkit sem kér fel a megnyitásra.” Eddig az idézet. A kiállítást megnyitom.

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (5.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

Társadalom

Vasútállomási emlékek

A nagyváradi vasútállomás – a nagyállomás, ahogy emlegettük – annak idején nagyon megmozgatta kisgyermeki fantáziámat. Főleg a gőzmozdonyok keltették fel az érdeklődésemet. Nagy ritkán, amikor az állomás melletti úgynevezett repülőhídon mentünk keresztül, alig lehetett elhúzni engem onnan, ha véletlenül a közelben láttam egy vastag füstöt eregető gőzmozdonyt. Az ötvenes években úgy tartották, hogy a mozdonyfüst gyógyítólag hat a gyermekek számarköhögésére. Emiatt voltak szülők, akik állítólag e célból sokáig elidőztek a beteg gyermekükkel a repülőhídon a mozdonyfüstben. Mit nem adtam volna egy kis számarköhögésért, de ez valahogy elkerült engem.

Anyai nagyszüleim Margittán laktak, őket aránylag gyakran meglátogattuk. Mivel az ötvenes évek elején a távolsági buszjáratok igen bizonytalanok voltak, emiatt minden alkalommal vonattal utaztunk, ami több óráig is eltartott, de én ezt egyáltalán nem bántam. Nagyon szerettem báméskodni, apám pedig minden állomáshoz tartozó településről tudott valamit mesélni. Amikor befutott a vonatunk – már amennyire tudtak „futni” ezek a döcögős szerelvények – Székelyhídra, ott hosszabban elidőztünk. A mozdonyt lekapcsolták a szerelvény elejéről, hogy egyedül mehessen előre az első váltón túl. Utána áttért a párhuzamos sínpárra, hogy majd ezen haladjon visszafelé, amíg túl nem haladt a mozdony nélkül maradt vagonokon. Egy újabb váltót követően visszafelé jött, hogy rákapcsolhassák a szerelvény másik végére. Az ilyen manőver után az addig elejével haladó mozdonyt fordítva kapcsolták az addigi utolsó vagonhoz. Váradig aztán a mozdony szénraktára került előre.

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Ebben az időben első, második és harmadik osztályú vagonokból állt egy szerelvény. Az első két osztályt leginkább egyazon vagon két végében helyezték el. A vagonok, függetlenül az osztálytól, nagyon rövidek voltak, talán oldalanként hat ablakuk lehetett. Ezeknek a kis személyvagonoknak a peronjaik általában még nyitottak voltak. Az első két osztályban a keskeny folyosóból kis fülkék nyíltak, melyekben erős DDT-szag terjengett. Sokáig azt hittem, ezt a két osztályt csak az különbözteti meg egymástól, hogy az első osztályon piros színű a plüss huzat, a másodikon meg kék. Ez valóban így is volt, a legnagyobb különbség ellenben az volt, hogy egy első osztályú fülkében egymással szemben csak hárman-hárman ültek,

míg a másodikban négyen-négyen. A harmadik osztályú vagonok egy légtérűek voltak, fülkék nélkül. Ezeket fapadosnak is nevezték, mivel az ülések fából – pontosabban falécekből – készültek, minden borítás nélkül. Úgy emlékszem, az ülések és a felettük levő csomagtartók öntöttvas vázon pihentek. Ezekben a vagonokban, de a fülkékben is, voltak hamutartók, és az emberek cigarettáztak is erősen. Senkinek sem jutott akkor még eszébe, hogy ki kellene menni a folyosóra dohányozni.

Az ötvenes években a nagyváradi állomáson még a sín párok peronjai nem voltak fedettek, és nem létezett a peronokra vezető aluljáró sem. Amikor megérkeztünk, csak a vasútállomás jegypénztárait is magába foglaló előcsarnokon keresztül lehetett kijutni a pályaudvar előtti térre. A csarnokba való belépéskor, ugyanúgy, mint a peronra való kilépéskor, fel kellett mutatni a kemény kartonpapírból készített kis menetjegyet. Az ajtóban posztoló vasutas az utazókat kikísérő vagy

váró személyeket csak úgynevezett peronjeggyel engedte ki vagy be. Egy ilyen jegy nem volt drága, talán 50 banit kellett fizetni érte.

A pénztárak a csarnok két oldalán voltak, ugyanúgy, mint napjainkban, de előttük kovácsoltvasból készített korlát állt, két oldalukon ugyanilyen vázú falappal ellátott csomagtartó, hogy az emberek lehetőleg ne tolkodjanak, fegyelmezetten sorban állva jussanak a pénztárhoz. Ennek ellenére gyakran nagy volt a tülekedés, mivel sokan utaztak a kevés vonattal. Ma sem sokkal több a szerelvény, de a kényelmes, sűrűn közlekedő távolsági autóbuszok és mikro-

*Ilyen mozdonyok
„gyógyították”
a szamárköhögéses gyerekeket
még az ötvenes években*

buszok, illetve az egyre több személyautó elvonja a vasúttól az utasok nagy részét.

Az egykor jobb napokat is megért vasúti vendéglőbe inkább csak a sörözni vágyók mentek be. Az enivalóknak már a szaguk – nem az illatuk – is elriasztotta onnan az utasokat. A váróterembe is jobb volt be sem lépni.

Valahogy két dolog maradt meg az emlékezetemben a váradi vasútállomás épületéről. Az, hogy kora reggel és estefelé csak félhomály volt mindenhol. Érdekesnek tűnt, ahogy takarították a padlózatát. Petróleumba vagy talán gázolajba – mifelénk motorinának nevezték – áztatott fűrészport szórtak jó vastagon a cementes padlóra, hogy utána felseperjék, amit előzőleg leszórtak. Állítólag nemcsak tisztított, hanem fertőtlenített is, de nagyon erős szaga volt. De hát ki törődött akkor ezzel...

A vasútállomás előtti járda mentén ott sorakoztak az egylovas konflisok. Ekkorra a kétfogatú fiákeres már kikoptak Várad utcáiról, s már jó ideje megjelentek helyettük a

A Kanonok sor képe gyermekkoromban

magántaxisok. Villamos is járt az állomás előtt, de amikor sok csomagunk volt, nagy örömmre konflissal mentünk.

Az állomás előtti tér ekkor még egészen másként festett. Nyoma sem volt a tömbházornak, helyén hosszú téglakerítés húzódott a járdával és a villamossínnel párhuzamosan. E mögött a káptalani kertek – jobbára gyümölcsöskertek – húzódtak, másik végükön a tíz kanonoki házzal. Nem tudom, hogy ekkor már elvették-e a kanonoki házakat az egyháztól, vagy sem, a kerteket biztosan később, amikor a tömbházakat építették.

Végig a Fő utcán

A konflisok mind fekete színűek voltak. A bakon ülő kocsi feje felett csak a szabad ég volt, hátul az utasok ernyő alatt ültek. Szüleim menetirányban bőrrel borított rugózó ülésen, én pedig velük szemben egy felsapható pótülésen ültem. A csomagokat jobb híján a lábunk alá raktuk. A bérkocsi komótosan haladt, a ló patkói egyenletesen csattogtak az aszfalton. Ezt nagyon szerettem hallgatni. Nagy bánatomra az utazás nem tartott sokáig, aránylag közel laktunk a pályaudvarhoz.

A Fő utca képe nem sokat változott azóta sem. Az időközben megszűnt Crișana mozi helyén még sportpálya állt. A Gerliczy utcák ebben az időben Mihail Kalinyin sztálinista funkcionárius nevét viselték. Kétháznyira a Kalinyin utca torkolatától, a Fő utca

jobb oldalán már vasúti iskola volt az egykori Markovits-kaszárnya épületében. Később az iskola homlokzatát átépítették és emeletet húztak rá. Vele szemben úgyszintén a vasúttársaság gondozásában volt az a villaszerű épület, amely Ady múzsájának, Lédának volt az otthona. Itt lakott, amikor rövid időre Párizsból hazautazott. Állandó jelleggel Léda édesanyja élt itt haláláig a másik két lányával.

Talán már ekkor létezett a Fő utca 51. szám alatt – szemben a Petőfi park irányába vezető leágazással – a város egyetlen szocreál stílusú emeletes tömbháza, két végén a szovjetunióbeli jellegzetes óriási, diadalívyszerű kapuval. Apám mindig azon csodálkozott, hogyan lehet ilyen kicsi ablakkal házat építeni. Később már megszoktuk...

A Petőfi park az úgynevezett Műút mentén húzódott. Kisgyermekként gyakran játszottam benne, mivel két unokatestvérem a közelben lakott. A legtöbb figyelmet a csőznek szenteltük – akkor még ilyen foglalkozás is volt a váradi par-

kokban –, aki a mi szemünkben igen öreg ember lehetett. Mindig bottal járkált, amelynek a végén egy hosszú kihegyezett szeg volt. Ezzel szurkálta fel az eldobált papírokat, hulladékokat. Legnagyobb szórakozásunk az volt, hogy azt kiáltozzuk felé: „Csőz bácsi!, csőz bácsi!” Utána ahányan voltunk, annyi irányba szaladtunk. Ez nagyon bosszanthatta az öreget, mert botját lóbálva és kiabálva utánunk iramodott, de egyikünket sem tudta elkapni. Ma sem tudnám megmondani, ha megfogott volna bennünket, mi történt volna.

A park egyébként ugyanúgy nézett ki, mint napjainkban, de a terméskövekkel kirakott kétszintes medencében

*A poliklinika az előtte levő
útágazással*

mindig működött a szökőkút. Jelentős változás azóta mindössze az, hogy a fő sétányok kavicsburkolat helyett aszfaltburkolatot kaptak, és a rendszerváltás után három szobrot (Petőfi, József Attila, Bethlen Gábor) is felállítottak benne.

Ha gondolatban visszatérünk a Fő utcába, azt kell tapasztalnunk, hogy az ezen a részen levő egykori földszintes házak ma is megvannak, akár csak a megyei kórház régi épülete. A Petőfi park torkolatától a kórház irányába, a Fő utcával párhuzamosan egy keskeny út is húzódott. A kettő között járda és egy fákkal beültetett füves rész volt. A Zsiga – akkor még így írták a Nicolae Jiga utcát – és a Roosevelt (ma Braşovului) utca között hosszú fakerítés állt, mögötte elvadult gyümölcsöskerttel. Később, az 1970-es évek végére ide építették a Crişul nagyáruházat. A kerítés előtti mellékút és a Fő utca közötti leaszfaltozott részen kapott helyet a villamosmegálló. Padok is voltak itt, de számomra a legérdekesebb az volt, hogy ezen a részen álldogáltak a favágók kuncaftra várva. Motorral működő favágógép nemigen akadt még az ötvenes évek elején. A favágást ezek a számomra öregnek tűnő emberek vállalták, akik egy állványra felfüggesztett fűrészsel végezték nehéz munkájukat. Az állvány oldalán egy szegre akasztott kis üvegben talán olaj lehetett. Kiállt belőle egy libatoll is. Ezzel kenegethették időnként a masinájukat, hogy könnyebben működjön. Akár Tabéry Géza is közöttük lehetett, akit a „népi demokratikus” rendszer kezdetén mellőztek, és favágással kereste a kenyerét. Később rehabilitálták, és 1955 őszén az akkor megnyílt Ady Endre Emlékmúzeum őre lett...

Nem messze innen, a Fő utcából elágazott a Magheru út, amely 1958-ig Ciorogariu ortodox püspök nevét viselhette. Az útelágazás közepére egy kör alakú állványt helyeztek, melyen egy forgalmi rendőr posztolt és irányította az akkor még igen gyér forgalmat. Innen a Fő utca bal oldalán a nagypoliklinika és a mizeri kórház épülete állt. Ez utóbbiban talán már akkor is a kórház fül-orr-gégeosztálya működött. Nem változott semmit azóta az úttest másik oldalán levő Barátok temploma sem, ha nem számítjuk az időközben elvégzett felújításokat, illetve azt, hogy 1960-ban a kertjébe „számúzték” a Traian park közepéről a Mária mennybemenetele szobrot a talapzatának a felső részével. Ugyanide helyezték 1973-ban a templom előtti köztérről a Pieta-szobrot is.

Ez utóbbira jómagam is felfigyeltem, de az előző szoborcseré – amikor Ady mellszobra került a Mária-szobor helyébe – valahogy 11 évesen elkerülte a figyelmemet.

Innen a Schubert utcai otthonunkba a Coriolan Pop (ma Snagovului) és a Dima utcán keresztül lehetett eljutni. A kettő között a Fő utcán az egykori Klobusitzky-palota húzódott. Természetesen ezen a néven akkor már hivatalosan nem emlegették, csak úgy, hogy Republicii utca 31. szám alatti bérház. Ebben volt az az élelmiszerbolt, ahol bevásároltunk. Amikor éppen valamilyen hiánycikket „osztottak” – természetesen nem ingyen –, akkor a Dima utcai nagy ház udvarában kellett sorban állnunk az élelmiszerbolt raktárának ajtaja előtt lassan kígyózva. Előfordult, hogy több mint egy óra alatt kerültük meg az egész udvart, de megtörtént az is, hogy mire az ajtóhoz értünk, már elfogyott az óhajtott élelmiszer. Ki hitte volna, hogy mindez majd viszszaköszön az 1980-as évek vége felé. Igaz, ezen a helyen már nem, mert addigra az udvart beépítették egy emeletes társasházzal.

A Klobusitzky-palota Dima utcai sarki részén péküzlet volt. Vele szemben az utca másik sarkán a Steiner pékség. A régi varadiak csak így emlegették, bár a pékséget már rég államosították. De nagyon ízletes kenyeret sütöttek benne a régi technológiával és kemencékben. Innen tolták át öreg, kopott fakocsikkal a friss kenyeret a pékségbe. Ebben az időben a kenyeret még jegyre adták.

Egy A4-es színes ívre annyi kis téglalapot nyomtattak, ahány nap volt a hónapban. Természetesen nem hiányozhattott róla a jegy tulajdonosának a neve és lakcíme sem. A kis négyszögekben a dátumot tüntették fel. Ezeket vágta le az eladónő, gyűjtötte össze, majd zárás után felragasztotta őket egy újabb ívre, hogy elszámolhasson velük. A kenyérjegyeket több színben nyomtatták. A dolgozó családfő és a háziasszony feleség kenyérjegye más-más színű volt, akárcsak a gyermekeké. Ezekre különböző mennyiségű kenyeret adtak, természetesen pénzért. Emiatt a kenyeret nem darabra adták, esetleg kettévágva, hanem megmérve. Így aztán megtörtént, hogy egy kenyérre, esetleg egy félre rátettek még egy darabkát, hogy kiadja a jogosult mennyiséget. Kint az ajtó mellett nagy zsákokkal felszerelve a cigányasszonyok – akkor még így hívták őket – ezeket a kenyérkockákat elkoldulták az emberektől. Néha sikerrel, néha nem. Egyébként csak egyfajta, de frissen ízletes kenyeret lehetett kapni. Emlékeim szerint valahol a félbarna és a barna kenyér

között lehetett, vagy tán egészen barna volt ez a kenyér.

A nagy állami áruház

A Fő utca elszűkülő részében a mai városkép szerves részét alkotó két tömbház és otromba gyárépület gyermekkoromban még nem létezett. Helyükön szerény földszintes házak álltak. Az Apolló palota már ott volt a Szaniszló – akkor is Eminescu – utca sarkán. Csak úgy emlegettük, hogy nagy állami áruház vagy csak állami áruház. Nem mintha a többi üzlet nem lett volna ekkor már államosítva, de ezzel megkülönböztettük a töb-

*Az Apolló palotában várta
a vásárlókat a nagy állami
áruház*

bitől, főleg, amikor a nagyságát is emlegettük. A szépen megmunkált hajlított alumíniumkeretes portáléja felett az szerepelt, hogy I.C.S. Oradea. Ami magyarrá fordítva azt jelenti, hogy Állami Kereskedelmi Vállalat Nagyvárad.

Az akkori viszonyok szerint valóban nagy, kétszintes áruház volt. Ahogy emlékszem, a bejárata a sarkon nyílt. Innen a földszinten két irányba lehetett menni. Az Eminescu utcával párhuzamos rész mélyén volt a játékrészleg. Erre jól emlékszem, meg arra is, hogy itt készítették rólam az első olyan fényképet, amely a helyi magyar nyelvű napilapban jelent meg. Anyámmal vásároltunk valamit az „államban”, amikor egy újságíró megkért bennünket, hogy a játékosztály pultja előtt nézegessük a kirakott portékát. Csak az okozott csalódást, hogy a reklám céljából készített felvétel után játék nélkül maradtam. Hogy a földszinti rész Fő utca felé néző szárnyában mit árulhattak, arra nem emlékszem. Az emeletre széles, lépteink alatt dübörgő falépcső vezetett, amely a fordulótól kétoldalt jóval keskenyebben folytatódott. A földszinti bejárat fölötti sarokban a gombos részleg volt. Egy idősebb alacsony elárúsító mögött – akit apám gombkirálynak nevezett – a polcon nagyon sok fehér doboz állt, mindegyikre felvarrva egy-egy gomb, hogy tájékoztassák a vevőket arról, mit is tartalmaznak ezek a dobozok. Az emelet egyik oldalán a szövetrészleget helyezték el, a másikon a készruharészleget, a „konfekció osztályt”. Ebben az időben a portékák nagy részét csak jegyre lehetett megvásárolni, így az egyenszabású sűrű lódenkabátokat is. Ezekből szüleimnek is volt, s talán még nekem is vásároltak egyet. (Azt, hogy miként is működött ez a jegyrendszer, már az egykori EMKE kávéház helyén valamikor volt készruháüzlet leírásakor, Szűcs Loránd Gyula jóvoltából, a 3. részben ismertettük.)

Eredetileg, 1914-ben, amikor az Apolló palotát építették, csillogó kávéházat terveztek a későbbi áruház helyére. Ebben az évben, október 30-án, amikor az utolsó simításo-

kat végezték itt, az egyik napilap az alábbi tudósítást közölte: „Éjjel-nappal lázas gyorsasággal dolgoznak a nagyváradai iparosok, hogy az Apolló földszinti helyiségeiben pazar fényvel, művészi ízléssel berendezendő Városi kávéház november 10-15-ike közt megnyitható legyen. A nagyváradai közönség és különösen az Olasziban lakó előkelő polgárság méltán várja nagy érdeklődéssel a Városi kávéház megnyitását, mert Bürger Ernő az ambíciózus bérlő, a legnagyobb áldozatkészséggel igyekszik, hogy úgy pazar berendezésével, mint kávéházi különlegességeivel kellemesen lepje meg a publikumot. A Városi kávéház tágas helyiségét köröskörül 32, családok, társaságok intim összejövetelére alkalmas díszes páholy fogja ékesíteni, lesznek ezen kívül különtermek és egy festői szép emeleti erkély is. A kávéház Szaniszló utcai részén lesz a biliárdterem, melyet a legkitűnőbb Seyferth cég rendez be, a székeket a Thonet testvérek szállítják...”

A kávéház soha sem vált a váradiak kedvelt szórakozóhelyévé, talán az első világháború is közrejátszott ebben. Később át is alakították áruházzá. A két világháború között Haász Fülöp és fiai név alatt működött. Ezt követte majd 1948-ban az államosítás...

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (4.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokból ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Elmúlt szeptember [1916 – szerk. megj.], vele együtt a nyárias meleg is. Már annyira javultam, hogy két bottal ki-be jártam a kórházból. Nem nyertem volna se futó-, se gyaloglóversenyt, de elevickéltem oda, ahová indultam.

Két hónappal korábban magam se hittem volna, hogy végül is két kezem szinte teljesen visszanyeri a mozgáskészségét, jobb lábammal is kibékültem, időnkénti idétlenkedései ellenére. De a bal, ha mozdítható lett is, nagyjából béna maradt. Nyugtattgattak az orvosok, hogy javulni fog még annak is az állapota. Aki ismer, tudja, hogy 1916 óta végigsántikáltam vele eddigi életemet. „Az a kis sántikáló, ideges emberke?” – kérdezték, ha rólam esett szó valahol. Így ismertek előbb a bajtársaim, aztán a falumbeliek, a pesti és a váradi kollégák, a környékbeli lakosok Nagyváradon, a Téglavető, a Ferenc, majd a Temető utca tájékán.

Itt csak az „ideges” szóra térnék vissza egy pillanatra. Igen, sajnos nemcsak a bal lábam, az idegrendszerem is örökre

megőrzött valamit az 1916-os nyári, tragikusan-szerencsés koponyalövésből. Azelőtt se voltam a megtestesült nyugalom, de addigi felfortyanásaimat inkább a Veres Péter-i jelzővel, a kivagyisággal magyaráznám. Rokkanttá válásom után azonban – orvosiilag bizonyíthatóan – az agyamat ért sérülés is közrejátszott abban, hogy alkalmazkodási képességem csökkent, hirtelen fölfortyantam, idegrendszerem – főleg időjárási hatásokra – eléggé megkínzott. Testi fájdalmakkal is. Egy-egy meteorológiai front, ahogy ma becézik, kimondhatatlan fájdalommal jár a mai napig, néha alig tudok a rossz lábamra ráállni. Bottal sántikáltam végig az életemet, de némelykor olyan felfokozott idegrendszeri fájdalmak közepette, hogy a legszívesebben belevágtam volna örökké viselt botomat a tükörbe, kirakatüvegekbe, ablakokba, akárhová idegesítő környezetembe. És eközben lírai verseket kezdtem írogatni, egyre inkább elhitetvén magammal, hogy.. bár autodidakta, de született költő vagyok, és csak kényszerűségből keresem mással a kenyerem...

Október elején az érmihályfalvi kórház főorvosa is úgy ítélte meg, hogy nekik már nincs több tennivalójuk velem. Elindítottak Debrecenen át –

mivel a 39-es közös gyalogezredhez tartoztam, minden irantom ott volt – Königrätzbe, mert akkor ott állomásozott az ezred. Egy katonai üdülőbe helyeztek el, hogy kipihenjem a június közepe óta tartó kórházi pihenéseim fáradalmait. Szanatóriumféle volt az, szabadabb házirenddel, mint a kórházaké. A koszt nemigen volt jobb, mert Monarchia-szerte romlott a közellátás. Akkor még két bottal jártam, sajnos, Königrätzben jól körülnézni se igen sikerült, terhesnek éreztem a hosszabb sétákat. Azt hallottam különben ottani bajtársaktól, hogy azidőt a város lakói mindenfélével megórálták ezredünk katonáit, ami a kezük ügyébe esett. Már a fronton is, de itt aztán igazán kezdtem érezni, mennyire gyűlölök a magyar – vagy magyarországi – embereket a más nemzetiségűek lakta területeken. Minden etnikum letette volna a nagyesküt, hogy a magyarok miatt élnek úgy, ahogy élnek? Ha ez kevés volt a gyűlölködéshez, még a mindnyájunkat egymás ellen kijátszó osztrákokkal is összefogtak, ha tudtak, hogy a magyaroknak ott ártsanak, ahol csak lehet.

Nagy nehezen, idegen bajtársak közbenjárásával sikerült vásárolnom ott egy cseh-szövöttes, fehércsíkos fekete nadrágot és egy pár cipőt, mert a komisz nadrágom már igen szárnalmas képet mutatott, a bakancsom is cafatokban lógott rólam. Mindkét onnan hozott holmim olyan jó minőségű volt, hogy egyiküket se sikerült éveig teljesen elnyűnöm. Elgondolkodtam rajta, ha a szorgalmas magyar nép és a korszerűen termelő, fejlett iparú cseh nép összefogott volna ahelyett, hogy eszi egymást, nem ment volna-e előbbre a közös sorsunk. Bennem mindmáig – pedig sokat szenvedtem pusztán amiatt, hogy magyar anyanyelvűnek születtem – nem volt soha, mostan sincs semmiféle gyűlölet a Kárpát-medence, a volt Osztrák–Magyar Monarchia más népei ellen. Ki tehet arról, hogy minek született? Arról már sokkal inkább, hogy mivé lesz. [...] Balek se voltam, és rögtön észrevettem, ha idegen népek „ellenem” vagyis „ellenünk” szervekednek, rajtunk akarják kitombolni a mérgüket, ama egykorvolt – vagy csak beléjük beszélt – bűnök, hibák, mulasztások miatt, amelyeket a minket magyarokat is semmibe vevő, kasztrendszerüket védő saját uraink elkövettek. Bántani sose bántottam senkit, de hagyni se hagytam magamat. Szemébe mondtam kinek-kinek érdeme szerint, ha úgy láttam, hogy hülyének néznek. Ezért aztán voltam én életemben már „kommunista”, „nacionalista”, „antiszemita”, „zsidó-

bérenc”, mindenféle aszerint, hogy kinek miért vágtam vissza. Idegrendszerem zaklatottsága – különösen az első években – sok konfliktus forrása volt, amelyeknek kirobbanásában én sem voltam vétlen, elismerem. [...]

November elsején felülvizsgálatra bocsátottak, és végleg kiszuperáltak, azaz katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítettek. Papírt kaptam róla, hogy többé nem lehetek lövészárk-töltelék. Bár én, botor módon, eleinte szerettem katona lenni, ez a döntés egyáltalán nem keserített el. Azon kezdtem törni a fejemet rögvest, hogy hadirokkant mivoltom talán elősegíti régi vágyam teljesülését: a továbbtanulást.

November negyedikén, névestémen már otthon is voltam Albison. Szegény jó szüleim nem tudták, hogy jövök – ezt Ides se érezte most meg? –, nem is volt módjuk megemlékezni névestémről. Én se nagyon örvendtem váratlan hazaérkezésemnek, azt hiszem, ők se nagyon lelkesedtek érte. Már csak nyomorék voltam miatt. Valamilyen címen kaptam az ezredtől pár száz koronát, azt rögtön odaadtam nekik. Másnap, ötödikén, nevem napján, sose felejttem el: szükségem elvégzésére indultam a háztól 18-20 méternyire levő budiba. Már írtam, hogy udvarunk lejtős volt, most meg a nagy őszi esőktől bokáig érően sáros. Zuhogott az eső. Alighogy a tornác könyöklőjétől eltávolodtam, hogy két botom segítségével folytassam utam a kerti vécé felé, megcsúsztam a sárban, hasra vágódtam, mindenem – ruházatom, arcom,

orrom, szemem, fülem – merő agyagos sár lett! Szegény jó Ides vette észre, kiszaladt a házból, valahogy segített ép kezével fölkecmeregni, aztán eltámolyogni a vécéig, meg vissza. Ha az egekben lakozó Úristen hallotta volna, mit én akkor neki címezve cifráztam, bizonyára csuklani kezd, és úgy mondta volna: „Micsoda??? Hadd hallom még egyszer, ha mered!” Ides vizet mert a dézsába, lemosott engemet, beáztatta a ruhámat. Én kissé felmelegítettem magam a kemencénél, elkeseredésem táplálta dühömet lehűtöttem valamelyest, aztán papírt és írószerszámot kerestem elő, és nekiültem dühömet kiönteni egy levélbe, amelyet egyenest Hazay Samunak, a honvédelmi miniszternek címeztem Budapestre.

Ugyan mit írhat egy kisemmizett paraszt, egy kiszuperált hadirokkant a miniszternek? Írtam, ahogy a lelkemből fölfakadt tályogból ömlött a genny. Ápertén közöltem, hogy nézetem szerint nekem nem lehet az az osztályrészem, ami ma itthon velem történt, miközben ezrek és ezrek lógnak, csálnak, lopnak a hátszágban, meggazdagodnak abból, hogy én disznók módjára fekszem a sárban. Jeleztem, hogy nem magamról szólok, hanem „rólunk”, a hasonló sorsot élőkről. Megírtam, hogy én volnék öreg szüleim egyetlen támasza, de most ők támasztanak engem, hogy a sárból föltápáskodjam. Arra kértem, ne pénzzel segítsenek rajtam, hanem adjanak módot arra, hogy tanulhassak, olyan munkát vállalhassak, olyan pályára mehessek, ahol becsületesen, szorgalommal, tisztességes munkával megkereshetem a kenyeremet. Tisztelettel kértem, segítsen nekem hadirokkant-iskolába jutni, tanulni, emberré válni! Hivatkoztam József főhercegre, gondoltam, egy kis dicsekvés sose árt... (Most jövök rá: azért nincs meg nekem a főherceg kártyája, mert mellékeltem bizonyítékul a honvédelmi miniszternek küldött, igen-igen elkeseredett levelemhez!)

Na, gondoltam, lássuk, mi lesz! Otthon is csak üldögéltem, olvastam, próbáltam Csókási Zsuzsikához kedves lenni, mikor át-átlátogatott hozzánk, úgyszintén Kolozsvári Piroskához, akit Zsófi néném lankadatlan buzgalommal próbált velem összeharagolni. Egy ideig nem értettem, miért e nagy buzgalom. Aztán egyenest megkérdeztem. Zsófi néném akkor leült mellém, és emlékezetem szerint a következőket válaszolta:

– Idefigyelj, Imre! Nem árulok zsák-bamacskát! Sokat, nagyon sokat töprengtem rajtad, a te sorsodon, mióta ilyen súlyosan megsebesültél. Te is tudod, hogy sose lesz már belőled egészséges, ép ember! A nyomorult taljánok kilóttak a mindenre alkalmas férfiember sorából. Én nagyon szeretlek téged, rettentően sajnállak. Törtem a fejemet, hogyan is lesz tovább? Félig-meddig bénán mit tehetsz, hogy megélj? Kiállsz a templom mellé egy kalappal? Az a mit tudom én, hány korona, amennyit most időnként kapsz, mint hadirokkant, meddig jár? És ha jár is, ér-e valamit? Édes szüleink elesettek, időssek, előbb-utóbb a saját lábodon kell megállnod. Az épebbik fél lábodon. Hogy fog az menni? Mondod, hogy tanulni akarsz. Akarni könnyű, de megtenni nehéz, de addig is, miből, hol, kinek a pénzén? Szükséged lesz valakire, aki majd kitart melletted, mert neki sincs más választása. Csókási Zsuzsika nagyon rendes lány, de ő bárkihez hozzámehet, és ha terhessé válik neki az állapotod, bizony előbb-utóbb odébbállhat. Buknak rá a férfiak. Itt van viszont ez az én kis mostohalányom, Piroska, akit második uram, Kolozsvári Mihály bátyád hozott magával a házasságba. Szép arcú, munkaszerető, tiszta, rendes lány. De ó-lábú! Feléje se néznek a férfiak, már az a kevés legény se, aki megúsza eddig a háborút, és itthon maradt. Hogy fogom én Piroskát férjhez adni, mégpedig nem akárkihez, hanem tisztességes, rendes emberhez? Másfelől meg itt vagy te, nyomorék! Hol kapsz te egy rendes lányt magadnak, aki majd ki is tart mellet-

ted? Arra gondoltam, az Isten is egymásnak tartogat benne-
teket. Te most 24 éves vagy, ő meg 18 múlt januárban. Nem
kell senkinek a mi ó-lábú Piroskánk, hiába rendes lány, mos,
főz, takarít, varr, sző, ért az mindenhez, állatot nevel. És ha
kiöltözik, nem vallasz vele szégyent sehol!

– Szóval Zsófi néném azt akarja, hogy vegyem el Piroskát? És
ha nem tanulok, vajon miből élünk? A hadigondozótól
kapott koronákból?

– Dehogyan! Piroška visz egy kis szőlőrészt, néhány hold föl-
det is a házasságba, azt bízd csak rám!

– De én nem akarom, hogy más tartson el! Tanulni akarok
valamilyen szakmát, amelyet a rossz lábammal is lehet úzni!

– Attól megteheted, Piroška megvár téged, amíg kitanulod,
amire vágyakozol. És elmehettek városra, ahová mindig is
vágtyál.

A Hazay Samunak írt levelet Ides vitte el az ottományi postá-
ra. A jegyző kezelte Albison a postát, nem akartuk, hogy a
levelemet eltökítse, ezért Ides maga vitte a postáig, és ajánlva
adta föl. Hozta róla a vevényt. Pár nap se telt el, jött a postás
az első rokkantsági nyugdíjammal, 540 koronával. A nagy-
szombati Hadirokkant Illetmény Számfejtő Hivatal bélyegző-
jével. Kár volt így kirohanni – gondoltam –, ha ilyen gyors a
segítség. De pár nap múlva újabb postai küldemény érkezett:
behívó volt benne, hogy a debreceni pótkáderen át mielőbb
jelentkezzem a Budapesti Országos Hadigondozó Intézet
(OHI) irodájában, utókezelésre való beosztás végett. Hiszen
akkor ez nem a Hazaynak írt levél következménye...

Mint később megtudtam, az volt a rend, az általános eljárás,
hogy a rokkantak végleges elbocsátása után az első hónap-
ban ki-ki megkapta a rokkantsági fokának megfelelő nyugdí-
ját, a második hónapban pedig behívták utókezelésre, az OHI-
ba, ahol a sebeit gyógyígtatták tovább, és szükség esetén,
vagy ha érdemes volt rá, rokkantsága súlyossága szerint,
esetleg új munkaköréhez megfelelő ismeretek szerzéséhez
kapott lehetőséget. Erre az időre az OHI állományába tarto-
zott, az OHI-hoz utalták a nyugdíját is, de a havi 120 korona
háborús pótlékot továbbra is a rokkant kapta kézhez. Én,
amikor a hónap végén elutaztam a behívóban jelzett helyre,
Budapestre, ezt a pénzt is a szüleimnek utaltattam át. Így
aztán ők kapták otthon a hadisegélyt is, meg az én háborús

pótlékomat is. A jegyző úr pedig, a
jelek szerint, tanult az előbbi esetek-
ből, mert hiánytalanul elszámolt min-
dent a szüleimnek. Sőt, ha találkozott
Idessel, nem „Mozog Nagy Sándorné
lelkem”-nek, hanem „Zsuzsi néném”-
nek kezdte szólítani. – Javultak köz-
tünk a diplomáciai kapcsolatok...

De hát nem rohantam én Debrecenen
át Budapestre, hiszen nem is tudtam
két bottal üttyre-fütyyre rohangászni.
Ráér az majd november végén, gon-
doltam, szüleimmel egyetértve. Hadd
lássuk, nem jön-e addig valamiféle
válasz a minisztertől, aki mégse tehe-
ti meg – ha nem is kedvező az elinté-
zés –, hogy válasz nélkül hagyjon egy
olyan hangvételő levelet. – Gondol-
tam én. Ő mást gondolhatott, mert
hiába vártam a választ.

Teltek a novemberi napok, és én,
akarva, nem akarva, megint belesza-
golgattam – újságokat forgatva,
emberekkel beszélgetve – a háborús
ország napi eseményeibe. „ERDÉLY
FÖLSZABADULT!” – harsogta egy vas-
tag főcím, és lelkesen ecsetelte, hogy
„Erdély szebb lesz, mint volt! Eltün-
tetjük a román betörés nyomait, soha
oda nem adjuk ezt a gyönyörű
Erdélyt senkinek!” „Csík, Brassó,
Petrozsény újra a miénk!” Hát igen...
És két-három év múlva?! Kié lett „a
soha nem adjuk senkinek” gyönyörű-
séges földje?

A háborús belső nehézségeink egyik,
kissé mosolyogtató „tudományos”
buzgalmának tekintetem, hogy a
különben nagy tudású dr. Ágoston
Péter azt javasolta a váradi hatóság-

goknak, tekintettel a nagy zsírhiányra: desztillálni kellene a csatornákból a zsiradékot. A közel százezernyi váradi lakostól kb. 240 ezer kilogramm zsiradék kerül a szennyecsatornába – írta a tudós férfiú, a *Nagyváradi* 1916. október 19-i számában. Ötven vagon olcsó szappan lenne készíthető a kitermelt zsírból, Ágoston szerint. Meg is jelent rögtön utána egy gúnyversike, ismeretlen szerzőtől:

*„Hogyan lesz a nyúlból jáger,
Krinolinból hózentráger,
Hogyan lesz a tyúkból kappan,
A csatornalébből szappan,
Műtrágyából hogy lesz éter:
Megmondja Ágoston Péter!”*

A november elsejei lapban felhívás jelent meg, hogy halottak napján se világítson a lakosság a temetőben a sírokon, mert a gyertyapocskelés „hazafiatlan” cselekedet. Az esztergomi főkapitán szintén a temetői kivilágítás ellen foglalt állást.

Mindeközben szigorú levélcenzúra-rendelet is napvilágot látott: ezentúl nyitott borítékban kell feladni a leveleket; katonai és államérdemet sértő küldemény nem adható fel. Pénzhez, csomagban nem lehet levelet mellékelni, az utalványszelvényre se írható magánközlemény. Titkosírás, gyorsírás (!) és Európán kívüli nyelv a levelezésben nem használható! No, jól nézek ki – gondoltam –, ha a Hazay Samunak föladott, lezárt, ajánlott levelemet emiatt nem kézbesítették. Mert amikor feladtuk, még nem olvastuk ezt a rendeletet, ami pedig már akkor érvényben volt.

A tejhiány miatt a váradi polgármester beszüntette a kávéházi, cukrászdai uzsonnakávét. Nagy sajtóvita kerekedett belőle, az újságírók megrövidítve érezték magukat: legyen tejeskávé, ne legyen, illik-e, nem illik? Kit érdekelt ez a helyi másfél száz kávéházi, cukrászdai törzsvendégen kívül?

Házkutatások kezdődtek megyeszerte élelmiszerek után, hogy elrejtett készleteket fedezzenek fel. Az újságok megírták, kik rejtegették az élelmiszereket. Az éhező tömeg meg akarta lincselni őket. Közölték is a letartóztatott élelemrejtegetők és -felhalmozók névsorát. A Kolozsvári utcai Weinstein Léb szatócsboltjából 30 mázsa méz, 50 mázsa

hagyma, 40 mázsa lekvár, egy pincére való alma került elő. Grósz Béla Kapucinus utcai szeszkereskedő pincéjéből 16 mázsa mézet, Weinberger Szarvas utcai üzletéből 20 mázsa gyertyát, a Szalárdi utcai Goldstein Salamonnál 20 mázsa diót kobzott el a hatóság. Minden efféle tudósítás alkalmas volt az amúgy is növekvő antiszemitizmus szítására. Nehéz volt elhinni, hogy csak a zsidó kereskedők rejtegetnek árut, de az újságok, amelyeket máskülönben többségükben zsidók szerkesztettek és adtak ki, őket emlegették árurejtegetőként.

Még vártam a miniszteri választ, lazáltam a Pestre indulást, amikor híre jött, hogy Biharpüspökiben alakult egy önkéntes harci csoport, az ún. *Tigrisek*. És indulnak a román frontra, tovább űzni a román hadakat, akár a tengerig! Kapitányuk maga Windisch-Grätz Lajos herceg volt, emiatt írták az újságok, hogy november 19-én, vasárnap Nagyváradon, az ünnepélyes zászlóavatásukon részt vesz Hazay Samu honvédelmi miniszter is. A zászlóavatási ünnepségen Nadányi Zoltán költői prologusát követően, a neves váradi Vomácska-vonósnégyes műsora, Biller Irén, Vigh Mancsi, Polgár Mariska, Tompa Béla színművészek föllépése, a 70. gyalogezred zenekarának produkciója, valamint Novomeszky cukrászmester ünnepi teája és süteményeinek élvezete szolgálja meg a kétkoronás belépti díjat. Mindez a Vármegyeház dísztermében zajlik, amelynek tetejére egykoron Ady Endre szerint „felszállott a páva”.

Rám nem a páva szállott az újsághír hallatán, hanem a méreg, hogy nem jött semmi válasz Hazay Samutól tiburcos hangvételelű levelemre! El is határoztam, hogy november 19-én, vasárnap, besántikállok két botommal Nagyváradra. És nincs az a testőr, ajtónálló, fegyveres őrség, amely megakadályozhat a – hírek szerint zsidó származású – miniszterrel való személyes találkozásban! [...] Ides csak hallgatott, mikor a tervemet előadtam neki, hogy a Tigriseket avató, hazafias díszünnepségen magam is részt akarok venni, mindenféle meghívó nélkül is, és személyesen akarom számon kérni Hazay Samutól az elmaradt választ. Ha meg el se jutott hozzá a levelem – mert az is előfordulhat, hogy nem továbbítanak a fontos, országos ügyekkel foglalkozó, magas beosztású emberekhez mindenféle „egyéni nyavalygásokat tartalmazó” panaszleveleket –, akkor ajánlom a miniszter úrnak, hogy tekerje ki az olyan beosztottjainak a nyakát, akik közéje és a nép közé állnak. (...)

Nem ment könnyen, mégis elvonatoztam Váradra: az apátkeresztúri állomásig elvitt egy ismerősünk szekérrel, s ott nem váltottam jegyet. A kalauz megjelenésekor zajos hadirokkant-ordítózást csaptam, hadonásztam a botommal a harmadosztályú ülés fapadján, és megfenyegettem a kalauzt, hogy megverem, ha engem jegyügyben szekál. Jellemző az akkori közhangulatra, hogy alig akadt a velem utazók között, aki a kalauz védelmére kelt volna. A többség az én anarchikus handabandámhoz kontrázott: „Mit akarnak tőle, nem elég, hogy az épségét adta a hazáért Isonzónál, még vonatjegyet is váltson, mikor járni se tud?” Nem kevésbé finom eszközökkel jutottam be a Tigriseket avató és útnak indító vármegeyházi díszünnepség színhelyére. Addig kiabáltam, csapkodtam a két botommal a bejáratnál, míg az őrt állók inkább beengedtek, csak hogy csend és rend legyen, mire jön a miniszter úr meg a (később frankhamisítóvá lett) Windisch-Grätz herceg és a többi előkelőség.

Dr. Cziffra Kálmán főispán mondott megnyitóbeszédet, a Himnusz elhangzása után köszöntötte az előkelőségeket és a megjelenteket. Én tisztelettudóan, szerényen és érdeklődéssel foglaltam el egy széket a legutolsó sorban. Hazay Samu a püspöki palotában volt megszállva, Siegler Konrád altábornagy, Fülöp Artúr altábornagy, Obrincsák István ezredes fogadta és kísérte mindenütt. A délutáni díszműsoron az első sorokban ült Windisch-Grätz Lajos herceg, az akkor még

csak 33 éves, fiatal férfiú, Sigray Antal gróf, a Tigrisek parancsnokai, Mangra Vazul görögkeleti metropolita társaságában, aki a többi román főpappal ellentétben mindig az Osztrák–Magyar Monarchia egysége mellett foglalt állást, kiváltva ezzel a román egyházi és nemzetiségi vezetők gyűlöletét. Jelen volt továbbá Rimler Károly polgármester és Siket Traján postafőigazgató, akiről akkor nem sejtettem, hogy majdani hivatali főnökömet tisztelhetem benne. Hol voltam én még akkor a hadirokkantiskolától és a postai kinevezéstől?

Hazay Samu minisztert nagy ováció fogadta. Vezérezredesi rangja volt, az újságok szerint vesekő-bántalmak kínozták, amolyan 65-70 év közötti férfinak taksáltam. Nadányi Zoltán ifjú – majdan nevéssé vált – váradi költő ez alkalomra írt köszöntőverséből, amelyet másnap az újságok is közöltek, s amelyik a díszünnepségen Polgár Mariska előadásában hangzott el, ezekre a sorokra emlékszem vissza, idejegyzem, mert nem hinném, hogy manapság bármiféle gyűjteményes kötetében napvilágot láthatna:

*„Tigrisek! A bosszúállást
Rátok bízza Isten!
Villanásait nagy haragja
Kardotok hegyére adja.
Fel a zászlót frissen!
Nincs köztetek, ki a célért
Életét ne vetné!
Tigrisek! Áldásunk rátok!
Menjeteik és harapjátok
A bestiát ketté!
Harapjátok ketté!”*

Nem voltam akkor se képzett ítéssz, de azt hiszem, a későbbi kiváló költő sem lehetett büszke ezekre a „költői” sorokra! Ennél már én is, már akkor is, emeltebb színvonalú verseket tudtam farigcsálni. Meg is jelentek e buzdító vers ihletésére különböző bökversikék, amelyek nyilván Nadányi sovíniszta kínrímeit gúnyolták ki, de nem kevésbé a harcias vállalkozást, amely november második felében már nem volt valami nagy, hősi feladat. Döglődő oroszánba kellett döfni! Íme, a bökversikék közül egy:

*„A Tigrisek Püspökibe gyűltek,
jó étvággal fogat köszörültek –
itt hagyják nekünk a püspöki falat:
Brätianu lesz a püspök-falat!”*

Lezajlott a műsor, harcias hangulatban éltették Ferenc Jóskát, akire nagyon ráfért már akkor, mert csak két napig bírta ki utána a rászabott, hosszú életet. Sehogyan sem tudtam a nagyúri forgatagban céломhoz, Hazay miniszterhez furakodni, ha arrafelé botorkáltam, amerre őt vette körül a vendégsereg, valaki mindig elparancsolt onnan. Erőszakoskodásomnak köszönhető, hogy a miniszter is fölfigyelt állandóan visszataszigált, tőle folyvást eltávolított szerény személyemre, és a kísérői közül odaszólt valakinek. Ki az a rokkant katona, és mit akar? Ha már megkérdezték, megmondtam, hogy tisztelettel kérnék engedélyt, hogy egy kérdésföltevés erejéig Hazay Samu vezérezredes úrral beszélhessek. Az érdeklődő tiszt odavezetett a miniszterhez. Én, amennyire botjaimtól tudtam, a katonai regula szerint „lejelentkeztem”, és föl tettem a kérdést a miniszternek: megkapta-e az ekkor és ekkor hozzá intézett, ajánlott leveletem? A miniszter eltöprengve nézett végig rajtam, aztán, mint akinek dereng valami, egyik kísérő tisztjéhez fordult:

– Kérlek szépen, kérdezd ki a bajtársat, miről is van szó, aztán referálj nekem feltétlenül. Végeztem!

Már el is viharzott mellettem – majdnem felborogatva engem – az egész úri had, csak a feladattal megbízott szárnysegéd maradt vissza, és nagyon udvariasan bár, de igen sietősen tudakolta, miről is van szó. Röviden előadtam a lényegre szorítkozva. A tiszt fölírta a nevemet, a dátumot, amikor a levelet a postára adta Ides, katonai adataimat és a lakcímemet. Aztán ígérve, hogy referál a miniszternek, otthagyt az eközben kiürült díszteremben, mint Szent Pál a velünk együtt élő nemzetiségeink közül azt a bizonyos egyiket. Egy rendőr sürgős távozásra szólított föl, amit én lassú, sántikáló mozgással teljesítettem.

Este visszavonatoztam Apátke-resztúrra, ott megint várt rám a szerkér, odahaza meg ébren az egész család. Mikor elmondtam, mi hogyan történt, apám csak annyit mondott:

– Nem nyugszol, amíg föl nem lógnak valamék fára!

– Lehet, hogy föllógnak, idesapám, de abba is bele fogok szólni, hogy melyikre!

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:

SZILÁGYI ALADÁR

TÓTH HAJNAL

Addig jó, míg nem felejtjük el a gyermekünket

Interjú Oláh Anikó Katalin bábszínésszel

Kultúra

Egyik alapítója és tagja volt a nagyváradi Partium Színpadnak (jelenleg Oberon Csószínház), bábszínész, és most rendezőként is megmutatkozik **Oláh Anikó Katalin**, a Szigligeti Színház Lilliput Társulatának művésze. Michael Ende német író *Világgá mentem, majd jövök* című meséjét vitte színre december 5-én az Árkádia bábszínház stúdiótermében, ugyanő az egyik szereplője is a történetnek, amely a testvér-féltékenység problémájával foglalkozik. Még a bemutató előtt a bábszínház és a gyermekek világáról, a mesék fontosságáról, az általa szorgalmazott Báboda mibenlétéről beszélgettünk.

„Együtt megyünk világgá”
Tasnádi-Sáhy Péter felvétele

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a *Bihari Napló* riportere, szerkesztője, majd a nagyváradi *Reggeli Újság* napilap munkatársa. 2014 májusától a *Várad folyóirat* kulturális rovatának szerkesztője.

A nagyváradi Tanítóképzőben végeztem, egy darabig pedagógusként is dolgoztam. Az alternatív, kísérletező kedvű Oberon Csószínház – akkor még Partium Színpad – tagjaként több érdekes előadásban játszott. Azután úgy adódott, hogy Marosvásárhelyre került, bábszínészet szakra járt. Mi vonzotta a bábszínház bűvkörébe?

Még a váradi tanítóképzőbe jártam, amikor megalakult a teátrum színitánodája, ahová jelentkeztem. A tanodában foglalkozott velünk például F. Bathó Ida, Csatlós Lóránt, Mihály Csaba. Így kerültem kapcsolatba először a színművészettel. Elkezdtem különféle színházi előadásokban statisztálni. Azután létrejött a Partium Színpad, a tagja lettem, s több elő-

adásban is játszottam. Ennek köszönhetően szerettem bele igazán a színházba. Óvodában is tanítottam. Aztán kezdtem más utakat keresni. Végül a marosvásárhelyi színművészeti egyetem bábszínészet szakán kötöttem ki. Úgy éreztem, a bábjátzás közelebb áll hozzám. Ötvöződik benne a gyermekek és a színház iránti szeretet. A bábszínészeti tanulmányok elvégzése után, 2008-ban Temesvárra, a Csiky Gergely Állami Magyar Színházhoz kerültem. Ott nincs külön bábtársulat, hanem a színtársulat készít bábelőadásokat is. Sokféle stílust kipróbálhattam, sok rendezővel dolgozhattam együtt. Egyszer felhívott Szőke Kavinszki András, a Lilliput Társulat akkori művészeti vezetője, hogy volna-e kedvem a váradi trupphoz szegődni. Kapóra jött az ajánlat, hiszen született egy kisfiam, Váradon él a családom, és így, hogy hazajöttem, van ki vigyázzon a gyermekemre, ha én épp játszom. 2014-ben szerződtem a Lilliput Társulathoz.

Rókaságom története

A Partium Színpad volt az első jelentős mérföldkő a művészi pályáján. Melyek voltak ott kedvenc szerepei?

Voltaképpen az ottani élmények indítottak el a szakma felé. Tennessee Williams drámájából, *A vágy villamosából* Blanche figurája, valamint Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című meséjének Rókája etalon lett számomra. Később, a

színművészetin is *A kis herceg* volt az egyik vizsgaelőadásom. Akkor is a Rókát játszottam. A diplomadolgozatom a két előadás összehasonlításával foglalkozik, a címe: *Rókaságom stációi*. Teljesen más volt a két Róka jelleme, stílusa, hangja. Az egyetemi produkcióban mindenféle bábort fölhasználtunk, a Róka valóban róka volt, míg a Partium Színpad előadásában játszó hippy Róka a meditatív világba viszi a szerepet. Amikor Temesvárról visszakérültem Váradra, Csati (Csatlós Lóránt színművész, a Partium Színpad, vagyis most már Oberon Csőszínház vezetője) felkért, játsszak el egy szerepet a *Vitaminok* című előadásban. Kellemes volt oda is visszatérni, nem csak a városba.

Kicsit még kanyarodjunk vissza a temesvári esztendőkhöz. Ott mely szerepei voltak a legemlékezetesebbek?

Nagy kihívás volt mind fizikailag, mind színészi szempontból a *Prométheusz* című mozgásszínházi előadás, amelynek rendezője-koreográfusa Katona Gábor. Egy alkalommal csodaélményt élhettem meg a *Prométheuszban*. Rettenetesen fáj a hátam, és kétségbeestünk, hogyan tudok így játszani. Amikor elkezdődött az előadás, mintha kikapcsolták volna a fájdalmat. Előadás után pedig rögvest visszatért a fájás a hátamba. Különleges élmény volt a Balázs Zoltán által rendezett *Odüsszeusz hazatérésében* Eurükleiat, Odüsszeusz dajkáját alakítani. Fontos tapasztalat volt együtt dolgozni például Victor Ioan Frunză rendezővel, László Sándor színésszel, rendezővel, az Újvidéki Színház akkori vezetőjével,

Carmen Mărgineanu aradi bábossal. A temesvári színháznál elindultunk egy olyan kortárs irányzat felé, ami hozzám közel áll.

Tapasztalatai szerint milyen a jó bábéoadás?

A bábozás életforma. Játékosság, színpadi varázs. A bábszínházban tényleg minden megtörténhet, nincsenek fizikai korlátok. A bábok világa valóságos terület. Sokkal szabadabb és nyitottabb kifejezési forma más műfajoknál. És azért, amiért gyerekeknek játszunk, komoly műfaj. Sőt. Itt alakul ki a gyermekekben a színház szeretete. Ha rossz élménnyel térnek haza a bábszínházból, lehet, később nem lesznek színházba járó emberek. Nagy a felelősségük a bábszínházaknak. Az a jó bábjáték, ami ugyanúgy szól a felnőttekhez, mint a gyermekekhez, mégis lényeges az életkori sajátosságok figyelembevétele. A jó bábéoadás legyen mindenekelőtt humoros, játékos, közben boncolgasson komoly témákat, amelyek közel állnak a gyermekek lelkivilágához. Olyan témák kellenek, amelyek kitöltik a mindennapjaikat. Nehéz megfogni a mai gyerekeket; éppen ezért olyan témák, stílusirányzatok szükségesek, amelyek picit többet tudnak nyújtani az internet által adott trendeknél.

Kanyarodjunk a Váradra való visszatéréshez. Milyen volt a fogadtatás a Lilliput Társulatnál?

Rég elkerültem otthonról, mégis hazajöttem. A kollégák már ismertek, befogadtak. Eleinte mégis úgy éreztem, kicsit

A Prométheusszal volt egy csodaélmény

nehéz, mert másfajta stílusvilághoz szoktam. Számomra volt nehezebb a visszatérés. Ám jelenleg nagyon jó itt. Sokat dolgozom. Igyekszem minden erőmmel azon lenni, hogy a bábos műfajt elfogadják, megszeressék, és hogy egyre jobba tegyék a bábszínházat. Innen adódott az ötlet is, hogy nyissunk a pedagógusok felé, hogy induljon el kommunikáció a bábozás lényegéről, meg arról, hogy ők ezt miként tudják alkalmazni az oktatásban-nevelésben, miként tehetik érdekesebbé az óráikat. Ezért jött létre ősszel a Szigligeti Színház tanodájának új moduljaként a Báboda. Sajnos ebben az évadban még elég kevés jelentkező volt. Egyelőre nem sikerült akkreditáltatni a tanügyben a Bábodát, de azon leszünk, hogy idővel ez is megtörténjen.

Mit sajátíthatnak el a pedagógusok a bábodában, és kik vezetik a foglalkozásokat?

Jó kis csapat verbuválódott. Heten vannak a csoportban, van a résztvevők között óvónő, tanár, gyógypedagógus. A foglalkozásokon jó a hangulat. Van egy elméleti rész, melynek során a bábodások színház- és bábszínház történettel ismerkedhetnek. Szerepelnek a programban csapatépítő játékok, drámajátékok, különféle készségeket fejlesztő gyakorlatok. Minden alkalommal kidolgozunk egy témát. Mindegyik találkozón szemügyre veszünk egy bizonyos bábtípust. A műhelyben aztán közösen el is készítjük a bábukat. Nagy örömünkre az egyik pedagógus már rögtön az első foglalkozás után mondta nekünk nagy lelkesen, hogy már mindent felhasznál az óráin a tanultakból, és hogy milyen jó ez. Havonta egyszer, hétvégeként tartjuk a foglalkozásokat bábszínház kollégámmal, Hanyecz Debelka Róberttel. Hat-hét foglalkozást terveztünk, de ha lesz rá igény, folytatjuk év végéig. Az a tervünk, hogy évad végére összehozunk egy előadást is. Vendégelőadókat is várunk, januárban Kádár Annamária mesepszichológus, februárban Szentirmai László, a Magyar Bábjátékos Egyesület elnöke, több pedagógiai jellegű könyv szerzője, márciusban pedig Boldizsár Ildikó mesekutató, író, etnográfus, meseterapeuta látogat el hozzánk. Novemberben a vásári bábokkal és a kesztyűs bábokkal ismerkedtek a bábodások, a decemberi téma az árnyjáték, jövőre következik a bunraku, valamint a tárgyani-

Odüsszeusz hazatérése

máció. Lényeges, hogy elmagyarázzuk, mit miért csinálunk, hogy a pedagógusok tudják majd alkalmazni a tanultakat, kell a visszacsatolás.

Világgá menni. De miért?

Mi ihlette meg leginkább Michael Ende Világgá mentem, majd jövök című történetében?

Olvastam a mesét, és néhány éve érlelődik már bennem a gondolat, hogy milyen jó volna bábszínpadra vinni a történetet. Ezt az előadást mindenképpen meg akartam csinálni. Kell ilyen produkció, ami a gyermekek lelki problémáival foglalkozik. A főszereplő egy kislány, akinek születik egy testvére, és ő féltékeny lesz rá. A rosszcsont kislány a bábjaival játsza el a történetet. A leányka érzései kivetülnek a bábú kisfiúra. Elcsavarog az iskolából, meghúzza magát egy padláson, ahol különféle játékok kerülnek elő. A lényeg: a hóstettek végrehajtása, hogy megint szeressék. A báb egy babaszerű bunraku. Egy lelkes képzőművész, Martin Darius tervezte. Az összes többi „báb” pedig tárgyjáték. Az előadásban játszik Hanyecz Debelka Róbert is, de a mű nagyrészt monodráma. A kislány találkozik majd valakivel, akinek révén egyszer csak felnőtté válik. Ráébred arra, milyen értékek is rejlenek az életben; rájön, hogy őt mégiscsak szeretik otthon, fontos a családjának. Az ő lelki utazása a történet lényege. Ahogyan ő játszva jön rá mindenre. Nagy kihívás ez az előadás, hiszen játszom benne, és jómagam rendezem, foglalkozom a dramaturgi-

ával és díszlettervezéssel. Át kell látni a teljes képet. Ilyenkor döbben rá az ember, mindez milyen összetett feladat. De segítőkész minden kollégám. A szöveg nehézsége miatt kisiskolásoknak és V–VIII. osztályosoknak ajánlható az előadás. A játékoság miatt azonban a nagyobb óvodásoknak is ajánlom. Szeretném, ha a szülők és a pedagógusok is megtalálnák a nekik szóló dolgokat. Addig jó, míg nem felejtsük el, hogy mi is voltunk gyerekek. A gyermeki fantázia végtelen. Képzeltben bármit életre tudnak kelteni, és ez csodálatos. Nem is kellene a méregdrága játékok.

A testvérféltékenységet megtapasztalta a saját életében is?

Úgy látom, több családban is gondot jelent ez. A környezetben, a baráti körömben is észleltem ilyesmit. Nekem még csak egy kisfiam van, de úgy vettem észre, nem nagyon szeretne kistestvért, tart a trónfosztástól. Én például olyan idős voltam, mint a darabban szereplő kislány, amikor megszületett az öcsém. Örültem a kistestvérnek, de volt úgy, hogy teherré vált számomra, például amikor túl sokszor kellett magammal vinnem, amikor többször kellett vigyáznom rá. Felmértem ennek a helyzetnek a súlyát, és erősen belém ivódott az érzés, hogy most már ketten vagyunk. Persze nem mindig kíséri egy testvérpár életét ez a probléma. Kérdés, hogy a szülők mennyire tudják jól kezelni, oldani a helyzetet,

Jelenet a Zián és Kopik című manómeséből

hogy ne fajuljon el. Minden oda csatolódik, hogy a nagyobb testvér büszke lehessen magára, és hogy elismerjék őt. Michael Ende meséje lélektanilag pontosan megírt történet. A kislány mély filozófiai kérdéseken is gondolkodik, ám az adaptáció által sokkal játékosabbá teszem a mesét.

Mit jelent az ön számára, hogy A helység kalapácsa című rendhagyó irodalomóra nyerte el a szakmai zsűritől októberben a II. Fux Fesztiválon a legjobb előadásért járó nívódíjat?

Örülök, hogy szakmai elismerésben részesült az előadás. Ám a legnagyobb díj mégis az, amikor megérkeznek a kamaszok az előadásra duzzog-

va, pufogva, hogy „milyen ciki, bábszínházba kellett jönni”, és aztán észrevétlenül átadják magukat a játéknak, nem beszélgetnek, nem nyomkodják a mobiltelefonjukat, figyelnek, és a végén vidáman, kacagva távoznak.

A kisfia szokott járni a bábszínházi előadásokra?

Persze, hiszen már négyéves lesz januárban. Látott engem játszani a *Diótörő és Egérkirály* című előadásban. A Szigligeti Társulat premierjén is voltunk, megnéztük a *Leánder és Lenszirom* című mesejátékot, és nagyon tetszett neki. De hát ő már a pocakomban hozzászokott ehhez. A temesvári társulattal bejártuk a fél világot. Sokat turnéztunk. Voltunk az Avignoni Színházi Fesztiválon is, ami egy varázslatos világ. Több ezer előadás van a fesztiválon, játszanak utcán, tornateremben, szinte bárhol. Vannak báb- és cirkuszi előadások, performance-ok is. Mi is játszottunk, persze csak az off-programban. Két manóról szól a *Zián és Kopik* című mesejáték, melyet Palocsay Kisó Kata rendezett. Egyszerűbb bunraku bábokat használtunk. Egyébként kedvencem a bunraku, ez a meglehetősen sajátos japán báb. Jó kis koncentrációs feladat is bunrakuval játszani. Amikor többen mozgatnak egy bábót, teljesen egymásra kell hangolódni, egyként kell lélegezni. És hát végül is minden színháznak ez az alapja. Visszatérve Avignonhoz, csoda egy ilyen fesztivál. És én ott

*Kocsis Gyula színművésszel
a Vitaminokban*

voltam a babával a pocakomban. Csupán a várandósságom utolsó hónapjában nem játszottam, és akkor is csak azért, mert a kollégák már nem értek el a színpadon tőlem, vagyis a hasamtól.

Található-e most a vándortarisznyájában olyan mese, amit szívesen megrendezne?

Több téma is jár a fejemben, de ezek még távlati dolgok. Olyan témák, amelyek meghatározzák a gyermekek vagy szülők mindennapjait. A bábszínháznak is életszágúnak kell lennie. Szeretném, ha efelé irányulnánk.

OLÁH ANIKÓ KATALIN (1982. március 29., Nagyvárad) bábszínész. A Szentgyörgyi István Színművészeti Egyetemen diplomázott (2008). Pályáját a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színházban kezdte, 2014-től a nagyváradai Szigligeti Színház Lilliput Társulatának tagja. Díjai: a legjobb női alakítás díja J. B. Molière Szívek és szarvak című művének előadásában – Színművészeti Egyetemek Nemzetközi Fesztiválja, SPOT, Nagykároly, 2007; Legjobb előadás díj – UNITER: Tom Stoppard: Rosencrantz és Guildenstern halott, 2009; Legjobb előadás díj az V. Interetnikai Színházi Fesztiválon, 2010, Arad (Rosencrantz és Guildenstern halott); A Fux Fesztivál nívódíja A helység kalapácsa című előadásért, 2015.

BAKÓ ENDRE

Tabéry Géza debreceni küldetése

Tabéry Géza a nagyváradi Szigligeti Társaság köréből indult, Nadányi Zoltánnal és Zilahy Lajossal, még az első világháború előtt. 1919-ben már a nagyváradi Ady Társaság alelnökének választották, s még abban az évben *Magyar Szó*, illetve *Tavaszi* c. folyóiratával ő is hozzájárult az erdélyi magyar irodalom megalapozásához. Erről azonban csak a szakma tudott, hiszen a kezdeményezéseket rövidesen elfojtották. Regények (*Néma harc*, 1911; *Át a Golgotán*, 1917), novelláskötetek (*Clematisos-udvar*, 1914; *Veszta Flagelláns*, 1917) és verseskötet (*Forradalmi versek*, 1918) álltak mögötte, sőt színművekkel is próbálkozott, de nevét akkor kapta fel a magyarországi irodalmi közvélemény, amikor megjelent *Szarvasbika* (1925) c. regénye, melynek hőse Bolyai János, a nagy matematikus volt. Mivel Tabéry meglehetősen szabadon bánt a történelmi és életrajzi tényekkel, a *Szarvasbika* Erdélyben és Magyarországon egyaránt parázs vitát váltott ki.¹

Debreceni recepciója csak 1927-ben kezdődött, amikor a *Debreceni Szemle* szerkesztői tudatosan pásztázni kezdték az erdélyi irodalmat. Tabéryről egy művelt, irodalomhoz értő tanár írta az első ismertető cikket. Munkásságából az *Át a Golgotán* c. regényt emeli ki, bár szerinte a „regény [így] inkább lazán kapcsolt életképek sorozata, mint regény”. A *Szarvasbika* nem nyerte el tetszését, „egy-egy jelenet lírai, szinte élő, de a részek nem kárpótolnak az egészért”. A *Tűzmadár* legenda, s mint ilyen, szimbolikus irányregény. „De a legendák kora lejárt.” Összegző véleménye: „Tabéry elbeszélő; költeményei és színművei útkeresések. Mint elbeszélőnek értéke emberi érzése. Meglátja a szenvedéseket, igazságtalanságokat – mindenfélét –, s az igazság mellé áll. Tud látni, s tud ábrázolni is. De egybefogó erejének még fejlődnie kell.”² A fiatal debreceni kritikuszemzedék legsokoldalúbb tagja, Juhász Géza az újabb magyar irodalmat felmérő dolgozatában az erdélyiek közül Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Benedek Elek, Berde Mária, Gulácsy Irén, Kós Károly, Makkai Sándor, Reményik Sándor (Végyvári), Sípos Domokos munkásságát tartja számon, Tabéryval nem foglalkozott.³

BAKÓ ENDRE (1938, Derecske) újságíró, irodalomtörténész. Magyar irodalom szakos tanári diplomát szerzett. Később kulturális újságíró, tanulmányok, kritikák szerzője. 1988-ban alapítója a debreceni Csonkai Kiadónak, a rendszerváltás után a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztőjeként dolgozott. A debreceni és a bihari irodalom specialistájaként tartják számon, e tárgyban több kötettel jelentkezett.

Tabéry bemutatásához tehát részletes ismertetésekre volt szükség. A debreceni lapokban 1930. október 2-án jelent meg az alábbi előzetes, melyben minden lényeges információ megtalálható. „*Meghívó Tabéry Géza*

1. ROBOTOS Imre, *Eszmék ütközésében. Tabéry Géza pályáíve*, Kolozsvár-Napoca, 1979. 92–104.
2. NÁNAY Béla, Bánffy Miklós, Szabó Mária, Tabéry Géza, in *Kelet, észak, dél. Arcképek és vázlatok a kisebbségi magyar irodalomból*, Budapest–Debrecen, 1928. A Tabéryra vonatkozó rész: 117–118.
3. *Bevezetés az új magyar irodalomba (1900–1928)*, Budapest–Debrecen, 1928.

debreceni előadására. A magyar Városok Kulturális Szövetsége, a gróf Tisza István Tudományos Társaság, a Csokonai Kör, az Ady Társaság, a Keletmagyarországi Előadók Szövetsége tisztelettel meghívják a város közönségét Tabéry Géza, a nagyváradi Szigligeti Társaság alelnöke, a kiváló erdélyi író az erdélyi magyarság szelleméről szóló előadására, melyet a debreceni közművelődési egyesületek közösen rendeznek a Déri Múzeum előadóterében, október hó 4-én, szombaton délután fél 6 órakor. Műsor: 1. Megnyitó: dr. Pap Károly, a gróf Tisza István tudományos társaság választmányi tagja, a Csokonai Kör elnöke; 2. Erdélyi költők verseiből: Cs. Könyves Tóth Erzs, a Csokonai Színház tagja; 3. Tabéry Géza előadása Erdélyről. Belépti díj 1 pengő és 50 fillér. Fenntartott jegyek október 3. délutánig vehetők át a Méliusz Könyvkereskedésben. A bevétel teljes egészében az Erdélyi Magyar Szépművészeti Céh könyvterjesztő akciójára.⁴ Megjegyezzük, hogy példátlan a debreceni egyesületek összefogása. Bár nyíltan nem harcoltak egymás ellen, de esztétikai és főleg világnézeti különbségek miatt más írókat hívtak vendégül és szólítottak meg.

A rendezvény napjáiig még több figyelemfelkeltő cikk jelent meg. Ezek tájékoztattak róla, hogy Tabéry már hetek óta magyarországi előadó körúton tartózkodik, Nyíregyháza és Miskolc után érkezett Debrecenbe, mint a Városok Szövetségének vendége. A beharangozó szerint Tabéry „Méltó és hivatásos ismertetője ennek a hős korszaknak, mely valósággal a földből termelte ki a mai magyar irodalom nagyjait. (...) Sok olyan érdekes vonás van ebben az új irodalmi életben, melynek megvilágítása evidens kérdése a mai időknek. És Tabéry Géza felelni fog, világosságot derít ebben az irodalmi életben.” Az újságok jelezték, hogy előadásán előkelő közönség várható, többek között a főispán, a polgármester, az egyetem rektora családjával stb.⁵ Ezt tudván Kardos Pál szóvá teszi, hogy a közigazgatási vezetők és az egyetemi tanárok eddig csak a Kisfaludy Társaság estjét tisztelték meg jelenlétükkel, de azt is csak azért, mert annak elnöke egy történelmi nevű volt miniszter. Ironikusan jegyzi meg, hogy hátha ezután jobb szokás veszi kezdetét. De írásának van fontosabb mondandója. „Az erdélyi irodalomról fog szólni, az erdélyi irodalmat óhajtja ismertetni és propagálni Tabéry Géza Debrecenben, s ha nem is mondhatjuk, hogy tárt ajtókon kopogtat, de minden esetre tárt szívekre fog találni. Mert – ezt különös büszkeséggel hangsúlyozhatjuk – az erdélyi

irodalomnak nagy és mély kultusza van Debrecenben. Tíz éve, hogy külön erdélyi irodalomról kell és lehet beszélnünk, s e tíz év alatt, bátran mondhatjuk, Csonkamagyarország egy városa sem mutat oly állandó érdeklődést Erdély irodalma iránt, egy sem tart fenn oly sűrű érintkezést a román uralom alatt élő magyar írókkal, mint Debrecen.” Méltatja a Nagyenyedről áttelepült Szondy György érdemeit, aki különösen sokat tett Áprily Lajos debreceni népszerűsítéséért. „De talán mindezeknél több az, amit Hankiss János és Milekker Rezső egyetemi tanárok folyóirata, a Debreceni Szemle tett az erdélyi irodalom érdekében. Négy éves fennállása alatt, noha évente csak öt számot szentelhet a szellemi tudományoknak, több mint 30 cikkben foglalkozott erdélyi költőkkel, erdélyi könyvekkel. E cikkek közül kiemelkedik Szondy György tanulmánya Áprily Lajosról, Zsigmond Ferencé Gulácsy Irénről, Oláh Gáboré Makkai Sándorról, Nánay Béláé az erdélyi regényírókról, köztük éppen Tabéry Gézaról. Íme, az értékes tanulmányok közül csak néhányat említettünk, de mind debreceni írótól való, s eléggé bizonyítja, hogy Debrecen ismeri, szereti az erdélyi költészetet, s igyekszik azt másokkal is megismertetni és megszerettetni. Tabéry Géza tehát mind-

4. *Debrecen*, 1930. okt. 2. 12. (a továbbiakban: *Dbr.*); ua.: *Debreceni Újság–Hajdúföld*, 1930. okt. 2. 9. (*DŰ-H.*)

5. Ma este lesz Tabéry Géza előadása a Déri Múzeumban, *Dbr.*, 1930. okt. 4. 8.

annyiunknak szent ügyben fárad, amikor Erdély irodalmát propagálni jön Debrecenbe. Fogadjuk őt a tisztelettel és szeretettel, amely kijár az ügynek és megilleti annak méltó képviselőjét.”⁶

A nagyváradi vendég mondandójának lényegét megismerhetjük és ellenőrizhetjük azokból a részletekből, amelyeket a *Debreceni Szemle* közölt. A bevezető, Anatole France-tól idézett áthallásos anekdota után ezt mondta: „Tíz évvel ezelőtt, amikor az Erdélyben élő kevés magyar író elszakadt Budapeستől, nehogy a vidékiség kicsinyítő bélyege rajta száradjon működésükön, kitalálta a közönség számára a specifikus erdélyi irodalom fogalmát. Holott abban az időben az Erdélyben élő íróknak még eszük ágában sem volt a sajátos erdélyi szellemmel itatni át írásaikat. A közönség ettől eltekintve egyre többet és többet hallott az erdélyi külön-irodalomról, annak specifikus ízéről, zamatáról. Az évek morzsolódtak, az Erdélyben élő írók észrevétlenül maguk is kezdtek hinni abban, hogy ők a magyarországitól erősen elütő irodalmat termelnek; végül pedig a hit valósággá vált: csakugyan megszületett az igazi erdélyi irodalom.” Ez ugyan egy kissé anekdotikus magyarázat, de annyi bizonyos, hogy az erdélyi irodalom kibontakozása nem tudatos program, előzetes terv szerint ment végbe, hanem objektív és szubjektív feltételek dialektikus összefüggése révén. Aztán egy nehezen értelmezhető mondat a szövegből. „Olykor úgy érezzük, mi vagyunk az utolsó hátvéd: aki fiatalabb költő utánunk jön, bármennyire várjuk őket, mint gyermektelen család, aligha lesz már természetes utódunk, csak adoptált gyerek. Lehet, hogy nálunk nagyobb formaművész, de aligha fájdalmasabb, aligha igazabb és tisztább magyar.”

Beszédében többször is a közönséghez fordult, minthogy rajta múlik a sülyedő magyar szavak megmentése, hogy „a mi dalaink elzengésével el ne végeztessék”. De rögtön felteszi a kérdést: „...a mi magyar szavaink vannak-e olyan művészi értékűek, hogy elnémulásukat megakadályozni, továbbdalolásukat elősegíteni volna érdemes? Vannak, akik szemünkre vetik, hogy tíz történelmi év nyitott lehetőségeiben sem tudtunk magunk közül egy vezető zsenit kitermelni. Ezeknek azt felelem, hogy mi nem akartunk magunk közül kiváló írókat kitermelni: mi azt akartuk, hogy amit népünkkel véresen összeforrt hivatásunkban megteremtünk, az a maga kollek-

tív eredményeiben legyen a legkiválóbb. Nem rivalizáltunk.” Úgy véli, Áprily Lajos Opitz Mártonról írt versében határozza meg ezt a kollektív elrendeltetést.

Néhány versidézet után deklarálja mondandójának jelszavát: „Az erdélyi irodalom: sorsirodalom.” Nem célja tehát sem a l’art pour l’art, vagy a meddő formakeresés, sem a szórakoztatás vagy az alacsony tömegizlés kielégítése. „A mi költészetünk íróasztalát nem négy meleg fal közé állította a végzet rendelése. (...) hanem gyökerezik egy nép szikkadt örömeiben és feneketlen problémáiban. (...) Sorsirodalmat művelünk. Darabosat s történelemben gyökerezőt, szemben a csőd kátyújába került lektűr-irodalommal.” Visszautasítja azt a vádat, hogy az erdélyi írók szakadékot ásnak a magyarországi és a maguk irodalma között azzal, hogy nem az 1914 előtti vonalat folytatják. Ezt a szakadékot azonban nem az írók, hanem a történelem hozta létre. Az erdélyi magyarság tízesztendősi romániai élete ugyanis merőben új dimenziókban folyik.

Tabéry érvényes magyarázatát adja annak, hogy az impériumváltás után miért a líra dominált vagy öt évig, „az uralomváltás első éveiben ugyanis az erdélyi nagypróza legfel-

6. KARDOS Pál, Az erdélyi irodalom és Debrecen – Tabéry Géza debreceni előadása alkalmából, *Debreceni Független Újság (DFÚ)*, 1930. okt. 4. 9.

jebb álmok csíráiban létezett”. Részint az írók még nem ébredtek a kisebbségi helyzet valóságának tudatára, részint a folyóiratok rövid ideig éltek. Továbbá „szerepünket materiális és lelki kényszerűségek determinálták a lírizmusba”. Végül elérkezik az Erdélyi Szépmíves Céh megalapításáig, amellyel megkezdődött az „erdélyi regényírás termékeny korszaka”. A helyzetet előbbre vitte az Erdélyi Helikon létrehozása, ami Kemény János báró érdeme. „Amíg Helikon nem volt, az erdélyi irodalom szinte felmorzsolódott kicsinyes pártharcokban.” Lelkes szavakkal emlékezik meg az első marosvécsi találkozóról, a Helikon szabad szellemiségéről. Hangsúlyozza, hogy Erdélynek és ennek a munkaközösségnek a követeként van jelen, diplomácia nélkül. „Ez az előadás volt a megbízólevelem, amit harminc író társamtól kaptam túl a Királyhágón. Ezzel az ismertetéssel bízott meg az Erdélyi Helikon.⁷ Feladatom volt feltárni nagy vonalakban az új Romániába szakadt kétmillió magyar szellemi birtokállományát. Politikai mozzanatok bolygatása nélkül volt céлом ráirányítani az Önök szemeit arra a romantikus, de egyben páratlanul emelkedett és heroikus küzdelemre, amit írók folytatnak túl a határon a magyar műveltség és szellem fenntartásáért.”⁸

terjedelmes beszámolók nagy sikerről, szívbemarkoló élményről adtak számot. „Az előadásnak messze kiható jelentősége volt. Az erdélyi írók egész tömegét összefogó Erdélyi Helikon szabad írói csoportosulás ez idei nyári marosvécsi találkozóján a kulturális feladatok egyik legsürgősebben elvégzendő munkáját vállalták, hogy Erdély új életre ébredt magyar kultúráját és természetesen elsősorban irodalmát megismertetik a művelt magyar közönséggel.” A feladattal Tabéry Gézát, mint az erdélyi írók egyik legagilisebb és legszimpatikusabb tagját bízták meg. „Előadását végig hallgatni élmény volt. Rendkívül színes és szuggesztív előadó: a mély és súlyos problémákat is könnyed, élvezetes formában tudja feltálni, úgyhogy a közönség egy pillanatra sem lankadt el. Az erdélyi irodalom egyes alakjain mutatta be, hogy ez az irodalom sorsirodalom. Míg Nyugaton a szórakoztatás elve uralkodik az irodalomban, addig az erdélyi magyar irodalom a székely népnek szikkadt örömeiben és feneketlen bánatában gyökerezik. Egymás után vonultak fel az erdélyi irodalom nagy alakjai, hogy műveiken keresztül mutassák meg a Királyhágón túli életet. Az előadás végén

keményen csengtek a szavak: Én követ vagyok, az erélyi irodalom követe. A közönség lelkesen éljenzett...”⁹

Tabéry több mint egyórás, értékes előadását, amelyet gyakran szakított félbe a lelkes taps, a *Debreczen* többek között így referálta: „Új neveket, új színeket hozott az erdélyi magyar irodalom tíz éves életéből. Az ő sajátos, színesen eleven stílusában frappáns jellemzését adta az egyes íróknak. Alig pár soros szemelvényeken keresztül teljes képet kapott a hallgatóság az illető íróról. Annyi meglátással, kiélezett jellemzéssel hozta ki alakjait, hogy nemcsak megismerte, de meg is szerette a közönség őket.

7. Ismeretes, Tabéry később, 1933-ban összekülönbözött a Helikkal és a Szépmíves Céhvel, amiben közrejátszott az is, hogy a Céh, ígérete ellenére, egy idő után megszüntette magyarországi körútjának költségeit törleszteni. Ezzel többet e tanulmányban nem kívánunk foglalkozni, az író erről részletesen beszámolt *Egy romantikus irodalmi csoportosulás c. írásában*. TABÉRY Géza, *Két kor küszöbén*, Bukarest, 1970. 303–314.

8. Követség Erdélyből, *Debreceni Szemle*, 1930/9. 448–458.

9. Tabéry Géza előadása az erdélyi irodalomról nagy siker mellett folyt le, *DŰ-H.*, 1930. okt. 5. 3.

Elsősorban a költőkből adott ízelítőt, majd roppant ügyes átmenettel teljes fotográfiáját tárta a hallgatóság elé (...) az erdélyi irodalmi életnek. (...) Szalakat fűzni jött közénk... (...) Tabéry Géza missziós útja a siker jegyében teljeseedett ki Debrecenben.”¹⁰

A liberális lap tudósítója baloldali szellemet vélt lebegni az előadás körül. „A keret méltó volt az alkalomhoz, a közönség is Debrecen szellemi elitjéből került ki, de kevesen voltak. Ennyi propaganda után még kevésbé nevezetes alkalomra is teljesen meg kellett volna telnie a teremnek. Mindazonáltal szép közönség volt már együtt a teremben, mikor Tabéry Géza magas, délceg alakja megjelent a dobogón, lelkes taps köszöntötte az illusztris vendéget”, akit Pap Károly professzor, a Csokonai Kör elnöke üdvözölt...” Könyves Tóth Erzszi, a Csokonai Színház fiatal hősnője lépett ezután az emelvényre, hogy nemes pátosszal tolmácsolja Tompa László és Berde Mária erdélyi írók néhány szép és hatásos költeményét. „Ennek az előadásnak két szenzációja volt – folytatódik a beszámoló. – Az egyik Tabéry Géza csodálatos beszélőkészsége, amely egy teljes órán át nemcsak hogy maga nem lankadt el, de hanem szüntelenül frissen tartotta a hallgatóság érdeklődését, sőt lelkesedését. Sokszor szakította félbe a közönség kitörő tapsa Tabéry szavait, s ez nem csoda. (...) Tabéry beszéde csupa finom ötlet, csupa találó hasonlat, csupa szuggesztív mondat. Másik szenzációja volt ennek az előadásnak az a minden korlától ment, szabad, baloldali szellem, amely Tabéry Gézát lelkesíti. Nálunk szenzáció, s főképp az egybegyűlt konzervatív, sőt erősen jobboldali színezetű közönséggel szemben szinte pikáns szenzáció: Erdélyben, mint Tabéry Géza szavaiból is kitűnt, magától értetődő, természetes dolog a szabadelvűség. Valóban, mintha friss, tiszta levegő áradt volna a terembe, mikor Tabéry minden tartózkodás nélkül a nálunk veszedelmes, destruktív hírben álló francia világnagyság, Anatole France idézésével kezdte beszédét.”¹¹

A beszámolók is jelezték, de külön kommuniké is híriül adta, hogy este bankettet tartottak az író tiszteletére az Angol Királynő fehértermében, s ezen a helyi kulturális élet vezető személyiségein kívül megjelent Vásáry István polgármester is. „A vendégek jó hangulatban maradtak együtt a késő esti órákig és több ízben éltették Tabéry Gézát, a kiváló író és hírlapírót.”¹²

Egy héttel az előadás után egy hosszabb és egy rövidebb írás ismét a nagyváradi íróval foglalkozott. „Éppen ma egy hete tartotta meg előadását a Déri Múzeum dísztermében Tabéry Géza, a kiváló erdélyi író. A közönség körében az az óhaj merült fel, hogy még egyszer hallassa szavát Erdély követe. Sajnos, erre nem kerülhetett sor, mert Tabéry minden ideje ki van számítva, s legfeljebb csak egy hétig tartózkodhat az egyes városokban. Értesülésük szerint a kitűnő író a szombat éjjeli vonattal már el is utazik Debrecenből. A legközelebbi állomáshelye Szeged, ahol az ottani közönség meghívására fog előadást tartani az erdélyi irodalom sorsáról, jelentőségéről és értékeiről. Tabéry előadása iránt szegedi irodalmi körökben is nagy érdeklődés nyilvánul meg. Az előadás vasárnap este lesz.”¹³ Mint látható, a nagyváradi író egy hetet töltött Debrecenben. Programjáról azonban nem tájékoztattak a lapok.

10. Nagy érdeklődés mellett beszélt Tabéry Géza az erdélyi irodalomról, *Dbr.* 1930. okt. 5. 6.

11. Erdély szelleme: A tiszta magyar szabadelvűség mellett tett hitet Tabéry Géza – Előkelő közönség ünnepelte a kitűnő író, *DFÚ*, 1930. okt. 5. 5.

12. Bankett Tabéry Géza tiszteletére, *Dbr.*, 1930. okt. 5. 2.

13. Tabéry Géza Debrecenből Szegedre megy, s ott tart előadást, *Dbr.*, 1930. okt. 11. 12.

A másik, a terjedelmesebb írás nem információ, hanem együtt érző vitacikk. Szerzője úgy találta, hogy az író előadásának eszmei-érzelmi vezérfonala a pesszimizmus volt. Vitába száll vele ama kijelentése miatt, „hogya a mai magyar írók után következő írónemzedék aligha lesz már olyan igazi magyar, mint ők voltak”. Tabéry arra alapozta ezt a kijelentését, hogy a felnövekvő magyar ifjúság román környezetben, a magyar nemzeti nagyságok tetteinek és a magyar kultúra mélyebb ismerete nélkül nem tud igazi magyarrá fejlődni. A cikkíró ennek azt veti ellene, hogy a háború előtt az erdélyi román fiatalok többsége magyar neveltetésben részesült, mégis megőrizte román identitását, s tiszta román környezetben „egy pár hónap elegendő volt arra, hogy saját anyanyelvükön magukat perfektuálják és a román nemzeti lelket magukban megerősítsék”. Összehasonlítva a két történelmi szituációt, közelebb kerül a realitáshoz: elismeri, hogy a magyarság helyzete nehezebb most Erdélyben, mint a román nemzetiségé volt a Monarchiában, de javulást remél, és indokoltnak tartja az optimizmust. Tabéry másik állítólagos kijelentése, „amely a hallgatóságot elszomorította”, az volt, hogy az erdélyi magyar paraszt nem teljesítette nemzeti hivatását a magyar kultúrtörökvényekkel szemben. Ezen a cikkíró nem csodálkozik, mert „a magyar paraszt a magyar úri elem bűnének tudja be az összeomlást, a háború elvesztését. De a hírek és saját tapasztalata szerint a helyzet kezd megváltozni. Végül önmagában ellentmondásban megéri a pesszimizista erdélyi szemléletet, „ennek dacára nem tapasztalható kétségbeesés, hanem lankadatlanul folyik a nemzeti munka a Királyhágón túl”.¹⁴

„Több mint hathetes körutam eredménye tömeges előfizetőséggyarapodás volt” – emlékezik az író,¹⁵ de hogy a nagyszerű előadás, Tabéry remek szónoki készsége hány előfizetőt szerzett az Erdélyi Szépművészeti Céhnek Debrecenben, ezt számszerűen nem tudjuk megmondani. Annyi bizonyos azonban, hogy egy értelmiségi kör rokonszenvező figyelmét sikerült felkeltenie vagy megerősítenie. Ennek bizonyítéka, hogy a *Debreczen* karácsonyi számában terjedelmes recenziót közölt Szalacsy Rácz Imre tollából a *Vértorony* c. regényéről. A szerző méltatlannak tartja, hogy Tabéry „nagy koncepciójú és kivételes stílusművészettel megírt regényei” érdemtelenül kevesek kezébe kerültek eddig. „...Debrecenben is csak azóta ismerik a Tabéry nevet jóformán, mióta itt járt az ősszel,

hogya lángoló szavaival felhívja a figyelmet az erdélyi írásra.” Megemlékezik Tabéry hősiességéről, amelyet 1918 után végzett a magyar írás érdekében, és érdemei közé sorolja, hogy felfedezte Gulácsy Irént. A *Vértorony*ról szólva deduktív sietséggel kijelenti: „ez a kétkötetes, monumentális munka egyike a magyar irodalom legértékesebb könyveinek”, rokona Gulácsy Irén *Fekete völgyének* c. regényének, „de annál gazdagabb, hatalmasabb, költőibb alkotás”.

A regény legfőbb esztétikai értékének a szerkesztést tekintik. „Ennyire kézben tartani az események zuhogó forgatagát és a röpködő fantáziát csak százszázalékos íróművész tudhat.” A XVI. századot magyar szempontból a legkínosabb évszázadnak nevezi, s a regényben „visszaprófétálást” vél felfedezni a jelen és a tárgyalt korszak között: a százezer elpusztult magyar paraszt és a Mohácsnál elesett húsz-ezer nemes helyét idegenek foglalták el, akik miatt később a magyar „nem léle honját a hazában”. De a könyv a maga történelmi patinájával mégiscsak a magyar szellemi feltámadás hirdetője. „Hatalmas, erős, szép munka a Vértorony, mely minden magyar kezébe odaillik most, a megpróbáltatás nehéz napjaiban...”¹⁶

14. DR. TORDA Balázs, Erdély követe, *Dbr.*, 1930. okt. 11. 10–11.

15. I. h. 304.

16. DR. SZ. RÁCS Imre, *Vértorony*. Írta Tabéry Géza, *Dbr.*, 1930. dec. 25. 20.

Elképzelhető, hogy Juhász Géza is a személyes inspiráció hatására fordult Tabéry Géza regényvilága felé. A *Vértorony* elemzésére vállalkozott ő is, de előbb meghajtja az elismerés zászlaját a váradi író előtt, méltatván kezdeményező szerepét a kisebbségi irodalom megteremtésében, aztán az előbbinél tágasabb szemlélettel fejt ki véleményét a regényről. „Nem könnyen találnánk nála még valakit, aki nála több illetékeséggel bocsáthatta volna közre e hősi serdülés *Emlékkönyvét* (1930).” Színes, gazdag füzetnek nevezi a könyvet, amelyből felettebb érdekli, amit Tabéry a történelmi regényről gondol és ír. Tudniillik, menyiben lehet tárgyilagosságot mellőző, agitatív ez a műforma. Úgy véli, Eötvös József Dózsa-regénye is az igazságkeresés és az irányzatosság mezsgyéjén jár, de Tabéry egyértelműen az „aktív hatóerő”, vagyis az agitatív szempontot preferálja. Bár Eötvös még fél lábbal a romantika világában állt, de nem használt olyan vad középkori jeleket, mint Tabéry. Szerinte ezzel nem hitelesebb a regény, sőt „festett kulisszákra” emlékeztet. De ebbe vagy hasonló hibába Móricz *Tündérkertjét* kivéve szinte minden író beleesik. „A *Vértorony* Tabéryja jellegzetesen barokk szellem, stílusában is, szétágazó kompozíciójában is, hősnőjének bizarr vallásos exaltációjában is...” Keresi azokat az értékeket, amelyek vezéri szerephez juttatták Tabéryt Erdély szellemi életében. A színes, hangulatos részletekben és „főleg abban a diszkrét lírai illatban” találja meg őket, amely Fugger Katalinnak és három szerelmének a sorsát körülveszi.

De föltétlen értéknek nyilvánítja a regény humanizmusát, „amely némely divatos elfogultságával sem alacsonyabb rendű, mint az Eötvös Dózsa-regényéé.” Bátran nyúl veszélyes erdélyi kérdésekhez, s érdeme a korfestés. „Nyelve az a stilizált próza, amely az egyszerű elbeszélő hangot manapság szinte merően kiszorította irodalmunkból, zsúfolt, néha meszterkelt, fölösleges díszekkel sallangozott, de legalább ízes és

sokszor szükségesen költői.”

Mindazonáltal azt ajánlja az írónak, hogy próbálkozzék társadalmi regényvel. „Aki olyan emelkedetten látja és láttatja a mostani Erdélyt, azt hiszem, tisztább értékeket alkotna a ma anyagából, mintha tovább is történelmi tárgyakkal kísérletezik, amelyek észrevehetően úgy sem önmagáért érdeklik.”¹⁷

Tabéry Géza ezután kikerült a debreceni kritikusok szemhatárából, akiknek az érdeklődése a továbbiakban elsősorban a népi irodalom felé fordult, s az erdélyiek közül az idesorolhatóak (Tamási Áron, Nagy István, Asztalos István) személyét népszerűsítették, műveit szemlézték, illetve néhányan kitartottak a *Nyugat* táborában. Az mindenesetre feltűnő, hogy Oláh Gábor, akit Tabéry egy alkalommal a magyar Hoffmannak nevezett,¹⁸ s kiadta *Jött éve csodáknak* c. „álomjátékát”, nem tűnt fel a vendég körül, s naplóiban meg sem említi a nevét.

17. JUHÁSZ Géza, Tabéry Géza: *Vértorony*, *Napkelet*, 1931/9. 43–45.

18. Nyílt levél Oláh Gáborhoz, *Magyar Szó*, 1919. szeptember 7. 1. (13. sz.)

KUPÁN ÁRPÁD

Tragikus és fájó események 70. évfordulója két egyházi vezető korabeli feljegyzéseinek tükrében

A tudományok kertje

Ma, amikor a média az első világháború centenáriumáról gazdag anyagot közöl, szinte megfeledkezik a második világháború utolsó előtti éve, 1944 még szörnyűbb és még fájóbb következményekkel járó eseményeinek felidézéséről. Olyan tragikus következményekkel járó történések mentek végbe, melyek feldolgozása, elfogulatlan bemutatása máig sem sikerült mindenki számára elfogadhatóan.

Az alábbiakban két korabeli egyházi személyiség naplószerű feljegyzéseit tesszük közzé, abban a reményben, hogy elősegítjük az értő és érdeklődő olvasók eligazodását, s talán sikerül egy apró lépést tenni az óhajtott cél felé, amikor végre „a múltat békévé oldja az emlékezés”.

Dr. Lestyán Endre várad-újvárosi prépostot, esperesplébánost 1936. július 25-én iktatták be a nagyvárad-i római katolikus székesegyház plébániájának vezető tisztségébe. Attól kezdve szinte naponta írott feljegyzésekkel örökítette meg nemcsak a vallási eseményeket, hanem a város és az ország közéletében végbement változásoknak egyházi vonatkozásait is.

Csernák Béla várad-olaszi református lelkész, egyházkerületi főjegyző, püspökhelyettes, egyháztörténész *A református egyház Nagyváradon* című munkája III. kötetében, amely 1886-tól 1945-ig tárgyalja az egyháztörténeti eseményeket, kitér az 1944-ben városunkban végbement változásokra is.

A két hiteles, korabeli feljegyzéseken alapuló munka válogatott részleteivel idézzük fel az 1944-es év várad-i vonatkozású tragikus eseményeit.

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdekes tanár. **Kolozsváron** szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúraért Díjjal tüntették ki.

Német megszállás, a gettó felállítása

Dr. Lestyán Endre a *Historia Domusban* 1944. március 20-án az alábbiakat írja: „Óriási változás a belpolitikában. Már Zilahról hazafelé jövet a vonaton beszéltek, hogy Németország megszállja egész Magyarországot, állítólag már Pesten vannak. 16 hadosztály jön be, hogy elejét vegye minden kalandos tervnek. Ellenőrizhetetlen hírek szerint Hitler általános mozgósítást kért, de a Kormányzó megtagadta. Románia is

ki akar válni a háborúból, ezért tervezik a németek, hogy Magyarországgal együtt megszállják Romániát. A helyzet igen zavaros, a rádió és az újságok minderről mélyen hallgatnak. A német megszállás főleg a vasútra és a postára vonatkozik. Inkább csak katonai akció lehet a német felvonulás érdekében. Remélhetőleg pár nap alatt világos lesz a helyzet, és megtudjuk a valót.”

Csernák Béla így ír ugyanerről: „Az 1944. év tavaszán a szerencsétlen magyarnak nyakába ült a német. Március 19-én szállták meg Budapestet. A megszállás kiterjedt az egész országra.”

Március 21-én Lestyán Endre alábbi bejegyzése olvasható: „Kossuth Lajos halálának 50 éves évfordulójára tervezett ünnepek úgy a fővárosban, mint a vidéken, a politikai helyzet miatt elmaradt.” Ugyanezen a napon újabb bejegyzés: „Ma bejelentette a rádió, hogy a Kormányzó új, teljesen jobboldali minisztériumot nevezett ki [nyilas kormány], Sztójai Döme berlini nagykövetünk, tábornagy lett a miniszterelnök, Jáross Andor belügy, Rátz Jenő tábornok helyettes miniszterelnök. [...] Pestre nem lehet utazni, Szolnoknál senkit sem engednek át a hídon kelet felé.”

Március 29-i bejegyzése: „A politikában igen erős a jobbra hajlás, a nyilasok győzelméről beszélnek. Feloszlatták a szociáldemokrata pártot, a kiscgazda és parasztpártot, mert vezetőik állítólag szoros kapcsolatot tartottak fent az angolszászokkal. A főispánokat még nem cserélték ki. Nincs általános mozgósítás, de behívnak majdnem mindenkit 40 éves korig. A szolnoki hídon megindult a rendes forgalom, de a vasúton mindenkit igazoltatnak. Zsidó nem utazhatik!”

Április 3.: „Ma Budapestet és környékét rettenetes bombatámadás érte. A légítámadás délelőtt tiszta, derült időben történt. Hivatalosan nem közlik a veszteség nagyságát, de magánértesülés szerint 4000 halott! A támadás este megismétlődött, szegény pestiek este 10 órától éjjel 1/4 3-ig voltak az óvóhelyen. Ez a támadás már gyengébb volt.”

Április 5.: „Mától kezdve a zsidóknak, férfiaknak, nőknek egyaránt hatszögű sárga csillagot kell feltűznie a ruháján, külső kabátján.”

Április 8.: „Este 1/4 12 órakor megszólaltak a szirénák, gyorsan felöltöztem, a házban lévő óvóhelyre mentünk, itt volt Béla öcsém is Budapestről.”

Csernák Béla írja: „A nagyváradi református egyháznak is kijutott a német megszállásból. 1944. április 14-én a leánynevelő intézet épületét [a mai Lorántffy Zsuzsanna líceumot] lefoglalták hadikórháznak.”

Lestyán Endre május 2-án feljegyezte: „Budapestről itt járt Endre László belügyi államtitkár és sürgette a zsidók részére a gettó felállítását. A sárga csillag, az ingó vagyonszolgáltatása itt-ott a német katonák önkéntes rekvirálása után ez a legkeserűbb labdacs, amit a nyilasok a zsidóknak beadnak.”

Május 3.: „Óriási izgalom van a városban. A helyettes polgármester elrendelte a gettó felállítását és a zsidók odaköltöztetését. Élelmiszerrel és ruhával kívül csak 50 kg csomagot szabad magukkal vinniük. Akik sárga csillag viselésére kötelezve vannak, kivétel nélkül kötelesek a gettóba bemenni. A gettó a Kapucinus, Mezey Mihály, Nagypiac tér nyugati oldala, Szacsuvay utca és a vele szomszédos utcák által határolt területen fekszik. Az ott lakó keresztényeket a zsidók által elhagyott lakásokba telepítik át. Persze rettenetes az elkeseredés, sok az ártatlan, sok az egyéni tragédia. Már többen öngyilkosok lettek. Körülbelül 25 ezer embert zsúfolnak össze aránylag kis területen, ahol addig alig 4-5000 lakos élt. Csak 6

orvost kivételeztek és szabadok az eddig is más okból kivételezettek.”

Csernák Béla így ír erről: „A német megszállással elkezdődött a zsidók gettóba telepítése. A gettót május 5-én állították fel. A veszedelem elől tömegesen siettek menedéket keresni valamelyik keresztény egyházba. Például Deák Ferenc középiskolai tanár, tartalékos százados munkaszolgálatos csapatába beosztott zsidók közül mintegy 40-en jelentkeztek megkezesztelkedésre.

De hiába volt áttérni akarásuk, még azok sem menekültek meg a gettótól, akik már évtizedek óta reformátusok voltak. Például annak a vármegyei főmérnöknek a hátramaradott családja sem, aki 1919-ben tért át egész családjával, ha nem is hitbeli meggyőződésből, de azért, mint mondta, mert a román uralom alatt így maradhatnak meg magyarnak. Özvegyét és református hitben nevelt gyermekét is bevitték a gettóba. Hiábaló volt a lelkész minden fáradozása, a gettó parancsnoka még maga elé sem bocsátotta a lelkészt, fél napi várakozás után azt üzentte, majd telefonon közli elhatározását. A lelkész levél útján is igyekezett a szerencsétleneket felkeresni, de a posta visszahozta, s ő a parokiális levéltárba helyezte.”

1944. május 12-én újabb bejegyzés a Historia Domusban: „Most már körülbelül befejezték a zsidóknak a gettóba való beköltöztetését. Nagyon sok szomorú tragédia történt, számosan öngyilkosok lettek. A megürült lakásokat a kitelepített keresztényeknek utalták ki, de nagy lakásszükség mellett még így is körülbelül 2000 üres lakás maradt. Vidékről is ideszállítják a zsidókat a Körös-parti kaszárnyába és a környékén helyezik el. Esetleg egy másik gettót is felállítanak.”

1944. május 16.: „Ma ment végbe a főispáni beiktatás a vármegyházán és utána a városházán. Rajnay, az új főispán nem szónok, persze nemzeti szocialista programot mondott, beszédén érzik, hogy nem magyar az anyanyelve. Hatalmas beszédet tartott Jaross Andor belügyminiszter, ő is a »magyar« nemzeti szocializmus elveit fejtegette, és védelmébe vette a zsidók ellen foganatosított kemény eljárást. A beiktató gyűlés után a rendes ülésen Soós István polgármester nyugdíjazását mondták ki.”

1944. május 23.: „Megállapították, hogy a gettóba való szállítás végrehajtása Váradon volt a legszigorúbb. Most már az előbb felmentett 6 zsidó orvost is beviszik. Állítólag sok munkabírót elszállítottak, hogy hová, nem tudni. A papneveldeben volt két zsidó származású klerikus, ezeknek is be kellett vonulni a gettóba.”

Május 27.: „[...] A gettót kezdik kiüríteni, naponként 30-40 tehervagonban szállítják el a zsidókat ismeretlen helyre. Egy-egy német vagonba 70 személyt is bezsúfolnak. A két zsidó származású klerikust hathatós közbenjárásra szabadon bocsátották.”

Nagyvárad bombázása

Június 2.: *[aláhúzva, bekarikázva]* „Ma délelőtt iszonyú bombatámadás érte a várost. 8 óra után vérfagyasztóan megszólaltak a szirénák, sietett mindenki az óvóhelyekre. Megtelt a mi óvóhelyünk is a házban sóhajtozó, remegő lakosokkal. Csakhamar hallottuk a rémes dörrenéseket, az iszonyú detonáció, a hatalmas légnymás még a kb. 6-7 m vastag földréteggel fedett pincénkben is rezdüléseket okozott. 70-80 gép tört reánk, fő céljuk a vasútállomás épülete, fűtőház, vasúti hidak voltak. Csofátatosképp az állomás épülete és a fűtőház teljesen ép maradt, de annál többet szenvedett a tőle északra lévő ún. Nilgesz-telep, itt alig maradt ép ház, vagy bomba, vagy a rettenetes légnymás utcahosszat döntötte romba a házakat, tette tönkre a tetőzeteket. A veszedelem tovább vonult

kelet felé az állomástól a kórházig a hegyoldal és a pályatest jobb oldalán fekvő házak a Horthy Miklós úton mind megsérültek. A csendőrlaktanya udvarán és előtte az úttestre esett a bomba, úgyhogy az épület teljesen megsérült, lakhatatlanná vált, bomba esett a Közkórház belgyógyászati pavilonjára is, ahol 18 fekvő beteg és egy kórházi alkalmazott pusztult el. [...]

A váradoszi plébánián van tetemes kár, a mellette lévő római katolikus fiúiskola tetőzetét is megbontotta a légnyomás, és sok ablak betört. [...] Bizonyára több száz halott is van, a számokat még nem tudjuk biztosan. [...]"

Június 4.: „Körülbelül 100-120 halott áldozata van a váradi bombázásnak. Ma délután temettük el azokat, akiket családjuk külön akart eltemettetni. A Haller kápolnából egy 10 tagú családot temettünk, gyenge óvóhelyük összeomlott és mindnyájan meghaltak.”

Június 5.: „Ma délután ment végbe a bombatámadás áldozatainak együttes temetése a Rulikowski temetőben. 69 halottat temettünk el. A katolikus szertartást Fiedler püspök végezte, ezenkívül református, evangélikus, görög katolikus és görögkeleti lelkészek szerepeltek. Ezek után a főispán beszélt. Jó másfél órát állottunk ott az erősen tűző napsütésben, a szertartásoknak 1/2 6-kor lett vége. Ezután helyezték el a koporsókat a megásott sírhelyekbe.”

Június 6.: „Nagy szenzáció! Ma reggel megkezdődött a régen készülődő **invázió** Németország ellen Normandiában Le Havre kikötőnél a Szajna torkolatánál szállottak partra az angolszászok. Rendkívül kevés és elkeseredett harcokról számol be a rádió. Az első partraszállók mind elpusztultak.”

Június 16.: „A németek bevetették a titkos fegyvert Angliában és Londonban. A fegyver pilóta nélküli repülőgép, szárnyas bomba, rettenetesen pusztít. London lakói állandóan az óvóhelyen tartózkodnak. Az angolok a pokol kutyáinak, a németek V1-nek mondják.”

Augusztus 8.: „Részleges kormányválság történt. Imrédi, Jáross és Kunder lemondottak, az erős jobboldaliság kezd engedni. Pesten a zsidósággal is kíméletesebben bánnak.”

Augusztus 24.: „Ma reggelre kínos szenzáció híre érkezett. Tegnap Románia letette a fegyvert és a szövetségesekhez, illetőleg a bolsevistákhoz szegődik, állítólag Maniu a vezér és a megalakult demokrata kormány fő programja: nem ismerik el az 1940-es bécsi döntést. Antonescut és kormányát letartóztatták. Bennünket az árulás legközelebből érint, mert szabad utat nyit a bolsevistáknak, hogy betörjenek Erdélybe és lerohanjanak az Alföldre. Itt, Váradon a vezető román embereket és papságot a görögkeleti püspöki palotában tartják őrizetben.

Ellenőrizhetetlen hírek szerint a román hadsereg megindult volna Erdély megszállására. A sok kósza hírben nem lehet eligazodni. Vannak, akik azt állítják, hogy bevonultak Belényesbe, Aradra, a németekkel megszállták volna Brassót, de mindez bizonytalan.”

Augusztus 30.: „A román átállás miatt az orosz könnyen megközelítette a Délkeleti-Kárpátokat, a németek erős harcban állnak velük. A helyzet zavaros, van nemzeti ellenkormány, az orosz lefegyverzi a román hadsereget.”

Augusztus 31.: „(...) Ma nálunk is volt bombázás, a Rulikowski temető mögött fekvő repülőteret bombázták, gyújtóbombákat is dobtak le, a közeli földeken dolgozó arató-cséplő emberekre géppuskákkal lőttek, egy asztag búzát felgyújtottak. (...)”

Szeptember 1.: „Beléptünk a háború 6. évébe! Vajon meghozza-e az anyyira

óhajtott békét, vagy tovább tart a szörnyű öldöklés?? Este alig volt vége a 8 órás misének, máris megszólaltak a szirénák. 3/4 óra múlva feljöttünk az óvóhelyről, de jó fél óra múlva megint riasztottak, és éjfél utáni fél egyig ültünk a pincében.

Az iskolákban megkezdték a beíratást, a tanulók 50-60%-a beiratkozott, de a szülők kijelentették, hogy míg a légiriadó lehetősége tart, nem küldik a gyermekeket iskolába.”

A pusztítás, rombolás csúcspontja

A szovjet és immár a vele szövetséges román hadvezetés szeptember 6-ra időzítette az újabb és még pusztítóbb bombatámadást Nagyvárad ellen.

Dr. Lestyán Endre az alábbiakat jegyezte fel a *Historia Domusban*: „Szeptember 6., szerda. Reggel 8 órakor a Székesegyházban Te Deum volt a felszabadulás és a magyar hadsereg bevonulásának évfordulóján. De amitől féltünk és aggódtunk, bekövetkezett. Úgy 10 óra körül légiriadót jeleztek a szirénák, és csakhamar az ünnepi hangulat és öröm rettenetes szomorúsággá és pusztulássá változott. Rémes bombazápor hullott a városra. A nagyállomás volt a célpont, de az állomásépület ép maradt, azonban a fűtőház fele megsemmisült 13 halottal. Az Árpád vezér utat szőnyegbombázással a szó szoros értelmében megsemmisítették. Körülbelül az Árpád vezér úti villamos-végállomásig mindkét oldalon elpusztult minden, óriási bombatölcsérek keletkeztek. Tönkrement a református imaház és paplak és a most épülő református iskola. A Pray György utcai nagypréposti házat is bomba érte, a ház felét lerombolta, de az erős pinceboltozatot nem törte át, az ottani óvóhelyen lévők megmenekültek. Annál szomorúbb sorsa lett a régi szociális testvérek házában lévő óvóhelynek, a fal mellé esett bomba ráborította a falat az óvóhely egy részére, átszakadt a pince boltozata s így 18 ember pusztult el. A szociális testvérek a mellette lévő pinceszakaszban megmenekültek. Mind a szociális testvérek, mind a nagyprépost házában a kertjét a sűrűn hulló bombák hatalmas mély tölcseikkel teljesen tönkretették. Hasonló pusztulás történt a Hajó tértől lefelé, a Kolozsvári utcán, a velencei vasútállomásig. [...]

A székesegyházban a rettenetes légnyomás a hajó nagy ablakait törte össze, megsérült a Szentélyben Szent László és Szent Erzsébet üvegképe is. A Szent József telepi kultúrház és óvoda kisebb sérüléssel és ablakkárral úszta meg ezt a szörnyű támadást.”

Csernák Béla így számolt be a bombatámadásról: „Néhány perc alatt házsorok dőltek össze. A nagyállomásnak szánt bombák közül 14 hullott a réti imaház és lelkészi lakás telkére. Nemcsak az imaház pusztult el, de a városi mérnöki hivatal rendelkezése alapján nagy költséggel »bombabiztosnak« épített új iskolaépület is.

Jó szerencse a szerencsétlenségben, hogy az épületekben nem tartózkodott senki. A lelkész családja Biharra húzódott ki, és ő maga a nagypréposti palota óvóhelyén tartózkodott. A velencei lelkészt a lakása alatti gyarló óvóhelyen érte a támadás. A közelben sok ház elpusztult, a parokiális épület is meghasadozott, de nem dőlt össze; a lelkész és családja sértetlen maradt.”

Visszatérve dr. Lestyán Endre feljegyzéseire, újból az általa vezetett *Historia Domusból* idézünk: „1944. szept. 8. Ma volt a bombatámadás szomorú áldozatainak temetése, akiket nem a közös sírba temettek. Katolikus hívő aránylag kevés volt. Az összes áldozatok száma 160 polgári személy és 20 német és magyar katona.

Fiedler István püspök végezte a bombatámadás áldozatainak közös teme-

tését a Rulikowski temetőben. Egy részüket már előzőleg a sírba helyezték, mert a nagy melegben a negyednapos halottak gyorsan oszlani kezdtek.”

Szeptember 10-én az olvasható a *Historia Domusban*, hogy naponta kétszer volt légiriadó, majd szeptember 13-án már négy bombariadó volt – de bombázás nem történt. Szeptember 15-i feljegyzés szerint „a rádió bement, hogy a magyar hadsereg bevonult Aradra. Újra kétszer volt légiriadó. Itt nem volt bombázás, de úgy hírlik, hogy Sztálin-gyertyákkal megvilágítva ismét Debrecent bombázták.”

Szeptember 23. „[...] Rossz hírek érkeznek a harctérről. A felnyomuló oroszok visszafoglalták Aradot és onnan Gyula felé mennek. Belényesből és Vaskohról is visszavonult a magyar sereg, mert Drágcsékénél áttörte az ellenség a vonalat. [...]”

Szeptember 24. „[...] Nagyon komoly a helyzet. Az ellenség Várad felett, Kordó vonalán áll, az hallatszik, hogy a hadvezetőség kiüríti Váradot, nyílt város lesz. Ez azt jelenti, hogy a bolsevikok nyugodtan besétálhatnak a városba. A menekülés állandóan tart.”

A vég kezdete

Dr. Lestyán Endre szeptember 25-én az alábbiakat jegyezte be a *Historia Domusba*: „Állandóan visszavonuló alakulatok mennek át a városon. Nagyon lehangoló. A káptalan a mai ülésen elhatározta, hogy itt marad a végsőkig, nincs is hová menekülni, hisz ma sehol sem biztos. Talán értékeinket is jobban biztosítjuk, ha maradunk, mint ha itt hagyjuk az ellenség prédájának. Az ellenség már Félix- és Püspökfürdőnél áll.”

Szeptember 26. „Úgy volt, hogy ma adják át a várost az oroszoknak, de a helyzet változott, a német hadvezetés nem enged, védeni fogja a várost, de sajnos nincs elég ereje készenlétben. Déli 1 óra tájban rettenetes ágyúzás jelentette, hogy az ellenség betört a városba. A Gilányi és a Kolozsvári úton jöttek. Késő délután a Pecénél és a Kolozsvári utcán egy zászlóaljnyi védősereg vonult fel és vitézül védte a várost, illetve az olasz részt. Estig, sőt éjjel is tartott a kemény harc, állandó ágyúzás, tőlünk nem messze a temetőn túl és az új

műúton volt felállítva egy-egy üteg, de az ellenség is lőtt. Aknatalálat érte a Szent József kórházat, a rezidenciát is, a lövés a tetőt is áttörte egy helyen. A Halász utcán a kíváncsiak közül a szerterepülő repeszdarabok többségét megölték. Mi az óvóhelyen töltöttük a délutánt, éjjel nem volt riadó, de a folytonos ágyúdörrenések miatt alvásról szó sem lehetett.”

Szeptember 27. „Ma is tartott a harc. Reggel nem volt harangszó, az utcán nem járt senki, a székesegyház zárva, nem is misézhattünk. Az erős ágyúzás állandóan reszkettette a levegőt. Már kaptunk híreket arról, hogy mi történt tegnap délután és az éjszaka. Velencén keresztül törtek be a bolsevikok. Közelharc volt a Nagypiacon. De itt visszaverték őket, kénytelenek voltak visszavonulni. Velence sokat szenvedett, megjelentek a partizánok is, állítólag az innen Romániába menekült zsidók vezették őket. Befészelték magukat a velencei r. k. plébániára – ahonnan mindenki elmenekült –, onnan lőtték katonáinkra. Ezért a mi gránátjaink összelőtték a plébánia-épület frontját és a templom tornyát is, mert az ellenséget onnan irányították. Persze hiteles és pontos tudósítást még nem lehet kapni a harcokról és veszteségekről. Olasziban csak itt-ott csapott le egy ellenséges ágyúlövedék, kevés sérülése volt az olasz plébánia-templom tornyának is. Szomorú áldozata is lett a folytonos, fülsiketítő ágyúzásnak. Gálffy Sándor olasz apátplébános gyenge beteg szíve nem bírta elviselni az iszonyú izgalmakat, ma délután, miután a sok izgalom miatt már délelőtt is gyengélkedett,

négy óra tájban két hatalmas ágyúdörrenés hallatára szív-
szélhűdés érte, összeesett, eszméletét veszítette. Gyorsan a kór-
házba vitték, de már minden orvosi segítség késő volt, pár
perc múlva a kórházban meghalt. Igazán Jézus szíve szerinti,
rendkívül elkötelezett lelkipásztor volt, fáradhatatlan a prédí-
kálásban, gyóntatásban, az egyesületi élet felvirágoztatásá-
ban. 1911 óta lelkipásztori működése összenőtt Várad történe-
tével. Szeptember 29-én Fiedler püspök temette el a Haller
kápolnából a papok sírkertjébe. R. I. P.”

*

Csernák Béla várad-olaszi lelkipásztor jóval szűkszavúbban,
de szintén hitelesen számolt be az 1944. szeptember 26–27-i
eseményekről. „Ezen a napon [szept. 26.] már olyan közel jár-
tak a támadók, hogy az itthon maradtak az óvóhelyekre
vonultak le. Az olasz parókia százötven éves pincéjében
berendezett óvóhelyre a lelkészen kívül bevonultak Kiss
Károly velencei lelkész, felesége és leánya, s orvosnövendék
fia; Bérczy Ernő olasz kántor, felesége és kisebbik fia; Rác
Mihály velencei segédlelkész és áldott állapotban lévő felesé-
ge; özvegy Siebertné Szabó Ida velencei lakos és még egy
velencei nő lányával együtt, összesen tizenhárman.

A támadók a Rulikowski temető felől, Belényes felől hatoltak
be a városba, egészen a Körös bal partjáig. Visszavonulásuk
után Csernák Béla elindult, hogy megtekintse az ostromtól
szabadult várost.

A Lorántffy leánynevelő intézetet – melyből a németek hirte-
len kivonultak – aknatalálat érte, a díszterem mennyezetét
ütötte át, de nagyobb kár nem történt. Az árvaház kapujában
is felrobbant egy akna, de a kapu átlyuggatásán kívül egyéb
bajt nem okozott.

A római katolikus parókiára ment a lelkész, hogy részvétét
nyilvánítsa a plébános elhunyt felett, akit a templomra hul-
lott bomba felrobbanásakor szívszélhűdés ért. (Itt pontatlan
Csernák Béla információja, nem bombatalálat érte a templo-
mot, hanem ágyúlövedéktől sérült meg.) A kórházi orvost is
felkereste. A nagybeteg felesége, a Lorántffy Zsuzsanna
Jótekonny Egylet alelnök asszonya ápolta a nehéz napokban.
Újvároson az egyházi emberek közül a kántort találta; a temp-

lom nyugati tornyát érte ágyúgolyó.
Szerencsére nagyobb kár nem keletke-
zett. A városházán a honvédség
parancsnokát kereste fel, hogy a halot-
tak eltemetéséről tárgyaljon; ott azt a
választ adták, majd szólnak, ha eljön a
temetés ideje.

Szombaton, szeptember 30-án már
valamennyire megélénkült a város.
Megzendültek az egész héten át néma
harangok, kinyíltak a templomajtók.
A honvédség üzent: lehet temetni.

Csernák Béla lelkész és Bérczy Ernő
kántor kimentek a Rulikowski teme-
tőbe. Az úton még ott heverték az
elesett partizánok. Egy honvéd
őrmestert temettek el: Huszti
Mihályt. Debreceni fiú volt.

A honvéd őrmester temetése után a
temetőőr figyelmezette az egyházi
embereket, hogy a nagy ravatalozó
egyik termében temetetlen holttestek
fekszenek. A vöröskeresztes kórház
visszavonulás előtt, az utolsó pillanat-
ban szállította ki ezeket a honvédeket;
de temetésre nem volt idő. A halottak-
ról eltűnt minden ruha(!). A két egyhá-
zi ember elvégezte szomorú feladatát,
s az odaérkező honvédek kiszállítot-
ták a halottakat a bombatámadások
óta nyitva lévő közös sírba – eltemet-
ték bajtársaikat a többi áldozat közé.”

Visszatérve az egyes szám harmadik
személyben megfogalmazott beszá-
molótól Lestyán Endre *Historia
Domusban* olvasható jóval részlete-
sebb leírásához, olyan tényeket
ismerhetünk meg, amelyek hiányoz-
nak mind a magyar, mind a román

szakirodalomból, mivel ezeknek az eseményeknek nem maradtak fenn írásos dokumentumaik.

1944. szeptember 30. „Ma Kolozsvár felől nagy német páncélos alakulat érkezett a városba. Az udvaromon egy tigris és három páncéltörő tank kapott helyet, és egy hatalmas teherautó, amely az üzemanyagot szállítja. Ez megnyugtató, mert látjuk, hogy a hadvezetőség nem adja fel Váradot. Délelőtt helyreállították a villanyvezetékeket, van már világítás, megszólalt a rádió is, a vízvezeték is kezd működni, sőt ma már Biharpüspökiig megjött a pesti vonat is. A város közigazgatási és katonai parancsnokságát Lembrekovics tábornok vette át. Aztán hirdetmény jelent meg, amelyben a parancsnok számos pontban intézkedik a város életéről: Este 7 órától reggel 7 óráig nem lehet az utcán járni, este fél héttől reggel hatig teljes elsötétítés, szesztilalom, munkaszolgálat stb. ma este megjelent az *Erdélyi Néplap* és az *Új Nagyvárad* is – négy oldalon. Újhelyi István karkáplán visszatért, mert a Szalonta felől előrenyomuló ellenség már elérte Komádit is, vonul felé a Sebes-Körös mentén a Nagyalföld felé.”

Október 1., vasárnap. „Reggel 7 és 8 órakor voltak szentmisék. Az utóbbin részt vett a katonaság is, hálából, hogy Várad egy időre felszabadult. A 8 órás szentmisét Fiedler püspök celebrálta, s kihirdette, hogy az esti misét beszüntetjük. [...] Az ellenség állandóan mozgolódik, elfoglalta Szalontát, sokat szenvedtek a Várad környékbeli községek is, így Váradszőlős, Újpalota, Köröstarján. Ismét egész éjjel bömböltek az ágyúk. Közel hozzánk egy igen messze hordó üteg van felállítva, rettentés dörrenéssel sül el, megreszketteti az épületet is. [...] A vonatközlekedés Pest, Debrecen és Székelyhíd felé megindult, a posta is közvetít egyszerű levelet.”

Október 2. „Megkezdtém néhai Gálffy Sándor apátplébános hagyatékának leltározását. A plébánia ügyeit egyelőre két káplán látja el. Megjelent a *Magyar Lapok* és *Erdélyi Néplap* teljesen azonos szöveggel.”

Visszatérve a Csernák Béla könyvében foglaltakra, ő valamivel részletesebben ír 1944 októberének első 12 napjáról:

„Vasárnap, október 1-én megteltek a templomok, azazhogy a reformátusoknak csak az olaszi temploma. Megjelent az

istentiszteleten a főispán, dr. Barcsay Károly és az alispán, dr. Nadányi János, a tisztikarral együtt, voltak, akik csak visszajöttek Derecskéről, ahol a vármegye tisztikara ideiglenesen tartózkodott.

Viszonylagos nyugalom következett be. Az elnök-lelkész számba vette az itthon maradt egyházi munkásokat. Az eltávozottak helyettesítéséről gondoskodott. Sürgette a megújult élet, például október 3-án egy újvárosi ifjú házaspár kereste fel. Előadták az ifjak, hogy házasságot kötnének egyháziilag is, de Újvároson a parókián napok óta hiába csengetnek, senki sem nyit ajtót. Átjöttek Olasziba – név szerint Kis Imre és Bustya Mária –, és kérték Csernák Bélát, hogy eskesse meg őket.

Rétről is eltávozott a lelkész, még szeptember 24-én, a segédlelkész pedig október 1-én. Őt behívták katonának. Az egyházmegye elnökségéből az esperes is eltávozott lakóhelyéről. Az egyházmegyei gondnok Nadányi János itthon tartózkodván, az olaszi lelkész írásbeli előterjesztésére (elnöktársa, a távol levő esperes nevében is aláírta, hogy hozzájárul ahhoz, hogy ideiglenesen Újvároson Papp László internátusi igazgató [*a későbbi megalkuvó püspök*], Réten Sarkadi Pál ipariskolai valástanár vegye át a szolgálatot, helyettes lelkészi minőségben.

Az újvárosi lelkész, dr. Incze Gábor október 5-én megjelent ugyan a városban, de nem tartózkodott a parókiáján. Vasárnap, október 8-án megmondta a helyettes lelkésznek, hogy ő prédikál. El is végezte a dél-

előtti istentiszteletet, de 12-én hajnalban ismét elhagyta a várost, lévén egyúttal tábori lelkész is.”

Nagyvárad eleste

Október 11-én kezdődött a második ostrom. Ezen a napon üzent dr. Szőke Ferenc orvos Csernák Bélának, hogy menjen el lakására a Szaniszló utcába és eskesse meg feleségével. A lelkész, az ostrom ellenére, sértetlenül tette meg az utat, s a kérést teljesítette. Másnap, október 12-én bevonult a Vörös Hadsereg. Nagyvárad sorsa, s vele a református egyház sorsa, megpecsételődött.

Lestyán Endre naplójegyzetei hosszú szünet után így folytatódtnak:

„Október 12. – Nagyvárad elesett! [két vonallal aláhúzva]
Szomorú nap, a város az oroszok kezébe került. Már napok óta lehetett várni, hogy feladják a város védelmét, csak addig tartották, míg kellően visszavonulhattak. Az eseményeket naplószerűen nem jegyezhettem ide, csupán röviden feljegyzem emlékezet okából a történeteket.

Október 11-én már tűrhetetlen és állandó volta rémes ágyúzás, sok-sok veszedelmet okoztak és emberéletet oltottak ki. A németek felrobbantották a Szent László téri kishidat, kigyulladt a városháza, a frontban a nagyterem és a szárnyakon a II. emelet leégett, kigyulladt a Dunkel-ház, elhamvadt a Gillér és Mezey üzlet. Az Andrényi vasudvar, a főutcán az Orsolya-zárda Szent István bérpalotája.

Október 12-én, csütörtöki napon reggel 8–9 óra között jelent meg az első orosz csoport a káptalan soron. Minden káptalani házba bementek, és zsebórát, ékszert kerestek és el is vették. Aztán behatoltak a szobákba is, főleg testi fehérműt »zabráltak«. 4-5-10-es csoportokban járták végig a házakat. Persze beszélni nem tudtunk velük, de ha valaki ellenkezni akart, fegyvert, géppisztolyt szegeztek a mellének. Délfelé nálam is nagyobb csoport jött be, és a vezetőjük jelekkel tudtunkra adta, hogy ők itt akarnak étkezni és aludni. Bennünket pedig kitesékeltek a házból, mi a pincébe mentünk le, de utánunk jöttek és valósággal kitaszítottak a házból. Sűrűn

esett reggel óta, na most hová?? A járőrő ment elől, és a Schlauch téren egy emeletes ház óvóhelyére vezetett. Mindenünk otthon maradt, felsőkabátban, reverendában szépen kis légó-csomaggal, állandó gépfegyveres tűzben mentünk a járőrő után. Elég közel, kb. 300 méter távolságban volt az óvóhely. A bejáratnál más orosz katonák voltak, megmotoztak bennünket, szerencsére nem vettek el semmit – a két aranyórát még a pincében elrejtettem –, és ott voltunk az óvóhelyen teljesen idegenek között egész délután és éjjel. Az óvóhelyre is állandóan jöttek be újabb és újabb katonák, és főleg zsebórát követeltek. Egyikük különösen szigorúan lépett fel, revolverrel a kezében követelt, és ha 5 perc alatt nem adnak neki, löni fog. A házigazda Radó István mérnök – beteg rokkant ember – felkelt a nyugágyáról és az utolsó elrejtett órát is előadta, így nem történt vérengzés.

Ily rémes hangulatban telt el az éjjel. Reggel azon reményben hagytuk el az óvóhelyet, hogy hazajöhetünk. Úgy 10 óra felé a háziszolga kíséretében vissza is tértem a káptalani házba. Itt rémes látvány fogadott, az irodában átdőzsölt éjszaka maradványa és szennye, üres és összetört befőttes üvegek, poharak, tányérok. A kamara ajtaja feltörve, benne minden elpusztítva, a pince hasonlóképpen. A körülbelül 4 hektoliter bort elhordták. Az emeleten minden ajtó, szekrény feltörve és kifosztva!

A többi kanonoki házban is hasonló tivornya és fosztogatás ment végbe. Egyik-másik kartárs otthon marad-

hatott és így mégsem szenvedett annyi kárt, mint én. Újhelyi István kiskáplán a délelőtti folyamán még velünk volt a plébániai irodában, az éjjel német sebesültek kérvén, ne hagyja magukra őket, ébren töltötte az éjszakát. Lehet, hogy ivott is velük, úgyhogy nem volt teljesen józan. Én bevittem a szobájába, hogy pihenjen le, de dél felé eltűnt [onnan]. Mikor bennünket a házból kitaszítottak, már nem volt velünk. Óriási megdöbbenéssel értesültem azonban másnap, pénteken, hogy két orosz katona Molnár K. Dezső prelátus kanonok udvarán lelőtte. Ott feküdt szegény az udvaron, arca vértől ellepve és eltorzulva. Talán csizmája kellett a katonáknak, mert azt lehúzták a holttestről. Fekete papi civil ruháját meghagyták.

Nálam is a kapu alatti csarnokban egy német katona holtteste feküdt; akkor éjjel sebesülteket engedett be a káplán és az egyik közülük az éjjel meghalt. Az oroszok talán azért voltak olyan kegyetlenek a ház iránt, mert ezt a szerencsétlen halottat itt találták. A háziszolgát és a Molnár kanonok szolgáját kértem, hogy Újhelyi káplánt ott a kanonoki kertben, a német katonát pedig a mi kertünkben ideiglenesen földeljük el, mert rendes temetésről egyelőre szó sem lehetett.

Október 13-án nem lehetett visszatérni véglegesen a lakásba, mert nem volt, aki takarítson; ha ekkor sikerült volna a lakásban megmaradni, még sok mindent meg lehetett volna menteni, de a deprimált hangulat, az oroszoktól való félelem, a megbízható házi alkalmazott hiánya miatt visszatértem Radóékhoz azzal, hogy másnap, szombat reggel hozzáfogunk a takarításhoz. Azonban reggel azzal a hírrrel jöttek, hogy a kapu alatt áll egy teherautó, a ház ismét tele van orosz katonákkal és nőekkel, a pénzszekrényt barbár módon verik szét, és fosztogatnak az egész házban. És ettől kezdve rövid szüneti időközt leszámítva jó három hétig állandóan megszállva tartották a lakást, újabb és újabb hullámban jövő katonák. Legtovább egy hatalmas autópark sofőrjei rendeztek be maguknak szállást és javítóműhelyt az udvaron. Őt libát lelőttek, sok csirkét, tyúkot, két süldő malacot megöltek, a nagyobb bútorokat kivéve az egész házat kifosztották. Mivel az utcai és a másik udvari kapu is állandóan tárva nyitva volt, mindenki bejöhett, és sok civil – helybeli lakos is segített a tolvajlásban. [...]

A dolgozószobából, az íróasztalból, a szekrényekből az összes hivatalos iratokat kiszórták, a könyveket hasonlóképp, és aztán vasvillával átszórták a hálószobába, ráfordították a nagy halom tetejére a feltört páncélszekrényt, amelynek chamotte pora teljesen összevegyült az iratokkal s tönkretette azokat.

Körülbelül október 20-án miséztünk ismét a Székesegyházban. Mivel a ledöntött páncélszekrényt kinyitni nem lehetett, pedig ebben voltak a rendszeresen használt kelyhek, üveg poharat használtam kehely helyett. Probléma volt a misebor is, mert úgy a káptalani, mint a püspöki palota pincéjében bokán felül jártak a borban, sőt később holttesteket is találtak benne. Azonban sikerült néhány liter bort szerezni, a zárdában megmaradt valamennyi borkészlet.

A hívek nem merték elhagyni otthonaikat, így csak egynéhányan jelentek meg a szentmisén. A nőket különösen fenyegette a katonák buja erőszakossága. Az októberi szentolvasó ájtatosság persze abbamaradt, csak november elején kezdett megélni a templomlátogatás.

Nem tartozik ugyan szorosan a székesegyházi plébánia történetéhez, de emlékezet okáért feljegyzem az október 12-i orosz bevonulás többi kísérő eseményeit. A németek az összes Körös-hidakat aláaknázták, a hidak mellé idős póttartalékos magyar katonákat rendeltek ki őrségül. Ezek feladata lett volna a hidakat felrobbantani, de csak a Szent László téri hidat

robbantották fel, a többi épségben maradt, mert az őrség nem teljesítette a parancsot, vagy onnan elmenekültek. Néhányat közülük a németek agyonlőttek emiatt.

A Szent László téri híd felrobbantása óriási kár volt. Az ellenség előnyomulását meg nem akadályozta, hisz most nem délnyugat, hanem északkelet felől közelítették meg a várost. A híd hatalmas vasszerkezete a vízben feküdt. A robbanásakor keletkezett légnyomás a Szent László templom északi oldali szép üvegfestésű ablakait teljesen összeroncsolta, még a távolabb fekvő Körös utcai katolikus iskola utcai ablakait is betörte.

Orosz dúlás, fosztogatás, baloldali hatalom

A püspöki palotába egészen berendezkedtek az oroszok. A gyönyörű bútorok behúzásait lefejtették, a szőnyegeket, a felszereléseket, élelmiszer-készleteket elvitték. A pincében is garázdálkodtak, de a nép is vizesdézsa-számra hordta a bort. Az egyházmegyei hivatalt, a levéltárt feldúlták, a pénzszekrényeket szétverték. A gazdasági hivatal helyiségeit is tönkretették, levéltárát szétszórták vagy felégették. Csupán a jobb oldali szárnyon, a kápolna mellett maradt egy-két szoba, ahol a lelkiigazgató és két klérikus meghúzhatta magát. Később, november hó folyamán egészen birtokba vették az épületet, és az elmenekültek bútorait helyezték el a hatalmas termekben és folyosókon. Ugyanis aki elmenekült, annak ingóságait hadizsákmánynak tekintették. Hónapokon át szállították a szebbnél szebb bútorokat helyből, sőt vidékről is a püspöki palotába, aztán robotos asztalosokkal csomagoltatták, és lassanként elvitték egy részét.

A politikában, a város vezetésében is óriási változást hozott a győzelem. A baloldaliak már régen készültek rá, hogy az uralmat átvegyék, íme, most elérkezett az ő órájuk. Előbb azt hittük, hogy román uralom fog következni, de a románoknak egyelőre semmi szavuk sem volt, hanem a rögtön megalakult Kommunista Párt diktált. Az első hetekben Kelemen Rudolf városi tanácsost, aki volt orosz fogoly létére tudott oroszul, nevezte ki az orosz városparancsnok »városvezető«-nek, de pár hét múlva Csíki Gyula tanár váltotta fel, aki ismert baloldalisága miatt az utóbbi magyar uralom alatt

kénytelen volt tanári székét elhagyni, és állítólag Moszkvában várta a »csillagfeljövételét«. Ő lett tehát polgármester, s a »demokrácia« hangos jelzavaival rögtön hozzáfogtak a szervezéshez. Mindjárt az első napokban lefoglalták az egész Katolikus Kört és nyomdát, mondván, az volt főfészke a fasizmusnak – márpedig első és fő teendő kiirtani a fasizmust, törvény elé állítani a háborús bűnösöket. A munkaszolgálatos zsidók, mind fiatal emberek, egymás után tértek haza, és hangoztatták, hogy ütött a bosszú órája. A gettó szenvedése miatt és állítólag milliószámra Auschwitzban elpusztult zsidókért felelni kell azoknak, akik elrendelték, elhurcolták és Lengyel- s Németországban elpusztították őket. Szemrehányást tettek az itt maradt magyarságnak és keresztényeknek, hogy miért nem szállottak szembe az akkori hatalommal és csendőrséggel, és miért nem védték meg a zsidókat. Szóval a zsidók vitték a szót, vezető állásokba ők kerültek, s mihelyt az állapotok valamennyire nyugodtak lettek, kezdték az itt maradtak között is keresni a háborús bűnösöket, vagy akik szóban, írásban vétettek szerintük a zsidók ellen, vagy az akkori hatóságnak segítségére voltak a gettózásban.

Közben a zsidók irányítása mellett hamarosan megerősödött a Kommunista Párt, tömörítették a munkásokat, megalakították a szakszervezeteket. Különböző módon a magyar törvények maradtak érvényben, az oroszok láthatólag és észrevehetőleg is inkább a magyar lakosság felé hajlottak, a románokat nem kedvelték.

Román katonaság nem is volt az első időben a városban, csak oroszok. Megindult a rekvirálás is, főleg a tűzifára pályáztak. Nálam szeptemberben 60 köbméter fát vágta le, jöttek felülvizsgálni, becsülték két vagonra. Ebből le kellett adni, hogy mégis a mieinknek jusson. A várad-velencei zárdaiskola kapott tőlem 25 n. m. fát. Végül kimondták, hogy egy háztartásnak csak 25 mázsa fára lehet igénye. Amit lehetett, elrejtettünk, úgyhogy végre mégis maradt nekünk kb. 70 mázsa fánk.

Behozták a robotrendszert; mindenkinek 45 éves korig robotban, ingyen munkát kellett végezni, ha nem végezte, fizetéssel megválthatta. Az élelmezés körül csakhamar nehézségek voltak, nehezen lehetett kenyérhez jutni. Most már az utóbbi hónapokban is alig lehetett kapni, mert a beözönlött katonaság felemészített mindent. Tejet, vaját is ritkán vettünk, az árak lassan, de biztosan emelkedtek.

A kommunisták a Katolikus Kört teljesen birtokba vették, persze önkényszerűen, minden ellenszolgáltatás nélkül. Sok huzavona, hónapokra kiterjedő tárgyalás után végre kötöttek az egyházmegyei alapítvánnyal mint telektulajdonossal 5 évre szóló szerződést, azonban haszonbért nem fizettek, és a mozi is egészen az övék. Alakult »magyar népi szövetség« címen egy, a Kommunista Párt takarójául szolgáló társadalmi – nem politikai – szervezet, ez pedig a reformátusok Teleki utcai Kultúrházát foglalta le magának. Amint a református egyháznak, úgy nekünk se adtak a Katolikus Körben egyetlen helyiséget sem, ahol a Katolikus Kör folytathatta volna tevékenységét, így a Katolikus Kör működése szünetelt. A Katolikus Körben volt az egyházközség irodája is, irattára, levéltára, páncélszekrénye, szóval itt folyt le az egész ügykezelés. Ebbe a helyiségbe se bocsátottak be bennünket, állítólag a pénzszekrényt kibontották, a benne lévő pénzkészletet – a Katolikus Kör és Nyugdíjegyesség, a Sport egyesület és az Egyházközség pénztét őrizték itt – eltüntették. Az egyházközség kára kb. 800 pengő volt. Hiába sürgettük, könyveinket, pénztári naplóinkat, irattárunkat sem adták ki, egyik hétről a másikra halogatták az ügyet, végül azzal bújta ki az elintézés alól, hogy valami kompromittáló dolgot találtak, és ezért az ügyet áttették a politikai rendőrségre. Itt is hónapszámra feküdt az ügy, végül ismételt sürgetésre csak 1945. április havában szállíthattuk el az irodát az összes ira-

tokkal az újvárosi plébániára, ahol az egyik üres káplánszobát adta át a plébános az egyházközségi irodának.

Pásztorok nélkül maradt nyáj

A Székesegyházi plébánia Újhelyi István karkáplán tragikus végével segédlelkész nélkül maradt, az összes lelkipásztori teendők végzése a kánok-plébános vállaira nehezedett. Temetés és betegellátás novemberben és decemberben elég sűrűn előfordult, nagyjából esős, kedvezőtlen időjárásban. [...] Az egyházkormányzati ügyek pihentek, papjaink jó része elmenekült, a Várad körüli plébániákban nem volt pap.”

A következő két és fél oldal az egyházak „káder”-ügyeit tárgyalja. Majd így folytatja:

„A város nyilvános életében mindjobban érvényesült a baloldal felé való eltolódás. Kiadták a jelszót: halál a fascisztákra. Mindenki, aki nem ért egyet az új demokráciával, »fascista«. Ezen főleg azokat értik, akik a március 20-án uralomra jutott rendszer zászlóvivői, szószólói és tevékeny előmozdítói voltak. Megkezdődött a politikai rendőrség működése – kutatják azokat, akik a gettó körül bármi módon tevékenykedtek, és internálják az itt maradt nyilasokat és zsidó-üldözésben részt vettek, vidékről is számosat szállítanak be az ügyészség fogházába.

És mivel főleg a németgyűlölet és a bosszú él a lelkekben, a német nevé-

ket, akiknek családjai talán évszázadok óta élnek itt a városban és teljesen jó magyarrá váltak – internálják és kiviszik Oroszországba munkára, a férfiakat 45, a nőket 35 éves korig. Mindez óriási izgalmat vált ki, mert akinek atyja vagy anyja német nevű és származású, németnek minősítik és majd elviszik. Állítólag december körül már 3000 körül jár a városból és a közeli vidékről internáltak száma. Ártatlanok, a legnagyobb részének semmi köze a németországi zsidóüldözéshez vagy hadsereghez – és most nekik kell bűnhődni.

Az elmenekültek közül többen kezdenek visszatérni a városba, de szomorú meglepetéssel tapasztalják, hogy mily óriási kár volt itt hagyni otthonukat. Sokan csak az üres lakást látják viszont, bútoraikat elvitték. Mások idegent találnak a lakásban, akiket nem lehet kitenni – mindenkől kifosztva mások jótékonyágára szorulnak.

[...] A Káptalan soron egész december hónapban nem volt villanyáram, a Karácsonyi ünnepre kaptunk villanyvilágítást, de azután ismét elvonták. Szén- és fahiány miatt a villanytelep kevés áramot termel, és csak a hivatalok és protekciók, főleg orvosok kapnak áramot. Mi gyertyával és petróleummal világítunk, de ezekhez sem lehet könnyen hozzájutni, épp ezért az ára folyton emelkedik (1 kg gyertya 40 pengő, egy liter petróleum 20 pengő).

Az 1944. évi lelkipásztori statisztika:

- kereszteltek száma 154, 90 fiú, 64 leány, egybekelt 45 pár, 31 katolikus, 14 vegyes vallású;
- meghalt 114: 56 férfi, 58 nő, felnőtt 87, gyerek 27;
- a bombatámadások, ágyúlövések következtében elhunyt 21 személy.”

Az élet lassan visszatér

Végezetül ismét visszatérünk Csernák Béla könyvének *A Vörös Hadsereg megszállása alatt* című fejezetéhez, idézve a fontosabb momentumokat.

„1944. október 12. és az azt követő nappalok és éjszakák szorongások között teltek el. A Vörös Hadsereg parancsnoka

október 17-én maga elé idézte a valóságfelekezetek képviselőit. Egy magyarul is beszélő kapitány (Vologyin professzor) által tudunkra adta, hogy a hadviselés következtében szünetelő istentiszteletek ismét megtartandók, a szokott időben. Nem »megtarthatók«, hanem »megtartandók«.

Másnap, október 18-án reggel megzendült az olasz templom, az egyedül használható istentiszteleti helyünk tornyának harangja. Ebbe a templomba hívogatta az óvóhelyekről kisető, a harang hívó szavára templomba igyekező lelkeket. A város felett még mindig csend uralkodott, és a harangszava messzire elhallatszott. A templomba érkezők alig vették észre annak a két revolvergolyónak a nyomát, amelyeket valaki a templom mennyezetébe és az orgona sípjai közé lőtt.

A réti imaház elpusztult. Az újvárosi templom ablakai betörték. A velencei imaházban katonák tanyáztak.

A jelen lévő lelkészek előzetes hozzájárulásával Csernák Béla lelkész az előfohász után arra hívta fel a gyülekezet tagjait, hogy tegyenek biznyságot megtartó, szabadító, végtelen irgalmú Istenbe vetett hitükről, mondják el együttesen, hangosan az Apostoli Hitvallást. A gyülekezet könnyek között rebegte: Hiszek egy istenben... Azóta mondják el a reformátusok minden istentiszteleten az előfohász után a Hiszekegyet. A halál torkából Isten kegyelme által történt szabadulásukért hálájukat fejezi ki ez a közösen elmondott hitvallás.”

Lapaljai jegyzetben a következőket fűzte mindehhez: „A nagyváradai presbitérium 1945. március 11-i gyűlésén hozzájárult az Apostoli Hitvallásnak az istentisztelet rendjébe történő beiktatásához. Ezzel nem vétett az 1932. évi zsinat által megállapított rendtartás ellen. Az egységes liturgiát úgy, amint azt a zsinat is elfogadta a Királyhágómelléki Egyházkerületre nézve, továbbra is fenntartotta.” – Ez így van a mai napig is, de kevesen tudják ma, hogy csak 1945 márciusában lett hivatalosan beiktatva, s csak azóta hangzik el minden istentiszteleten az Apostoli Hitvallás.

Visszatérve Csernák Béla könyvéhez, az alábbiakat írja az orosz-szovjet megszállás alatt történelekről: „Vasárnap – október 22-én – már Újvároson és Velencén is lehetett istentisztelet tartani. Réten az előtelepi iskolai termet adta át az iskolai hatóság istentisztelet céljára.

A katonai parancsnokság október 28-án reggel 8 órára ismét magához rendelte a vallásfelekezetek képviselőit. Tudunkra adta katonás rövideggel, hogy a vallás gyakorlása szabad:

- mindenki azt a vallást követi, amelyiket akarja;
- kiváltságos felekezet nincs, még a zsidó sem az;
- nem hajlandó elszakítani a nagyváradai magyar görög katolikus egyházközséget a hajdúdorogi püspökségtől;
- nem hajlandó elrendelni, hogy minden görögkeleti és görög katolikus gyermek románul tanulja a vallást;
- minden marad a régiben.

Az istentiszteleti helyek benépesedtek. A nagyváradai református egyházat két rendes lelképásztornak és három fiatal lelkészének itthon maradása mentette meg attól, hogy – mint sok más gyülekezet – pásztor nélkül való nyáj legyen. A lelkészek szolgálatára álltak a gyülekezeteknek éppen, amikor a legna-

gyobb szükség volt rájuk. Nem bizonyult igaznak a rémhír, hogy a vörösök a papokat kivégzik. [...]

Csernák Béla lelkész még az október 28-i kihallgatás alkalmával megkérdezte a Vörös Hadsereg parancsnokától, mi lesz az iskolákkal. Azt válaszolta, hogy az iskolákról később lesz szó.

Október végén elrendelte a parancsnokság a tanulók beíratását. A katonai parancsnokság nem érintette az iskolák jogi helyzetét. Megnyíltak a felekezeti iskolák, köztük a reformátusok is. [...] Minden intézkedést, gyűlések hiányában, a lelkész-elnöknek kellett megtennie. A presbitérium vezető tagjaival azonban folyamatosan közölte minden lépését, s 1944. december 13-án őket összehívta értekezletre.

Telt egyik nap a másik után, így érkezett el 1945. március 6., amikor Romániában a kommunisták vezetése alatt hatalomra jutottak a haladó irányú pártok, és március 9-én a Vörös Hadsereg, azaz a szovjet kormány támogatásával Észak-Erdélyt visszacsatolták Romániához. 1944. október 12. és 1945. március 9. között Észak-Erdély a Vörös Hadsereg uralma alatt állott, nem állt sem a román, sem a magyar állam hatalma alatt” – írja a kortárs Csernák Béla.